

UNIVERZITA PALACKÉHO V OLOMOUCI

FILOZOFICKÁ FAKULTA

KATEDRA HISTORIE

**Nathaniel William Wraxall a jeho putování
z Moravy, přes Slezsko až do Varšavy.**

Karolina Kafková

Diplomová práce

Vedoucí: Mgr. Hana Ferencová, Ph.D.

Olomouc 2023

Čestné prohlášení

Tímto prohlašuji, že jsem svou diplomovou práci napsala samostatně a čerpala jsem pouze z uvedených pramenů a literatury.

V Brušperku 10.12.2023

Karolina Kafková

Obsah

Úvod	4
Přípravy na cestu	7
Dopravní prostředky	9
Cesta z Vídně do Slezska	15
Přes polskou hranici	28
Krakov	37
Cesta z Krakova do Varšavy	43
Varšava	44
Setkání s polským králem	47
Dvůr ve Varšavě	48
Srovnání rukopisné a publikované verze	49
Nathaniel William Wraxall	51
Život Nathaniela Williama Wraxalla	52
Nathaniel William Wraxall jako politik	60
Nathaniel William Wraxall jako cestovatel	63
Nathaniel William Wraxall jako diplomat	64
Dílo Nathaniela Williama Wraxalla	67
Prameny a metodologie	69
Závěr	71
Seznam pramenů a literatury	74
Prameny	74
Rukopisy	74
Staré tisky	74
Edice	75
Literatura	75

Úvod

Ústředním tématem předkládané práce je cesta Nathaniela Wraxalla přes Moravu a Slezsko do Varšavy, kterou podnikl v roce 1778 a zaznamenal v díle *Tour from Vienna thro Moravia and Poland to Warsaw*¹. Jedná se o dosud historiky poměrně nevyužitý pramen, jeho jméno se například neobjevuje ani v práci Martiny Power², která si stanovila za cíl vytvořit kompletní seznam cestopisů anglických a německých autorů, pojednávajících o Čechách a Irsku a publikovaných v časovém období let 1750–1850. Celkově shromáždila devadesát sedm cestopisů o Čechách,³ z toho počet děl anglické provenience dosáhl čísla čtyřicet čtyři.⁴ Martina Power uvádí, že si sama uvědomuje možnou neúplnost tohoto seznamu, během své rešerše jsem však dokázala najít jen dvě práce, které by s Wraxallovým cestopisy jako pramenem pracovaly.

Článek Beaty Biedrońsk-Słota a Marie Molenda *The Emergence of a Polish National Dress and its perceptions*⁵ prezentuje Wraxallovy zápisy z cest jako jednu z ukázek pohledu a názoru cizinců na polský oblek⁶. Podrobněji s jeho cestopisným dílem doposud pracovala pouze Hana Ferencová ve své monografii *Čechy a Morava očima anglickým cestovatelů 1570–1800*.⁷ Jak již jí zvolený název napovídá, věnovala se ve svém výzkumu především oblasti Čech a Moravy, úsek Wraxallové cesty Čechami se nachází v jeho rukopise *Travel Diaries 1777–1779*.⁸ Tato práce si klade za cíl na její bádání určitým způsobem navázat, a to zaměřením na část Wraxallové cesty ze Slezska do Varšavy.

Pramennou základu pak rozšíří Wraxallův cestopis publikovaný tiskem: *Memoirs of the courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna in the years 1777, 1778, and 1779*.⁹ Jedná se knižní vydání dvou výše zmíněných rukopisů, tyto dvě formy textu se však od sebe v mnohém odlišují, takže umožní provedení komparativní analýzy rukopisu a jeho tištěné verze. Zaměřím se v ní na odhalení rozdílů, případně také na zformování teorie, proč k takovému kroku autor

¹ WRAXALL, Nathaniel William: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw, 1778*. Rukopis uložen v Beinecke Rare Book and Manuscript Library, New Haven, USA, Osborn Collection c24.

² POWER, Martina: *Hory a moře mezi námi*. Praha 2015.

³ Tamtéž, s. 27.

⁴ Tamtéž, s. 391–394 (na těchto stranách se nachází biografické údaje o britských autorech cestopisů).

⁵ BIEDROŃSKA-SŁOTA, Beata – MOLEND, Maria: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*. In: AUST, Cornelia (ed.): *Dress and Cultural Difference in Early Modern Europe*. Berlin – Boston 2019, s. 113–136.

⁶ Tamtéž, s. 130.

⁷ FERENCOVÁ, Hana: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*. Olomouc 2018.

⁸ WRAXALL, Nathaniel William: *Travel Diaries 1777–1779*. Rukopis je uložen v Beinecke Rare Book and Manuscript Library, New Haven, USA, Osborn Collection c23.

⁹ WRAXALL, Nathaniel William: *Memoirs of the courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna, in the years 1777, 1778, and 1779*. 1. a 2. sv. London 1800.

přistoupil. Při práci využiji ještě jednoho pramene z pera Wraxalla s názvem *Historical Memoirs of My Own Time*.¹⁰ Jedná se o tisk, který by se dal z literárního hlediska zařadit do žánru autobiografie nebo memoáru. Skládá se ze dvou, chronologicky rozdělených svazků, první se věnuje letům 1772 až 1780, v pořadí druhý pak období 1781 až 1784.

Díky zápisům cestovatelů se můžeme lépe přiblížit danému historickému období, ve kterém se pohybovali. Nabízí pohled z vnějšku, zaznamenaný člověkem, který se ze své vlastní vůle dostal do úplně nového prostředí, ať už z hlediska jazyka, kultury nebo podnebí. S touto skutečností se musí nějak vyrovnat, popasovat se s neznámostí, cizostí, odtržením od své reality, od pohodlí svého běžného života s mnohem větší mírou předvídavosti a jistoty. V mnohých případech daleko od svých přátel, známých, kterým se snaží nějakým způsobem zprostředkovat své prožitky a zkušenosti, předat je dále, obohatit někoho dalšího, aby mohli alespoň z malé míry tyto jeho zážitky sdílet.

Jako jedno z nebezpečí, které na čtenáře v cestopisech číhá, vidím problém s autenticitou. Do jaké míry může odhadnout, že se události opravdu odehrály tak, jak je nám cestovatelé předkládají? A že je zažili skutečně oni na vlastní kůži a nejedná se jen o přepsání zkušeností někoho jiného. Autenticitu lze do určité míry ověřit provedením komparativní analýzy s díly jiných cestopisných autorů. Na druhou stranu i kopírování nebo zmínky o dříve vydaných textech cestopisů nebo příruček nám o jejich autorech může prozradit něco bližšího, konkrétně třeba informace o jejich přípravě na cestu. Většina cestovatelů totiž neodjížděla do úplněho neznáma, ale do nějaké míry se mohli na novou realitu připravit. Ať už čtením cestopisů z per těch, kteří podobnou cestu již podnikli, nebo čerpáním rad nabízených teoretickými cestovatelskými příručkami. Takovéto publikace nabízely cestovatelům rady obecného charakteru, bez omezení na nějaký konkrétní stát či geografickou oblast. S rostoucí popularitou literatury cestopisného žánru a cestování samotného se nabídka těchto prací stále více rozšiřovala. Postupem staletí se totiž neustále zvětšoval okruh lidí, kteří si mohli dovolit dočasně opustit svou vlast. Rozšiřování obzorů a hranic skrze cestování tak už v raném novověku nepatřilo pouze mezi doménu diplomatů nebo šlechticů.

Od 18. století se cestování, jako volnočasová aktivita, stává v Anglii stále masovější záležitostí i pro příslušníky střední třídy. Jednalo se přitom o takový boom, že se v dobové korespondenci objevuje množství negativních narážek cestovatelů popisujících, jak velký počet

¹⁰ Wraxall, N. William: *Historical Memoirs of My Own Time in Two Volumes. Part the First, from 1772 to 1780. Part the Second, from 1781 to 1784*. London 1815.

krajanů v zahraničí potkali.¹¹ Tento nárůst v počtu aktivních i potencionálních cestovatelů samozřejmě vytvářel i větší poptávku po apodemické literatuře.

Co nám studium raně novověkých cestopisů Angličanů v našich zemích nabízí? Zcela jistě šanci získat novou a odlišnou perspektivu na události a místa, která máme svým způsobem zaryté pod kůži v jedné verzi, té místně geografické. Právě pohled zvenčí, v tomto případě skrze oči cestovatele z jiné kultury, nám může přinést v tomto ohledu řadu nových poznatků. Když někdo pochází z určitého místa, stráví v něm celý život, snadno se může stát, nepocítí potřebu si svou zkušenost zaznamenat. Hlavní devízou Wraxallových záznamů z cesty Českými zeměmi jsou především jeho poznatky o Slezsku, které navzdory stejnému statusu jako jiné země Koruny české v očích historiografie stálo na okraji zájmu. V poslední době sice došlo v této oblasti k nárůstu počtu článků i monografií věnujících se slezské problematice¹², ale přesto v tomto ohledu Slezsko při srovnání s Čechami nebo Moravou hraje roli takové popelky.

Zápisy Wraxalla, a dalších anglických cestovatelů v období raného novověku, nenabízí bohužel takový rozsah, aby vystačily na vystavění práce geograficky zaměřené pouze na oblast Slezska. Jedná se spíše o jednotlivé střípky, které ale také mohou zapadnout do mozaiky dějin a někdy být právě tím chybějícím kouskem. V roli pozorovatele z vnějšku zanechal Wraxall z řad svých krajanů největší objem informací o Slezsku, navíc nezaznamenal jen popisy krajiny nebo kusá historická fakta, ale sledoval věci z rozličných kategorií každodennosti jako stav měst, obyvatelstva nebo odívání. Pokusím se také představit poznatky a zkušenosti jiných anglických cestovatelů, různí lidé totiž pozorují a hodnotí své okolí odlišným způsobem. Dle mého názoru si s největší pravděpodobností poznamenají právě to, co je nejvíce zaujme, tedy skutečnosti, které se zdají býti v tom největším kontrastu s jejich osobními zkušenostmi, věcmi, které vnímají jako normu. Zážitek nebo vjem, jenž narušuje jejich dosavadní vnímání světa, například v souvislosti s jejich náboženským nebo jiným přesvědčením. Každý přinese nějaký detail, a i když mohou někdy působit protichůdně, pořád jsou více vypovídající než obrysy.

Jako ideální přístup považuji zjistit co nejvíc informací o pisateli daného cestopisu, kdy některé se dají vyčíst přímo mezi řádky jeho práce. Domácí kultura nepochybně formuje lidské vnímání uvažování, v raném novověku hrála klíčovou roli především v souvislosti s konfesijní příslušností. Anglický protestant vyrostl v prostředí s odlišnými hodnotami a estetickým vnímáním. Existuje možnost, že Hester Lynch Piozzi hodnotila Karlův most jako ošklivý a

¹¹ POWER, M.: *Hory a moře mezi námi*, s. 65.

¹² Například: ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742–1914*. Ostrava, 2020.

přeplněný nevzhlednými sochami právě v důsledku své víry, která zaujímala kritický postoj ke katolické barokní zdobnosti.¹³

Jak lze v tomto případě posoudit, nakolik se jednalo o čistě osobní preferenci? Nabízí se otázka, jestli je vůbec možné tyto dva aspekty oddělit. Jak stanovíme, do jaké míry a v jakých oblastech nás formovalo prostředí, ve kterém jsme vyrůstali, společnost a kultura? A jaká část vidění světa je dána pouze „námi“, jen vlivem naší osobnosti, svobodné vůli a výběrem (pokud tato možnost vůbec existuje).

Přípravy na cestu

S rostoucím počtem cestovatelů, kteří se vydávali v období raného novověku na cestu Evropou, se pojí stoupající o různé produkty, které by pomohly cestovatelům nejen při přípravách na cestu, ale také během jejího průběhu. Jednalo se především o zájem cestovatelské příručky, mapy a plánky.¹⁴ Pokud by tato nabídka zájemci o cestování náhodou nestačila, mohl využít i kurzy vedené zkušenými cestovateli, jež by osobně odpověděli na všechny jejich praktické otázky. Takovouto službu nabízel například na Univerzitě v Göttingenu Augustus Ludwig Schlözer, jeden z největších expertů na Střední a Východní Evropu 18. století.¹⁵

Velkou popularitu si získával i cestopisný žánr jako takový, protože umožnil lidem zjistit, nejen jak vypadají země za pomyslnými horami a oceány, ale i jak se chovají a vypadají tamější lidé.¹⁶ A to vše z pohodlí jejich domovů. Nabízí se otázka, jak se v tomto ohledu choval Wraxall, jakým způsobem přistupoval přípravám? Využíval při přípravování se na jeho námi sledované putování Evropou nějaké cestovatelské příručky? Četl snad práce cestovatelů, kteří se stejnou trasou vydali před ním?

S určitostí lze říci, že minimálně jeden takový cestopis se mu do rukou dostal, konkrétně z pera Lady Mary Wortley Montagu. Když totiž Wraxall popisuje své zážitky a zkušenosti nabyté během úseku cesty z Drážďan do Prahy, zmiňuje právě Lady Mary Wortley Montagu, společně s jejími poznatky z absolvování totožné trasy.¹⁷ Otazník však stále visí nad tím, jestli její cestopis četl předtím, než odcestoval na kontinent, nebo až v době, kdy své poznámky

¹³ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 132–133.

¹⁴ Tamtéž, s. 14.

¹⁵ GUESNET, François: *Body, Place, and Knowledge: The Plica Polonica in Travelogues and Experts' Reflections around 1800*, *Central Europe*, 17, 2019, s. 54.

¹⁶ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 14.

¹⁷ Tamtéž, s. 113.

redigoval pro vydání tiskem. V jeho rukopisu se totiž neobjevuje ani jméno Lady Mary Wortley Montagu, ani jakákoliv zmínka o nějakých podrobnostech, které jejich zážitky vykazovaly, tyto informace najdeme jen v tištěné verzi. Což považuji za poměrně zajímavé, jelikož většinou platí, že obsah rukopisu je obsáhlejší než výsledné tištěné publikace. Popis počasí se v obou verzích shoduje, stejně tak obtíží, kterým museli cestovatelé právě kvůli nepřízni počasí v kombinaci se stavem silnic čelit. A z tohoto plynoucí pocit nebezpečí.¹⁸ Totožnost Lady Mary Wortley Montagu však v ručně psaných poznámkách Wraxalla chybí.

Lady Mary Wortley Montagu cestovala Českými zeměmi na podzim roku 1716¹⁹, tedy ve stejném ročním období jako Wraxall, jen o šedesát jedna let dříve v čase. Projížděla podobně jako Wraxall trasou z Drážďan do Prahy, odkud pak pokračovala do Vídně, finální cíl cesty však spolu s tito dva cestovatelé nesdíleli, jelikož Lady Mary Wortley Montagu mířila do Konstantinopole, kde její manžel zastával funkci velvyslance. Během cestování psala přátelům a příbuzným dopisy, kterým se po její smrti dostalo vydání tiskem, editované její prapranukem Lorde Wharncliffem v roce 1837.²⁰ Wraxall však zemřel šest let dříve před publikací tohoto editovaného vydání, jak by tedy mohl mít přístup k dopisům Lady Mary? K zveřejnění malé části jejich dopisů totiž došlo už v roce 1763 a dostalo se jí nejen nadšeného přijetí napříč Evropou, ale i překladů do francouzštiny nebo němčiny.²¹

Co se týče cestovatelských příruček, tak si Wraxall už mohl vybrat z široké nabídky titulů. Nicméně, jestli a do jaké míry z nabízených rad a podnětů těžil nelze z textu jeho cestopisu určit. O žádných autoritách cestopisného žánru, natož konkrétních publikacích, se totiž bohužel nezmiňuje. Nabídnou tedy pouze odpověď na otázku, s jakými příručkami vzhledem k době svého života mohl přijít do styku. Literární produkce v tomto žánru se dá rozdělit na dvě hlavní kategorie, publikace z té první nabízely rady ryze teoretického rázu, bez zaměření na nějaké konkrétní geografické území. Naopak druhá kategorie příruček radila potencionálním cestovatelům už více konkrétním způsobem, kdy braly v úvahu specifika míst, o kterých pojednávaly.²² Pokud se pustím do spekulací, tak se Wraxall mohl setkat například s prací Thomase Nugenta, vydanou pod názvem *The Grand Tour*²³ poprvé v roce 1749. Nejenže

¹⁸ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 16.

¹⁹ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 60.

²⁰ WORTLEY MONTAGU, Mary: *The letters and works of Lady Mary Wortley Montagu*. Ed. Lord WHARNCLIFFE. Sv. 1. London 1737.

²¹ VLNAS, Vít: *Ztracené ráje Orientu: Mary Wortley Montaguová a její obraz islámského světa*. Dějiny a současnost: kulturně historická revue, 27, 2005, č. 10, s. 34–36.

²² FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 37.

²³ NUGENT, Thomas: *The Grand Tour: containing an exact description of most of the cities, towns, and remarkable places of Europe*. London 1749.

byla tematicky vymezena jako návod (i v samotném názvu se objevuje slovní spojení *exact description*, tedy přesný popis) na cestování přímo Českými zeměmi, ale ještě vzbudila u čtenářů takový ohlas, že jen během 18. století došlo k vydání dalších dvou nákladů tohoto Nugentova díla

Pro úplnost ještě uvedu, že někteří cestovatelé se ve svých pracích odkazovali na muže a ženy, kteří danou oblast navštívili před nimi, nebo uváděli, z jakých děl čerpali nějaké informace. Našli se však i takoví autoři, kteří bez jakéhokoliv upozornění nebo obeznámení čtenáře se svou metodou práce převzali celé pasáže nebo kapitoly z dříve uveřejněných děl.

Dopravní prostředky

Cestování se v obecném slova smyslu dá definovat jako pohyb po cestě na nějakou vzdálenost. Jakým způsobem tedy Wraxall překonával vzdálenosti, a jak se na svých cestách pohyboval? Do 19. století znala většina obyvatel střední Evropy z vlastní zkušenosti jen jeden dopravní prostředek, a to své vlastní nohy. Wraxall však nepředstavoval příslušníka chudých vrstev, který by se musel spoléhat jen rychlost, kterou dokáže vynaložit jeho tělesná schránka. V období přelomu 18. a 19. století se sice chůze jako forma cestování a pohybu stala módní záležitostí pro členy vyšší společnosti, ale tuto dobu osvícenských ideálů a „*nového člověka*“ už Wraxall nedostal možnost zažít. Navíc jeho domovina Anglie v tomto ohledu smýšlela stále spíše konzervativně a tento výstřelek hlásající „*Chůze je nejčestnější a nepřirozenější vlastnost člověka.*“ se v ní nenesetkal s příliš velkým pochopením, jak mohl na vlastní kůži zažít spisovatel Karl Phillip Moritz. Při návštěvě anglické hospody s ním totiž místní obyvatelé odmítli zavést jakýkoliv hovor, jelikož nepřišel kočárem.²⁴

Wraxall se tedy chtěl nechtěl musel spolehnout na jiný dopravní prostředek a to povoz, vůz nebo kočár²⁵. V 18. století se odehrával ohromný rozvoj na poli modelů kočárů, kde panovala nesmírná různorodost, v důsledku čehož se Wraxall mohl setkat s opravdu velkým počtem jak typů kočárů, tak jejich výrobců.²⁶ Tento aspekt cestování ho ale nezaujal do takové míry, aby dopravní prostředky, ve kterých strávil značnou část svého putování Evropou alespoň obecně popsal. V tomto ohledu se však svým přístupem nelišil od jiných cestovatelů, výjimkou

²⁴ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 29.

²⁵ Rozdíl mezi kočárem a vozem je odborníky na tuto oblast definován následovně – slova povoz a vůz se používají jako synonyma pro typ dopravního prostředku kde je karoserie napojena na podvozek bez přítomnosti nějaké další součásti. Kočár pak disponuje mezi karoserií a podvozkem pružinami nebo je zavěšena v řemeni.

²⁶ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 36.

z pravidla je podrobný popis podoby poštovního vozu, který pořídil John Owen v závěru 18. století.²⁷

Alespoň nějaké informace týkající se dopravních prostředků, jimiž se Wraxall přesouval, najdeme v části jeho cestopisu popisující úsek cesty z Drážďan do Prahy. Když kočár přešel hranice do Čech, tak zmiňuje počet koní, který činil šest kusů zvířat. O několik hodin později byly do spřežení přidány další dva koně, pravděpodobně se tak stalo vlivem velmi nepříznivého počasí. Silný vítr totiž vytvořil ze sněhu vysoké závěje, kterými se kočár pohyboval jen s velkými obtížemi.²⁸ Zvyšování počtu koní nad rámec skutečné potřeby však byla také jedna z taktik, používaných poštovním personálem, jak získat od cestujících vyšší sumu peněz za své služby.²⁹

Nyní si kladu otázku, jestli šest koní představovalo obvyklý počet, který pošta do kočárů zapřahala. Možný zdroj informací k zodpovězení této otázky představuje příručka pro cestující v Německu a okolí z roku 1801, ta totiž kromě přehledu poštovních poplatků uvádí i obvyklou zátěž poštovních koní. Nejvyšší zde uvedené číslo poštovních koní jsou čtyři, kteří uvezou shodný počet platících cestujících, k tomu dva sluhy a ještě 300 liber ve váze zavazadel.³⁰ Z tohoto lze usoudit, že kočár s pohonem šesti, natož osmi koňských sil se standartu dosti vymykal.

Posunu se k dalšímu Wraxallovu pozorování týkajícího se koní. O několik řádek dále po zmínce o devíti koních totiž opět konstatuje, že kočár táhlo koní šest, ke změně v množství zapřažených zvířat došlo pravděpodobně v dnešním Ústí nad Labem. Původně zde Wraxall plánoval strávit noc, ale zlákala ho blízkost Prahy, proto se rozhodl svůj záměr přehodnotit a pokračovat bez této zastávky, v Ústí se tak zdržel jen od odpoledne do setmění. Řízení spřežení měli na starost „*two postillions*”³¹, dva postilióni, tento termín označuje kočího poštovního vozu. Přítomnost druhého postilióna nebyla pravidlem, jeho funkce pak spočívala v zajištění uvolnění cesty pro průjezd ve velkých městech a asistování při výměně koní v poštovních stanicích, která tím pádem mohla proběhnout rychleji.³²

Dalším detailem přibližujícím způsob cestování je Wraxallova zmínka o *Post House*, kde krátce před příjezdem do Prahy zastavili. Nezaujala ho budova jako taková, nebo snad

²⁷ FERENCOVÁ, H: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 112.

²⁸ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 16.

²⁹ HLAVAČKA, M: *Cestování v éře dostavníku*, s. 65.

³⁰ HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 68.

³¹ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 16.

³² HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 54.

existence poštovní instituce v těchto končinách, ale spíše jazyk místních obyvatel, kterým hovořili.³³ Pro nás to však může být jedním z vodítek, že Wraxall na této cestě využíval služeb poštovního vozu. *Post House*, tedy poštovní stanice, byly zřizovány v intervalech vzdálenosti přibližně patnáct kilometrů³⁴, které průměrný poštovní spoj zpravidla překonal za dvě hodiny intenzivní jízdy. Fungování systému vyžadovalo pravidelné přepřahání koní³⁵, což vysvětluje změnu v počtu koní v rámci několika hodin, který si Wraxall poznamenal.³⁶ Co se týče vlastnictví poštovních stanic, tak v závěru 18. století polovina patřila soukromým osobám, poštovním, kterým náležela stanovená část vybraných poplatků. Z tohoto vyplývá, že při vhodném umístění stanice se jednalo o výnosný a stabilní příjem.³⁷

Zapotřebí je podotknout, že sám Wraxall se bližší specifikaci výběru dopravního prostředku nebo jeho provozovatele nevěnuje, více nám prozrazuje svou volbou slov. Z tohoto důvodu poukážu na slovo *diligence*, ve větě „*The diligence was overset close to us and we expected ourselves the same fate.*“, kterou použil v pasáži o špatném počasí a hrozícímu nebezpečí pro přejetí hranic do Čech. Pro překlad *diligence* ze současné angličtiny do češtiny by bylo nejběžnější a nepřirozenější použít slova jako péče, pozornost nebo svědomitost. Je nutné mít stále na paměti, že Wraxallův jazyk, a tedy i slovní zásoba jsou více než dvě staletí staré a význam zrovna tohoto slova se poměrně posunul, v Oxford English Dictionary nabízí možný význam „*A public stagecoach. (In later use only with reference to France or other continental European countries.) Formerly used also in Great Britain.*” Stejný výraz zvolili i další angličtí cestovatelé, kteří se vydali v 18. století do Evropy, jako Lady Mary Montagu nebo Thomas Nugent. Druhý zmíněný dokonce nabízí i ve své cestovatelské příručce *The Grand Tour* definici toho slova „*The Diligence is a kind of stage coach so called from its expedition, and differs from the carosse or ordinary stage-coach, in little else but in moving with greater velocity. It is used chiefly in travelling from Paris to Lyons, and from Paris to Brussels.*”³⁸ Termín *diligence* tedy Angličané 18. Století používali pro označení kočárů určených pro veřejnost, tedy ne případu, kdy cestovatel využil vůz, který sám osobně vlastnil. Další důležitou

³³ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 16.

³⁴ Milan Hlavačka uvádí, že dvě hodiny intenzivní jízdy odpovídají asi dvou milím a ty zase 15 kilometrům. Zde vidím nějaký problém, jelikož pokud by měl na mysli anglickou míli, tak jedna anglická míle se rovná 1,609344 km, takže by po převodu mělo vyjít číslo 3, 218688 km. Další variantou je, že měl na mysli jednotku s názvem leagues, kterou používal ve svém textu i Wraxall a jež odpovídá zhruba třem anglickým milím. Jenže i v tomto případě stále nesedí převod na kilometry. Nezdá se mi pravděpodobné, aby za dvě hodiny jízdy překonal kočár vzdálenost jen o kousek delší než 2 anglické míle, tzn. 3 kilometry.

³⁵ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 52.

³⁶ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 16.

³⁷ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 54.

³⁸ NUGENT, T.: *The Grand Tour*, vol. 4, s. 41.

charakteristikou pak je, že se jedná o geograficky ohraničený termín, užívaný jen v prostoru kontinentální Evropy. Případ změny významu tohoto slova, jako ho používají soudobí mluvčí angličtiny a jak ho vnímal Wraxall a jeho současníci, může sloužit jako hezká ukázka jednoho z nebezpečí, hrozících při zkoumání anglických novověkých. Pokud se badatel nevyvaruje nesprávného překladu, hrozí změna významu celého tematického celku vlivem jedné prosté záměny.

Milan Hlavačka označení *diligence* definuje jako rakouský vůz provozovaných poštovní správou určený pro přepravu osob a zavazadel na hlavních trasách v období druhé poloviny 18. století. Z pohledu míry spolehlivosti a pohodlí se mělo jednat o to nejlepší, na co mohl cestovatel natrefit. Uvádí i další termín *journaliere*, který označoval vůz používaný denní poštou spojující Vídeň a hlavní města provincií ve stejném časovém období jako *diligence*.³⁹ Thomas Nugent však ve svém bedekru píše že diligence jezdí na trase z Paříže do Lyonu a Bruselu, kde by se vozy rakouské pošty stěží objevily. Jaké se nabízí zdůvodnění tohoto nesouladu? Jedná se o pouhý zdánlivý rozpor způsobený tím, že ještě nedošlo k ustálení terminologie? Etymologický původ samotného slova *diligence* sahá do Francie, časově vzniklo na konci 17. století zkrácením výrazu *carrosse de diligence*, anglicky *coach of speed*, což by se dalo do českého jazyka přeložit jako rychlý kočár, či kočár disponující značnou rychlostí.

Vysvětlení spočívá v převzetí názvu *diligence* z Francie, jelikož to byla právě země galského kohouta, která přinesla pohodlné cestování poštovními spoji pod tímto označením.⁴⁰ Zavedení prvního poštovního spoje nazvaného *diligence* proběhlo v rakouské monarchii v roce 1748 na trase Vídeň – Řezno a jejich síť se časem dále rozšiřovala, např. o dva roky později přibyla linka do Opavy. Tím pádem mohl Wraxall při cestě do Slezska využít spoj nejvyšší kvality, jaký pošta nabízela. Diligencí mohl cestovat i z Prahy do Vídně přes Kolín a Znojmo⁴¹, o zastávkách v těchto tranzitních městech píše i ve svých záznamech. Co se týče úseku pokrývajícím vzdálenost Drážďany – Praha, tak k uzavření smlouvy o návaznosti diligenčí a poštovní dopravy se saským kurfiřtem došlo o poznání později, než v případě předchozích tras, a to v roce 1777.⁴² Wraxall z Drážďan odcestoval o půlnoci v pondělí 24. listopadu 1777⁴³, takže měl možnost cestovat diligenčí i v tomto případě.

³⁹ HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 40.

⁴⁰ Tamtéž, s. 60.

⁴¹ Provoz na této lince byl zahájen 1. června 1749.

⁴² HLAVAČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 62.

⁴³ WRAXALL, N. W.: *Travel Diaries*, s. 15.

Závěrem lze říct, že Wraxall se na cestu Evropou vydal v období, kdy pošta zajišťovala stabilní a rozsáhlou síť tras diligencí určených pro komfortní přepravu cestujících. O tom svědčí skutečnost, že mohl využít diligencí na všech úsecích cesty, které na svém putování z Drážďan, do Prahy a dále do Slezska absolvoval.

Pohodlné cestování v režii pošty a dodržování jízdních řádů bylo přitom z hlediska historie ve Wraxallově době poměrně novým civilizačním výdobytkem. Původně pošta vůbec přepravu cestujících nenabízela, zajišťovala pouze transport panovníkovy korespondence a materiálů úřední povahy.⁴⁴ Stanovení přesného okamžiku, kdy pošta začala poskytovat i dopravu cestujících se ukázalo jako velmi obtížné, pravděpodobně k tomu došlo v období před vypuknutím třicetileté války, s jistotou v době po jejím skončení, časově se tak pohybujeme v polovině 17. století.⁴⁵ Příchod diligencí o století později pak přináší na území rakouské monarchie stav, kdy lidé najednou netvořili pro poštu jen nějaký „*side business*“, ale jejich přeprava dosáhla stejné úrovně důležitosti jako zásilek. Na některých trasách pokrytých diligencemi se dokonce situace úplně otočila, jelikož došlo k úplnému zákazu přepravy korespondence.⁴⁶ Vlivem těchto změn se organizace cestování střední Evropou, stejně jako jeho průběh, staly jednoduššími a předvídatelnějšími, než tomu bylo kdykoliv předtím.

Přeprava poštovními vozy nebyla do 19. století jediným možným dopravcem, kterého si cestovatelé mohli zvolit. Poště totiž v tomto ohledu konkurovali tzv. formani, jež se tím pádem dostávali do střetu s poštovní institucí právě z důvodu, že ji připravovali o velký počet zásilek, i cestujících.⁴⁷ V roce 1722 pak převzal provozování pošt, a tedy i z nich plynoucí příjem, stát.⁴⁸ Tímto se situace v konkurenčním boji mezi formany a poštou ještě více vyostřila, jedním z důsledků této změny v provozovateli pošty se pak stalo zřízení úřadu poštovního pojízdného,⁴⁹ jehož hlavní úloha spočívala v odhalování korespondence, přepravované tajně mimo systém pošty jakožto instituce.⁵⁰ Počátky pošty lze sledovat až do období starověkého Říma, na našem území rozvoj této instituce započal jako důsledek fenoménu centralizace v habsburské monarchii. Panovník najednou začal intenzivně vnímat potřebu a důležitost

⁴⁴ HLAVÁČKA, M.: *Cestování v éře dostavníku*, s. 59.

⁴⁵ Tamtéž, s. 60.

⁴⁶ Tamtéž, s. 62.

⁴⁷ Tamtéž, s. 49.

⁴⁸ Tamtéž, s. 58.

⁴⁹ Tamtéž, s. 49.

⁵⁰ Tamtéž, s. 50.

rychlého a bezpečného transportu písemností a dalšího materiálu mezi centrem říše a úřady na jejich periferiích.⁵¹

Formany však nabídka alternativ k poště pro cestovatele nekončila, rozhodnout se také mohli pro zaplacení služeb nájemného kočího. I s touto konkurencí pošta bojovala, jak jen mohla, např. zavedením pravidla, které určovalo, že po využití přepravy zajištěné poštou v místě poštovní stanice si nesmí daný cestující najmout kočího hned, ale učinit tak smí až po uplynutí stanovené lhůty. Ta v rakouských státech činila tři dny.⁵² Poslední varianta volby dopravního prostředku pak spočívala ve využití vlastního vozu. Pokud se cestovatel rozhodl vydat touto cestou, mohl přitom stále využít servisu pošty s názvem extrapošta. S extrapoštou se samozřejmě pojila vyšší finanční náročnost, výměnou za navíc vynaložené prostředky však cestující získal nejen mnohem větší míru pohodlí, ale také kontroly nad průběhem cesty. Najednou to totiž byl on nebo ona, kdo určoval zastávky, a ne postilión nebo někdo jiný.⁵³

Pečlivým sledováním toho, jaká Wraxall ve svých zápiscích volí slova lze dojít k závěru, že s největší pravděpodobností na cestách využil dopravní prostředek v režii pošty s názvem *diligence*. Svědčí o tom jak samotné slovo *diligence*, které v jeho textu najdeme, tak pojem *postillion* označující funkci poštovního kočího nebo zmínka o zastávce v *Post House* – poštovní stanici. Vzhledem k výchozímu bodu cesty v Anglii je poněkud nepravděpodobné, aby si na kontinent Wraxall s sebou vzal vlastní vůz a nenašla jsem v jeho textu žádnou zmínku, která by tomuto napovídala. Stejně tak zápisky tohoto raně novověkého Angličana nenabízí žádná vodítka nahrávající teorii, že by si kočího najmul.

Vzhledem k jeho finanční situaci, postavení a rychlosti jakou se přesouval z jednoho místa na jiné pak samozřejmě můžeme vyloučit i to, že by snad šel pěšky. V neposlední řadě pak na jím absolvované trase v roce 1777 již pošta přepravu cestujících s využitím *diligence* provozovala a jednalo se jak o spolehlivý, tak pohodlný způsob cestování. Nejistila jsem žádnou skutečnost vysvětlující, proč by tuto možnost transportu nevyužil. Cestování poštovními vozy navíc doporučuje i již zmíněná příručka *The Grand Tour* z pera Thomase Nugenta, který radí cestovatelům zvolit k přepravě konkrétně dražší službu extrapošty, z důvodu, že při ní cestující zůstává pánem svého času, jelikož se nemusí spokojit s poštou daným pořadím a množstvím zastávek, ale rozhoduje o nich on sám.⁵⁴ Jak významnou

⁵¹ Tamtéž, s. 52.

⁵² HLAVAČKA, M: *Cestování v éře dostavníku*, s. 65.

⁵³ Tamtéž, s. 67.

⁵⁴ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 111.

roli hrála pošta v segmentu přepravy pasažérů ve sledovaném období hezky ilustruje moment z projevu Fridricha II. ke generálům v dubnu 1778. V tom totiž zmínil, že bude muset kvůli stáří cestovat poštovním kočárem.⁵⁵

Wraxall nebyl zdaleka jediným raně novověkým anglickým cestovatelem, který se vydal do končin Českých zemí. Pro srovnání tedy uvedu, jaký způsob cestování volili v této oblasti jeho krajané. Obecně lze říci, že nejběžnější volbou dopravního prostředku, se stejně jako v případě Wraxalla, stal vůz. Objevovaly se ale i, řekněme, více neortodoxní přístupy cestovatelů, k zástupcům této skupiny patřil John Taylor. Ne že by se úplně vyhýbal cestování vozy, ale když se mu nepodařilo kvůli panující politické situaci⁵⁶ sehnat kočár ochotný jet cestu do Prahy, nenechal se touto komplikací od návštěvy Čech odradit a šel pěšky. Na některé úseky trasy se mu sice podařilo sehnat za úplatu pomoc muže s trakařem, který pak vezl oblečení, zavazadla a zbraně, ale na části cesty se svými společníky museli „*býti sami sobě soumary*.“⁵⁷ Zpáteční cestu se možná pod vlivem těchto zkušeností rozhodl překonat plavbou na najaté lodi, konkrétně z Litoměřic do Hamburku.⁵⁸

Cesta z Vídně do Slezska

Typická trasa, kterou angličtí cestovatelé ve střední Evropě v období raného novověku následovali, vedla z Vídně přes Prahu do Drážďan.⁵⁹ V tomto ohledu Nathaniel Wraxall příliš ze zvyků svých současníků nevybočoval, jelikož první část jeho putování následovala tento obvyklý itinerář, jen v opačném pořadí. Svě putování započal v Berlíně⁶⁰, pokračoval do Drážďan⁶¹ a než dorazil do cíle své cesty v hlavním městě Habsburské monarchie, na krátkou dobu se zastavil v Praze.⁶² Vzdálenost mezi Drážďany a Vídní tímto způsobem a volbou trasy dokázal překonat za šest dní.⁶³ Mezníkem ve Wraxallově putování je právě Vídeň, a to z několika důvodů. Prvním je rozdělení jeho rukopisu, kdy se jedná o dva oddělené svazky, na konci prvního autor Vídeň opouští a začíná novou kapitolu s názvem „*Cesta z Vídně do Benátek a Florencie*.“⁶⁴ Kapitola je možná ne úplně přesné označení, jelikož sice jeho vyprávění začíná na straně 79, ale další stranu už Wraxall označil číslem jedna. Z toho můžeme vyvodit, že už

⁵⁵ STELLNER, František: *Fridrich Veliký*. Praha, 1998, s. 435.

⁵⁶ Cestoval v roce 1620.

⁵⁷ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 110.

⁵⁸ Tamtéž, s. 111.

⁵⁹ Tamtéž, s. 8.

⁶⁰ WRAXALL, Nathaniel: *Travel Diaries 1777–1779*, s. 1.

⁶¹ Tamtéž, s. 13

⁶² Tamtéž, s. 17.

⁶³ Z Drážďan odjel o půlnoci 24. listopadu a do Vídně dorazil 30. listopadu.

⁶⁴ Tamtéž s. 79

během psaní rukopisu měl v hlavě nějakou vizi členění, kterou posléze uplatnil při vydání svých zkušeností a zápisků tiskem. Publikovány byly práce pod odlišnými názvy, pravděpodobně tedy Wraxall sám cítil potřebu dvě části cesty, které si pracovně můžeme rozdělit jako „z Vídně“ a do „Vídně“, viditelně rozdělit.

Do poznámek týkajících se pobytu ve Vídni se pak velmi promítá důvod, proč tuto cestu vlastně podnikl a tím bylo jeho diplomatické povolání, kdy zde zastupoval zájmy Anglie. Z tohoto důvodu se mezi, dále se říct typickými cestovatelskými zápisky, týkajících se pamětihodností města, krásám a kvalitám místních žen nebo povahou lokálních obyvatel, nachází vsuvky z trochu jiné kategorie, které by cestovatel na poznávací cestě pravděpodobně neučinil. Jedná se například o krátké životopisy osobností, nebo detailní poznatky týkající se aktuální politické situace. Zmínku si jistě zaslouží skutečnost, že zápisky z pohledu Wraxalla – cestovatele a Wraxalla – diplomata, se odlišují nejen obsahem, ale už na první pohled způsobem, jakým jsou zapsány. Wraxall v roli účastníka poznávací cesty po starém kontinentu píše krasopisně, čistě, po celé šířce i délce stránky. Na druhé straně Wraxall v roli diplomata píše mnohem méně čitelně, neuspořádaně, písmena jsou menší a někdy zasazena do středu stránky, vytvářející jakési menší celky podobající se novinovým sloupečkům. V tomto ohledu je pobyt ve Vídni skutečně výjimečný, jelikož v ostatních částech zápisů takové rozdíly už nikdy nejsou patrné.

Vídeň funguje jako rozdělovník putování Wraxalla ještě z dalších úhlů pohledu. Zkoumání úseku cesty do Vídně se již věnovala Hana Ferencová ve své dizertační práci, která byla následně publikovaná. Oproti tomu cesta z Vídně doposud pozornosti historiků unikala, a kromě zmínky ve výše zmíněné publikaci, se mi nepodařilo najít žádnou práci, která by ukázala opak. Tato kapitola začíná informací o tom, jak vypadal standartní trasa cestovatelů ve sledovaném období v srdci Evropy a jak ji první část Wraxallové cesty poměrně přesně kopíruje, s výjimkou směru. Druhá část putování se však této obvyklosti a danosti vymyká, protože prochází Slezskem. Jednou ze zemí Koruny české, která stejně jako tento Wraxallův cestopis stálo a do jisté míry stále stojí na okraji zájmu. Z výše zmíněných důvodů bude tato práce sledovat východní větev Wraxallova putování, zachycenou v jeho rukopise *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*.⁶⁵

Z Vídně Wraxall odjel 24. května 1778, směrem na Brno, v devět hodin večer pak dorazil do Porhlitz, dnešních Pohořelic, které popisuje jako velkou vesnici. Krajinu kolem sebe

⁶⁵ WRAXALL, Nathaniel: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, 1778.

na Moravě vnímá Wraxall velmi kladně, popisuje ji jako nadmíru úrodnou⁶⁶ a půvabnou. Ani v dálce neviděl žádné pohoří, zato se kolem cesty rozkládaly vinice, pastviny a lesy, z pěstovaných plodin upozorňuje ještě na kukuřici. Poznamenal si i přesné názvy stromů, a míru jejich výskytu, kdy podle jeho pozorování převažovaly jilmy, výjimkou pak byly vrby.⁶⁷

Krajinu na Moravě a v Čechách vnímal značně odlišně, Moravě označuje nejen jako krásnou, ale přímo překrásnou, výjimečně nádhernou, což odráží volba slovních spojení použitých při jejím popisu jako „*the country on all sides is uncommonly fine*“ nebo „*delicious and cultivated country*“⁶⁸ a přirovnává ji ke krajině v oblasti mezi Vídní a městem Bunn⁶⁹. Naopak příroda v Čechách si od něj vysloužila spíše záporné hodnocení⁷⁰, s výjimkou města Prahy⁷¹. Otázkou je, do jaké míry tento jeho názor ovlivnilo roční období, ve kterém danou zemi království českého navštívil. Čechami totiž projížděl v čase pozdního podzimu, konkrétně v listopadu, kdy panovalo dle jeho popisů velmi nevlídné počasí s častým sněžením⁷², oproti tomu Moravu navštívil v období jara, takže klimatické podmínky byly z toho úhlu pohledu dosti nesrovnatelné.

Nabízí se otázka, jestli se podle názoru Wraxall markantně odlišný vzhled krajiny a úrodnost půdy odrazila i na kvalitě života obyvatel. Bohužel k přímému srovnání nenabízí prameny dostatek informací, protože se autor zmiňuje jen o životních podmínkách a stavu obyvatel v Čechách. Ten by se dle jeho popisu dal charakterizovat jako nevalný, protože hovoří o velké chudobě, konkrétně „*Great misery and poverty was everywhere where visited in the dwellings of the inhabitants.*“⁷³

O jiném aspektu týkajícího se obyvatelstva se Wraxall rozepsal více, jedná se o jeho postřehy ohledně jazyka obyvatel českých zemí, které nám může přiblížit, jak cizinec vnímal místní mluvu v období raného novověku. Na území Čech se setkal s dialektem, směsicí němčiny a češtiny, který považuje za skoro nesrozumitelný. Navíc používá termín „*patoise*“, oplývající poměrně negativní konotací jako označení nářečí s velmi nízkou prestiží.⁷⁴ Co se týče Moravy, tak se o ničem určitě nezmiňuje, ale zato se vyjádřil k oblasti Slezska, přesněji prostoru mezi Opavou a Ostravou. Opět zde opakuje slovo „*patoise*“, a stejně tak komentář ohledně

⁶⁶ Tamtéž, s. 1.

⁶⁷ Tamtéž, s. 1.

⁶⁸ Tamtéž, s. 2.

⁶⁹ Tamtéž, s. 2.

⁷⁰ WRAXALL, W. N.: *Travel Diaries*, s. 16.

⁷¹ Tamtéž, s. 17.

⁷² WRAXALL, W. N.: *Travel Diaries*, s. 16.

⁷³ Tamtéž, s. 16.

⁷⁴ Tamtéž, s. 16.

nesrozumitelnosti, která mu možná přišla ještě větší, než tomu bylo v Čechách, jelikož zdejší dialekt hodnotí jako „*intelligible to none except themselves*“. Konkrétně jejich řeč pokládá za mix polštiny a němčiny, i když někteří obyvatelé dle něj mluví jen samostatnou polštinou.⁷⁵

Tímto se dostáváme do oblasti Slezska, nabízí Wraxallový záznamy i další poznatky, které by se této zeměpisné oblasti týkaly? V určité míře ano, píše například o rázu krajiny mezi Opavou a Ostravou, která má podle jeho pozorování charakter nížiny, občas s mírným převýšením, kde je půda nebývale úrodná a z velké míry obdělávaná. Na druhou stranu je terén v rakouském Slezsku zásadně odlišný – kopcovitý až hornatý. V jedné pasáži používá Wraxall dosti zvláštní volbu slov „*to the right hand wrapped in Clouds enters the Chain of Mountains*“⁷⁶ otázkou je, jestli popisuje opravdu hory, které se nachází napravo od něj, ta věta má až poetický nádech, přitom jinak Wraxallův text a volba slov působí střídavým dojmem. Toto pohoří následně Wraxall umisťuje do geografického rámce, uvádí, že se jedná o pohoří oddělující Polsko od Transylvánie, Maďarska a Moldávie. Tato poznámka je velice zajímavá, jelikož ukazuje, že námi sledovaný cestovatel tyto hory, které hodiny a hodiny viděl z okna dostavníku, nejen vnímal, ale dokázal pohlédnout i do prostoru za nimi.

I území od Ostravy k Těšínu hodnotí Wraxall jako úrodné, s množstvím vodních toků, na druhou stranu samotnému městu Těšín se z jeho pera dostalo poměrně nelichotivému popisu, „*žalostné, odporné, plné chudoby*“, prostě „*miserable to excess*“.⁷⁷ Nejhodnotnější a nejunikátnější informace z tohoto města se však netýká sociálních nebo geografických poměrů, ale oblečení žen. Této pasáži už se dostalo zveřejnění⁷⁸, přesto si dovoluji ji kvůli její jedinečnosti uvést i ve své práci. Wraxall totiž zmiňuje, jak byl „*struck with*“ tedy naprosto překvapen nebo zaražen, když uviděl, jak se těšínské ženy oblékají. Jejich šat totiž podle jeho pozorování spočívá v kusu bílé látky, omotané či uvázané kolem hlavy, která následně splývá dolů, ale ne níže jak po kolena. Nohy pak mají holé a chodidla bosá.⁷⁹

Opravdu novověké těšínské ženy oblékaly takto neobvyklý oděv, nemůže se jednat o nepřesné vyjádření nebo pro člověka žijícího v 21. století trochu matoucí volbu slov ze strany Wraxalla? Nápovědu k této otázce budu hledat v krojích, které si často uchovaly prvky z dřívějších historických období typických pro danou oblast. Jako v mnohých dalších oblastech

⁷⁵ WRAXALL, W. N.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 8.

⁷⁶ Tamtéž, s. 8.

⁷⁷ Tamtéž, s. 8.

⁷⁸ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 8.

⁷⁹ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 10.

se Slezsko i v případě lidové kultury ocitlo, ve srovnání s ostatními zeměmi koruny, na okraji.⁸⁰ Konkrétně těšínské kroje si zachovaly množství prvků, které etnoložka Jiřina Langhammerová označuje slovy „*velmi archaické*“, což je pro zodpovězení položené otázky skvělá zpráva, jelikož při pohledu na současné kroje z Těšínska uvidíme alespoň částečně stejné oblečení, jako Wraxall před více než dvěma staletími. Nejmenšími změnami pak prošel tzv. „guralský“ kroj, tedy oděv z horských oblastí, kdy právě prostředí hor nejvíce formovalo jeho vzhled.⁸¹ Největší okénko do minulosti nabízí pokrývky hlavy, které ženy v tomto kraji nosily, jednalo se jak o čepce, tak o úvazy a svrchní plachty.

Právě o nezvykle uvázaném kusu látky na hlavě Wraxall píše, s největší pravděpodobností se jednalo o tzv. „ubrus“ – velkou plátěnou plachtu, kterou si ženy uvazovaly do uzlu zhruba v úrovni prsou. Wraxallův popis vyvolává dojem, že ženy neměly na sobě kromě plachty již žádný jiný oděv, tato plachta sice postavu opravdu kryla, ale spíše jako plášť, který postavu rámoval, ne zakrýval.⁸² Ženy s největší pravděpodobností nevyužívaly ubrusu jako jediného kusu oděvu, ale oblékaly si k němu i sukni, ta pak v kombinaci s pláštěm vytvářela obraz „*jako by žena vystoupila z časů Starého zákona*.“⁸³ Znovu se tedy ukazuje specifčnost slezské oblasti, které si všiml i anglický cestovatel. Jeho volba slov navíc naznačuje, že odlišnosti mezi Těšínskem a tím, s čím se doposud v životě setkal, vnímal dosti intenzivně. Pro úplnost ještě podotknu, že uvazování plachet na Těšínsku pramenilo ze starodávné slovanské tradice, která dokázala v této poměrně nezměněné podobě přežít až do začátku dvacátého století.⁸⁴

Cestovatele při jejich putování různými končinami zajímaly i jiné záležitosti než vzhled krajiny nebo módní vkus místních obyvatel. Museli řešit řadu ryze praktických záležitostí, jako třeba kde večer složí hlavu. V oblasti ubytování není Wraxall příliš sdílný, malou zmínku zapsal ohledně přespaní v Bilsku, „*we passed the night in a miserable Inn, lying down defeated*.“ Následně uvádí, že stejnou zkušenost s trávením noci v mizerném hostinci už měli den předtím v Ostravě.⁸⁵ Tyto jeho noční zážitky zapadají do šablony zkušeností jiných anglických cestovatelů, kteří téměř vždy popisovali poměry ubytování v Čechách a na Moravě, s výjimkou

⁸⁰ LANGHAMMEROVÁ, Jiřina: *Lidové kroje z České republiky*. Praha, 2001, s. 178.

⁸¹ LANGHAMMEROVÁ, J.: *Lidové kroje z České republiky*, s. 181.

⁸² Tamtéž, s. 181.

⁸³ Tamtéž, s. 184.

⁸⁴ Tamtéž, s. 181.

⁸⁵ WRAXALL, W. N.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 10.

Prahy, jako naprosto nedostatečné.⁸⁶ Slezsko se v tomto ohledu očividně příliš nelišilo od ostatních zemí Koruny.

Velkou roli pro cestovatele hrál i stav cest, které museli, chtě nechtě, při svém putování využívat. Nejednalo se přitom jen o nějakou míru komfortu nebo rychlosti, ale to, jak silnice vypadaly, mohlo mít vliv i na samotný život daného cestovatele. Osobní zkušeností s tímto nebezpečím disponoval i Wraxall. Při cestě do Prahy totiž panovalo velmi špatné počasí, hustě sněžilo a vál silný vítr. Silnice vedla tak blízko srázu, pod kterým teklo Labe, že se kola jeho povozu se od výše zmíněného srázu nacházela ve vzdálenosti jen pár palců.⁸⁷

Zkušenosti se stavem silnic ve Slezsku pro Wraxalla nebyly zdaleka tak dramatické, ale do příjemných měly také daleko. Uvádí totiž, že Ostravu od Těšína dělila vzdálenost osmi *leagues* tedy mírové jednotky jejíž hodnota vydala asi na tři anglické míle.⁸⁸ Jenže silnice spojující tato dvě města se nacházely v tak špatném stavu, že počet hodin, které strávil jejich překonáváním, se skoro rovnal jejich délce v *leagues*.⁸⁹ Na cestě z Ostravy do Těšína tedy strávil téměř osm hodin, při přesunu do Slezska využil Haličskou silnici, k jejímuž zbudování došlo v několika fázích během 18. století. Stavbu financoval stát za účelem zlepšení dopravy a tím pádem celkového rozvoje dané oblasti.⁹⁰

Z důvodu omezených finančních prostředků, které mohla habsburská monarchie do výstavby silniční sítě investovat, bylo jako cíl projektu stanoveno propojení Vídně s centry zemí Koruny české. Tato výstavba nevedla jen k posílení fyzického propojení daných měst, ale i struktury absolutistického státu. Z tohoto důvodu hrály silnice v 18. století i ideologickou roli, jelikož se jako odkaz na doby římského impéria staly symbolem úspěchu absolutistické monarchie.⁹¹ Přesouvání pozornosti státních orgánů na oblasti severní Moravy a Slezska začalo probíhat od 70. let 18. století, příčina spočívala v připojení území Haliče po prvním dělení Polska v roce 1772. Stát tímto získal nejen nový zdroj surovin, ale i další místo pro odbyt svých výrobků a zboží, zejména z dílen řemeslníků z Moravy a Slezska. Důležité bylo samozřejmě i geopolitické hledisko.⁹²

⁸⁶ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 146.

⁸⁷ WRAXALL, W. N.: *Travel Diaries*, s. 16.

⁸⁸ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 107.

⁸⁹ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 8.

⁹⁰ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 134.

⁹¹ POPELKA, Petr: *Hlavní problémy budování moderní silniční infrastruktury v českých zemích v době tereziánské a josefínské (na příkladu Slezsko-Haličské silnice)*. Slezský Sborník, 111, 2013, č. 2, s. 213.

⁹² Tamtéž, s. 223.

Z jakého důvodu se cesty nacházely v tak neutěšeném stavu? Dekret Dvorské kanceláře Královského úřadu datovaný v říjnu 1771 uvádí, že obecný stav silnic je velmi špatný, nelepší se, ale naopak dále upadá. Nařizuje proto pozemkovým vrchnostem důslednější a zodpovědnější přístup k údržbě silnic, než jaký praktikovali doposud. O rok později započalo plánování nové silnice, s cílem propojit opavské, těšínské a bílské knížectví, čímž zajistit pohodlnější a rychlejší poštovní spojení spojující Rakouské Slezsko a Moravu.⁹³ Na podmínky, které musely poštovní povozy překonávat, si poštovní správci opakovaně stěžovali, například v roce 1775 konkrétně na úsek vedoucí z Těšína do Bílska, kde poštovní vozy za špatného počasí mohly projet jen s vynaložením obrovského úsilí. Toto se negativně odrazilo na zdraví koní, a i přesto pošta nedokázala dodržet dané jízdní řády. Stížnosti a výtky přibývaly ze všech stran, v červnu 1775 konečně došlo k započatí stavebních prací na komunikaci z Opavy do Bílska.⁹⁴

Mohlo by se tedy zdát, že o tři roky později Wraxall potká štěstí a pojedje po nově vybudované a kvalitní silnici. Jenže jak vyplývá z jeho zápisků, tento předpoklad nemohl ležet dále od pravdy. Zpočátku sice realizace stavby postupovala „*obdivuhodně rychle*“ a dle vedoucího prací, provinčního stavebního a cestovního ředitele Franze Cerriniho s „*maximální spořivostí, přesností a aktivitou*“⁹⁵. Vídeňská vláda však tento optimistický pohled očividně s Cerrinim nesdílela a nařídila provést inspekci, s úkolem stanovit, jak se věci skutečně mají. Při této kontrole prací na slezsko-haličské silnici na jaře roku 1778 došlo k zjištění dlouhého seznamu pochybení. Vytýkáno bylo např. pokračování ve stavbě i během zimy a špatného počasí, což bylo v rozporu s nastavenými předpisy. Dále byla inspekce nespokojená s nízkou kvalitou použitého stavebního kamene nebo neschválenými změnami v projektu, jako třeba zbytečným vedením silnice skrze močály, což způsobilo nejen růst spotřeby materiálu a lidské práce, ale i ceny.

Díky záznamům z další kontroly v březnu 1779 víme, že v plánovaném úseku mezi Těšínem a Bílskem nedošlo k zahájení jakýchkoli stavebních prací. Jelikož na délku měřil více jak 26,6 km⁹⁶, považuji za velmi nepravděpodobné, že by došlo k úspěšnému ukončení prací v květnu stejného roku, kdy touto oblastí projížděl Wraxall. Kontrola z června stejného roku navíc odhalila rychlé chátrání již postavených úseků, jelikož za kvalitu údržby silnic byli do

⁹³ Tamtéž, s. 223.

⁹⁴ POPELKA, P.: *Hlavní problémy budování moderní silniční infrastruktury v českých zemích v době tereziánské a josefínské*, s. 226.

⁹⁵ Tamtéž, s. 227.

⁹⁶ Tamtéž, s. 228.

velké míry zodpovědní příslušní kontroloři. Zanedbaná údržba se tak stala faktorem způsobující velké problémy. Další ztížení prací přinesla v roce 1779 válka o bavorské dědictví a s ní spojené vojenské operace, kdy vlivem ztráty způsobené průchodem vojenských jednotek znemožnily robotní práce. Obyvatelstvo trpělo všeobecnou bídou a nemělo ani dostatek dobytka do potahu, potřebného k pokračování stavby.⁹⁷

Tyto skutečnosti vyvolaly reakci u vídeňské dvora, kdy Dvorská kancelář vydala 22. prosince 1779 dekret, zakazující stavbu všech silnic (i těch již započatých a nedokončených). Dále došlo k nařízení provedení oprav stávajících silnic zajišťujících spojení Vídeň s centry korunních zemí.⁹⁸ Námi sledovaný úsek silnice do Bílska měl být nyní dokončen za nejmenší možný finanční obnos. V srpnu 1780 došlo k vydání konkrétního dekretu na opravu haličské cesty z Moravské Ostravy do Bílska⁹⁹, tedy přesně toho úseku, kde William Wraxall zaznamenal tak špatný stav silnice, že se o tom zmínil ve svých zápiscích a takové téma u něj nebylo časté. Panující situaci asi nejlépe uzavře následující citace z ledna 1781 zaznamenávající další názor na kvalitu a rychlost cestování po této komunikaci „*silnice mezi Bílskem a Moravskou Ostravou je na mnohých místech nesjízdná (impracticable), plná děr a tůň a povozníci na ní nedobrovolně tráví i celé dny. Tak např. povozník jménem Frank ze Skočova jel jen do Těšína celé dva dny.*“¹⁰⁰

Zatím jsme se setkali s dvěma druhy nebezpečí, jež spolu poměrně úzce souvisí a kterým musel Wraxall na své cestě čelit. První pramenilo z nepříznivého počasí, druhé ze špatného stavu silnic. Tato podkapitola představí další typ možného ohrožení na cestách, způsobeného tentokrát politickou situací a z ní vzešlého vojenského konfliktu. Wraxall cestoval Slezskem v roce 1778, tedy dosti neklidné době. Orientaci v čase a prostoru, tedy na jakém místě se Wraxall nacházel v konkrétní den, stěžuje skutečnost, že nedatuje přesně každou zastávku. Pro získání časové představy, kdy se dostal do oblasti Slezska je tedy nutné pečlivě sledovat poslední datované místo jeho pobytu. Z poznámek Wraxalla vyplývá, že 27. května ráno odjel z Olomouce, následovalo po čtyřech leagues zastavení v městě Šternberk, který od bran Opavy v Rakouském Slezsku dělí skoro čtrnáct leagues. Následně Wraxall zaznamenal i přechod hranice mezi Moravou a Slezskem, „*We quitted the Marquisate of Moravia only a small distance before we arrived at Troppau.*“¹⁰¹ Slovní spojení *Marquisate of Moravia*, v doslovném

⁹⁷ Tamtéž, s. 229.

⁹⁸ Tamtéž, s. 230.

⁹⁹ Tamtéž, s. 231.

¹⁰⁰ Tamtéž s. 231.

¹⁰¹ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 6.

českém překladu území patřící vlastníkovi se šlechtickým titulem markýz nezní v našem prostoru obvykle, podle definice *Oxford English Dictionary* znamená termín *marquisate* v některých zemích kontinentální Evropy vlastnictví území, které patří markýzovi nebo markraběti,¹⁰² čímž dojdeme k již známému slovnímu spojení markrabství moravské.

Opavu hodnotí Wraxall jako příjemné město, velikostně mnohem menší než Brno. Dále se zde dle něj nachází dvě krásná náměstí a velké množství dobře postavených budov. K sledovanému tématu nebezpečí způsobeném vojenským konfliktem je však nejpřínosnějšího jeho záznam pozorování o stavu městského opevnění. Popisuje existenci příkopu a starého opevnění, které by však dle jeho názoru nevydrželo odolávat nepřátelům po delší dobu.¹⁰³ Skoro všechny vesnice mezi Opavou a Ostravou do kterých přijel byly plné rakouských vojáků, na cestě mezi nimi pak míjel zásobovací povozy vezoucí střelivo, zbraně a další vojenskou techniku určenou pro dělostřelectvo, dále proviant a zásoby potravy pro koně. Tyto zásobovací karavany měly dle Wraxallova úsudku za úkol připojit se k armádě v Čechách nebo na Moravě.¹⁰⁴ Wraxall ve svých zápiscích nikdy nevyjádřil znepokojení pramenící z této situace, obavy o svůj život nebo zdraví, či uvažování o změně trasy cesty. Zmiňuje pouze možné bezprostřední vypuknutí války mezi Rakouskem a Pruskem „*At this juncture when war may be expected every day between Austria and Prussia.*“ v souvislosti s opatřeními, které císař učinil na ochranu města Olomouce, ale o opatřeních na ochranu své vlastní osoby nepíše nic. I Olomouc zaznamenal jako plnou vojáků, stejná situace panovala i v okolních vesnicích. Zmiňuje i jména velitelů moravské armády: Alberta Saského a Marechata Haddick kteří byli také na místě přítomni.¹⁰⁵

Co zavinilo tyto velké přesuny vojáků a armádní techniky, kterých se stal Wraxall svědkem? On sám žádné závěry neuvádí, věnuje se pouze válkám a konfliktům, které se na území Slezska odehrály v minulosti. Konkrétně nabízí historický exkurz do dění první Slezské války, zmiňuje ovládnutí Olomouce pruským králem Fridrichem II. v roce 1742 a jeho získání území Slezska jako klasický přehled dějinných událostí, zisků a ztrát.¹⁰⁶

Dějiny Slezska se v období let 1740 až 1763 se staly dějinami válek, kdy z těchto 23 let bylo 13 válečných. Ani následující dekáda pak neprobíhala takovým způsobem, aby ji šlo

¹⁰² OED: In some continental European countries: the territorial lordship or possession of a marquis or margrave. Also (in extended use): the territory or possession of a person of comparable rank in other area.

¹⁰³ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 6.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 8.

¹⁰⁵ Tamtéž, s. 6.

¹⁰⁶ Tamtéž, s. 6.

označit jako mírovou, jelikož byla do velké míry vyplněna válečnými přípravami. Po smrti Karla VI. se Friedrich II. rozhodl využít nastalé politické situace a uplatnit sporné nároky na slezské území, které zdědil od svých předchůdců. Marie Terezie se musela krátce po pohřbu otce postavit mezinárodní opozici, která netoužila po ničem více než ji připravit o nárok na nástupnictví.¹⁰⁷

Tažení se stalo premiérou Fridricha II. v roli vojevůdce, do karet mu hrála výhoda momentu překvapení a skvělá organizovanost jeho vojáků. Právě rychlost, s kterou pronikl hluboko na území Slezska naprosto rakouskou stranu překvapila. Friedrich II. navíc vyslal k obyvatelům Slezska takovou zprávu, že si mnohé s ních rychle získal na svou stranu, konkrétně se jednalo o zaručení náboženské svobody a ochrany majetku.¹⁰⁸ Na druhou stranu katolické obyvatelstvo v Horním Slezsku takovými sympatiemi k pruskému králi neoplývalo a živelně se vydalo klást odpor.¹⁰⁹ Prusové po krátké době získali hlavní město Vratislav a postupovali dále, k prvnímu střetnutí, které by se dalo označit za bitvu, došlo u Molvic. Zprvu se zdálo, že se štěstěna přesunula na stranu Rakouska, Fridrich považoval situaci za tak ztracenou, že vydal na útěk. Poté se však chopil vedení zkušený maršál Kurt Christoph von Schwerin, který se rozhodl pro protiútok a svou strategií získal pro Prusy další vítězství.

Následovalo vytvoření vojenských aliancí, kdy Fridrich získal spojence ve Francii, Španělsku, Bavorsku a Falci. Podpora Marie Terezie Anglií měla kořeny zejména v opozici proti Francii, s Fridrichem je pojili dobré vztahy, proto v počátku bylo cílem anglické diplomacie přimět Vídeň, aby se vzdala Slezska.¹¹⁰ První slezskou válku ukončila bitva u Chotusic, kde pruské vojsko zvítězilo nad Rakušany vedeným Karlem Lotrinským. Jako požadavek při mírových jednáních stanovil Fridrich uznání držby Slezska a Kladska, k oficiálnímu stvrzení došlo 28. července 1742. Rakousko tímto ztratilo Horní i Dolní Slezsko a Kladsko, zůstalo mu pouze území Opavska, Krnovska, Těšínská a kousek nízkého knížectví,¹¹¹ řečí čísel 5 148 čtverečních kilometrů. Naopak pruský král získal v nové oblasti nejbohatší provincii se značným ekonomickým potenciálem, jenž se měl do budoucna ještě dále rozvíjet.¹¹² Z hlediska tématu cestování se Slezsko jako nová součást pruského území stala mnohem více vyhledávaným turistickým cílem, než tomu bylo předtím, roli v tomto obratu určitě hrála ekonomická a politická motivace, což ukazuje skutečnost, že majoritu cestopisů

¹⁰⁷ ANTONÍN, Robert – JIRÁSEK, Zdeněk: *Slezsko v dějinách českého státu II.* Praha, 2012, s. 368.

¹⁰⁸ ANTONÍN, R. – JIRÁSEK, Z.: *Slezsko v dějinách českého státu II.*, s. 369.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 370.

¹¹⁰ Tamtéž, s. 372.

¹¹¹ Tamtéž, s. 374.

¹¹² Tamtéž, s. 375.

pojednávajících v tomto období o Slezsku napsali Prusové. Největší pozornost pak tito autoři věnovali oblasti Kladska.¹¹³

Wraxallový záznam však nabízí i jiný pohled na vojenskou historii Slezska, a to poznatky a osobní názory vysokých důstojníků na obléhání Olomouce odehrávající se o šestnáct let později, tedy v roce 1758. Všichni, ať ve Vídni nebo v Praze, se dle jeho pozorování shodli, že po fatální porážce Rakouska pod velením Karla Lotrinského v prosinci 1756 se rakouská armáda nacházela v naprosto žalostném stavu. Většina vojáků byla roztroušena po českém království ve špitálech, takže kdyby pruský král místo pokusu o obléhání a získání Olomouce vpadnul do Čech, mohl by téměř jistě na počátku roku zvítězit a rozprášíť „*cut in pieces*“ síly císařovny, než by byla protistrana schopna seskupit své jednotky, které by dokázaly Prusům účinně čelit. Wraxall dále zdůrazňuje, že se nesnaží říct, že se jedná o naprosto pravdivá fakta, ale že je tento názor všeobecně rozšířený a zdá se být opodstatněný. Na druhou stranu dává podle Wraxalla jako vojenský manévr smysl i útok na Olomouc a Moravu.¹¹⁴ Současná historiografie považuje za možnou příčinu neúspěšného obléhání Olomouce zničení pruského zásobovacího transportu generálem Laudonem.¹¹⁵ Tento Wraxallův záznam nám ukazuje dvě zásadní skutečnosti, jednak, že komunikoval a diskutoval s místními obyvateli, v tomto případě vysokými důstojníky, následně je považoval za tak podstatné, že se rozhodl tato tvrzení a názory uvést ve svých záznamech.

Nyní se posunu kousek v čase, konkrétně do roku 1778 čímž se vrátím k událostem, které sám Wraxall zažil. Vojenské operace tohoto roku se odehrály v souvislosti s válkou o bavorské dědictví. Navzdory množství vynaloženého úsilí snahy Rakouska získat zpět Slezsko ztroskotaly a z tohoto důvodu pozornost Josefa II. upoutalo bohaté území Bavorska. Rakušanům se sice opakovaně podařilo tuto jihozápadní část Německa obsadit, ale nikdy si ji nebyli schopni udržet, a tak se vrátila do držení rodu Wittelsbachů. V prosinci 1777 však nastal v této situaci zvrat, jelikož zemřel poslední člen bavorského linie tohoto rodu a v souladu s všeobecně přijímanými dědickými smlouvami se vlády ujal falcký kurfiřt Karel Theodor. Ten následně akceptoval územní nároky vznesené rakouskou stranou a v lednu 1778 došlo k podepsání smlouvy stvrzující toto jeho stanovisko. Naplněním této dohody by Rakousko získalo tři čtvrtiny Bavorska, Karel Theodor pak část rakouského Nizozemí a titul říšského knížete pro svého nemanželského syna. Fridrich II. tento čin Karla Theodora okomentoval jako

¹¹³ Power, M.: *Hory a moře mezi námi*, s. 85.

¹¹⁴ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 7.

¹¹⁵ ANTONÍN, R. – JIRÁSEK, Z.: *Slezsko v dějinách českého státu II.*, s. 393.

malomyslný a smlouvu jako zahanbující.¹¹⁶ Těmito slovy však jeho aktivita v dané situaci nekončila, uvědomoval si totiž, že došlo k ohrožení rovnováhy sil ve střední Evropě a rozhodně neplánoval připustit, aby císařská a rakouská moc nadále rostla. Na druhou stranu Josef II. neočekával, že by se mu nějaká velmoc v dané situaci postavila a o nastalé pruské mobilizaci soudil, že se jedná jen o demonstraci síly a žádné propuknutí války nehrozí. Naopak Fridrich II. šel pevně za cílem „jednou provždy zkrotit ctížádostivost Rakušanů, aby se jejich autorita v Německu nestala despoticou“ a tedy získat mu jimi uzurpovaná území zpět.¹¹⁷ Poměrně záhy se však projevíly mezery v připravenosti pruské armády na válku, největší problémy způsobovalo zajištění zásobování přepravou dělostřelectva při přesunech.¹¹⁸

Krátce po vyhlášení války Rakousku došlo k překročení české hranice pruskými vojsky, konkrétně se tak stalo 5. července 1778. Plán Friedricha II. počítal s vedením válečné operace na území nepřítel, přesto záměr tažení nespočíval v územních ziscích, ale dosažení stažení jednotek rakouské armády z Bavorska.¹¹⁹ Fridrich nezískal očekávanou podporu od svého hlavního spojence, kterým bylo carské Rusko, obě válčící strany pak spojoval nerozhodný přístup.¹²⁰ V polovině října se už pruské oddíly nacházely zpátky ve Slezsku, rakouské jednotky pak ohrožovaly Horní Slezsko, kvůli tomuto Fridrich posílil v této oblasti vojenské zastoupení.¹²¹ K uzavření míru došlo 13. května 1779, hlavním výsledkem spočíval v odchodu Rakušanů z Bavorska, s výjimkou Innské čtvrti, v Bavorském kurfiřtství se pak vlády chopil Karel Theodor. Fridrich II. tak opět uspěl v potlačení územních ambicí Rakouska,¹²² stálo ho to však třicet milionu tolarů a třicet tisíc vojáků, kteří prohráli spíše boj s nemocemi než s ostří protivníka.¹²³ Samotné obyvatelstvo nazývalo tento konflikt slovním spojením „švestková mela“. Původ tohoto jména pramenil ze skutečnosti, že se vojáci soustředili především na boj o zisk jídla, konkrétně brambor a nezralých švestek.¹²⁴

Období Slezských válek patří k historiky nejvíce probádaným tématům, které se týkají historie Slezska. Přehled těchto událostí jsem zahrnula do práce proto, abych čtenáři lépe osvětlila kontext doby a místa, ve kterém se Wraxall nacházel. Opakované konflikty totiž měly vliv nejen na stav obyvatelstva, vzhled krajiny a měst, ale i na cestování samotné. Jak jsem

¹¹⁶ STELLNER, F.: *Fridrich Veliký*, s. 433.

¹¹⁷ Tamtéž, s. 434.

¹¹⁸ Stellner, F.: *Fridrich Veliký*, s. 435.

¹¹⁹ Tamtéž, s. 437.

¹²⁰ Tamtéž, s. 440.

¹²¹ Tamtéž, s. 441.

¹²² Tamtéž, s. 443.

¹²³ Tamtéž, s. 444.

¹²⁴ Tamtéž, s. 441.

zmínila výše, konkrétně Wraxall nevyjádřil znepokojení nad situací, ve které se ocitl, nebo obavy o své bezpečí plynoucí z velkého pohybu vojenských jednotek v oblastech, kterými projížděl. Těžko z dostupných pramenů stanovit, jestli a v jaké míře ovlivnilo tento postoj jeho postavení diplomata, nebo spíše hrálo roli jeho osobní nastavení. Samozřejmě je možné, že strach a nebezpečí pociťoval a jen se rozhodl tyto své emoce nepřenést na stránky zápisů.

Jiní cestovatelé však své znepokojení nad vyostřenou politickou situací ve svých pracích zanechali, jako příklad uvedu Johna Swintona a jeho cestopis *The Travels of Three English Gentlemen*.¹²⁵ Českými zeměmi cestoval se svými společníky v roce 1734, během pobytu v městě Tábor zaslechli zvěsti o vojenských jednotkách, které vpadly na území Slezska, kde drancovaly a rabovaly. Původně plánovali tři gentlemani trasu, kdy by navštívili i Vratislav, ale kvůli daným informacím o hrozícím vojenském nebezpečí ve Slezsku tento plán raději přehodnotili a itinerář cesty změnili. Sám John Swinton přitom později přiznává, že se tyto zprávy ukázaly jako nepravdivé, přesto následně dodává pasáž o tom, jak se se svými spolucestovateli radovali, že se směrem do Vratislavi nevydali.¹²⁶ Tento pramen ukazuje, jakým způsobem se mohli raně novověcí angličtí cestovatelé zachovat v případě možného nebezpečí, které by jim mohlo zkřížit cestu. Dále daný záznam dezinformace o vojenském plenění na území Slezska může sloužit jako další střípek do skládky svědčící o nestabilitě a složitosti politické i společenské situaci panující ve Slezsku během 18. století. Jelikož je to právě nestabilita, která často vede ke vzniku fám, jež rychle cestují a obyvatelstvo jim lehce uvěří.

V určitém historickém období extrémně vysoká míra nebezpečí a časté vojenské operace vedly k tomu, že se cestovatelé Českým zemím začali z důvodů obav o vlastní bezpečí vyhýbat úplně. Jednalo se o dobu třicetileté války, s 8. listopadem 1620 tedy bitvou na Bílé Hoře ohraničující její počátek v našem prostředí. Výjimkou z tohoto pravidla byli pouze lidé, které do místních válek zmítaných končin zavedly povinnosti v rámci vojenské služby. Absence cestovatelů z důvodu tohoto desítky let táhnoucího se válečného konfliktu však nebylo ničím specifickým pro České země, stejná situace panovala i v ostatních částech Evropy zasažených Třicetiletou válkou.¹²⁷

¹²⁵ *The Travels of Three English Gentlemen in the Year 1734*.

¹²⁶ Tamtéž, s. 293.

¹²⁷ FERENCOVÁ, H.: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*, s. 69.

Přes polskou hranici

Při cestování nepřekračoval Wraxall pouze mentální hranice a kulturní konstrukty, ale také fyzické hrance států. Geopolitickou situaci ve Slezsku a jak se v běhu času proměnila jsem již nastínila v předchozí kapitole. V 17. století ještě Slezsko tvořilo množství vévodství, z hlediska správy se jednalo buď o přímý vztah ke koruně, nebo lenní vládce z řad lokálních rodů. Do roku 1675 se jednalo i o poslední rodovou linii Piastovců, smrtí knížete Jiřího Viléma v tomto roce však historická epocha vládnutí piastovských větví na území Slezska končí.¹²⁸

V čase Wraxallový návštěvy se píše rok 1778, Slezské války, stejně jako přináležitost Slezska k Polskému království jsou věcmi minulostí, jelikož nové územní rozvržení hranic platí už více jak dvě dekády. Jak tedy fungoval přechod ze jedné země do druhé v tomto období? Ze zkušenosti Wraxalla vyplývá, že nebylo možné překročit hranice v jakoukoliv denní či noční dobu, ale byl vyhrazen určitý časový úsek pro přechod z rakouského Slezska do Polska, což jistě mohlo cestovateli jeho putování zkomplikovat a prodloužit. Přesně toto potkalo Wraxalla, jelikož do Bílska dorazil v jedenáct hodin večer a musel¹²⁹ zde počkat do rána z důvodu *search* – prohlídky která zde obvykle probíhala při vstupu do Polska.

Noc přečkal dle jeho slov v „*miserable Inn*“, kde spal oblečený, stejně jako předchozí noci v Ostravě.¹³⁰ Opět tedy Wraxall uvádí nízkou kvalitu ubytovacích zařízení, výzvy a nástrahy, které pro cestovatele v tomto čase prostoru představovaly. Stížnosti v tomto duchu se objevují napříč snad všemi díly z per anglických cestovatelů, kteří se pohybovali v prostoru Českých zemí, takže Slezsko v tomto ohledu nepředstavuje žádnou výjimku. Lepší standart zázemí pro cestovatele dle mínění a zkušeností jích samotných poskytovala pouze velká města jako Praha. Ani zde však cestovatel neměl jistotu kvalitního ubytování, někteří cestovatelé se rozhodli vydat se na cesty pro jistotu raději s vlastní postelí, takovouto strategii zvolila například lady Mary Montagu, jenže v Praze nedokázala ani najít příhodné místo, kde by své lůžko umístila. Raději dala přednost celonočnímu cestování ve chladném voze, kde se mohla zahřát pouze svými kožešinami, než aby strávila noc ve vytápěné místnosti společně s nevábně páchnoucími cizími lidmi.¹³¹

¹²⁸ JUREK, Tomasz – WIHODA, Martin: *Dějiny Polska*. Praha 2017, s. 215.

¹²⁹ „It was near 11 o'clock at night when we arrived at Billitz where we were obliged to wait 'till Morning.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 10.

¹³⁰ Tamtéž, s. 10.

¹³¹ „Though I carried my own bed with me, I could not sometimes find a place to set it up in; and I rather chose to travel all night, as cold as it is, wrapped up in my furs, than go into the common stoves, which are filled with a mixture of all sorts of ill scents.“ WORTLEY MONTAGU, Mary: *The letters and works*, letter XIV.

Prohlídku na hraničním přechodu prováděli císařští celníci a ve Wraxallově případě probíhala velmi důkladně. Nabízí se otázka, jestli se jednalo o standartní průběh hraniční kontroly, nebo pracovní nasazení celníků ovlivnila aktuálně poměrně neklidná politická situace a vojenských manévřů v souvislosti s válkou o Bavorské dědictví. Každopádně Wraxall kontrolou prošel, a tak mohl 29. května stanout poprvé v životě na polské půdě.

Wraxall nabízí také jeho vnímání geografického rozčlenění a pojmenování krajiny, kde se nyní nachází. Část Polska, do kterého právě vstoupil nazývá „*Little Poland*“ malým Polskem a uvádí, že se jedná o krakovský palatinát¹³². Dále píše, že se ještě před pár lety jednalo o významnou a důležitou oblast království, ale nyní spadá až po jižní břeh řeky Visly pod vládu jejího císařského veličenstva.¹³³ V tuto chvíli také dodává, že všechny pošty jsou také císařské, z čehož lze vyvodit, že i v této etapě své cesty využíval k přesunům služeb pošty.¹³⁴

Popisu prvního navštíveného polského místa se Wraxall věnuje podrobně, ne kvůli tomu, že by oplývalo nějakou krásou nebo zajímavostmi, ale pro jeho prvenství na poli rozšiřování geografických obzorů. Kenty se v době jeho návštěvy skládalo z dvě stě domů, které Wraxall ohodnotil jako dřevěné a mizerně zkonstruované. Neomezil se přitom pouze na pozorování z venku, možná mu nepřišlo dostatečné, jelikož do několika těchto stavení vešel, aby si je prohlédl i uvnitř. Poměry panující ve vnitřních prostorách očividně jeho dojem ještě zhoršily, soudím tak z jeho volby slov: „*Ve všech byla ošklivost a bída.*“¹³⁵ Místní obydlí obývali společně koně, prasata, muži a ženy a dle úsudku Wraxalla se nacházela v tak otřesném stavu, ve srovnání s nimi jsou stodoly v Anglii paláci. Okomentoval také zápach, který dosahoval takové míry, že jím mohly šířit ty nejhorší nemoci, a tak se tomu i dělo.¹³⁶

Kromě podmínek na poli bydlení v těchto končinách nabízí i další dílek do skládačky oblékání obyvatel, které na svých cestách potkal. Snad více než samotný popis oděvů je zajímavější a z hlediska historie hodnotnější informace, jak na cizost a jinakost pohlíží. Takový záznam střetu kultur v tomto případě na poli odívání, který nám dává možnost pozorovat, jak se vnímání v tomto ohledu měnilo. Záznamy cestovatelů mužského rodu, ve kterých se věnovali

¹³² Jako palatinát se v angličtině překládalo vévodství, OED v definici slova Palatinate uvádí, že v Polsku a dalších zemích kontinentální Evropy se takto označuje území spadající pod vládou vévody a nyní se používá v historickém významu.

¹³³ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 10.

¹³⁴ Tamtéž, s. 10.

¹³⁵ „*Nastiness & Misery were in them all.*“ Tamtéž, s. 12.

¹³⁶ „*Seems capable of producing the worst Distempers and such is the effect resulting from it.*“ Tamtéž, s. 12.

oblékání a výzoru žen v cizích krajinách není ničím neobvyklým, v cestopisech různých autorů se objevují často.

První polské ženy, které Wraxall viděl se asi nepřekvapivě svým oděvem a celkovým vzhledem podobaly těm z rakouského Slezska. Dvě desítky let a kousek je přece jen krátká doba na nějakou razantní změnu, připomenu, že velká část prvků oblečení žen na Těšínsku se v krojích zachovala až do počátku dvacátého století.¹³⁷ Wraxallův popis oblékání žen na polské straně hranice opět zmiňuje bílý šat, který ženám nesahal více jak po kolena, v souvislosti se stylem zakrytí vlasů používá tentokrát přímo slovo „*curious*“, už netvrdí, že šátek na hlavě byl ten jeden a tentýž kus látky, který zakrýval i tělo žen. Zajímavá je hodnocení, kterým popis vzhledu polských žen uzavírá: „*They had a odd and Tartar look.*“¹³⁸

Při návštěvě města Kenty Wraxall pořídil i popis vzhledu a oblékání mužů, kdy pro jejich oděv zvolil označení „*Polish Habit*“, v češtině jsem našla použití překladu „*polský úbor*“, konkrétně v názvu obrazu Louise de Silvestre zobrazujícího Augusta III.¹³⁹, který se dosti shoduje s Wraxallovým popisem způsobu oblékání Poláků. Jak tedy takový polský úbor vypadal? Podle záznamů Wraxalla se skládal z „*dlouhé rouchu sahající téměř ke kotníkům, kolem pasu připásáno širokým opaskem.*“¹⁴⁰ Doplněného kožešinovou pokrývkou hlavy. V současné anglicky psané literatuře se používá termín *Polish national dress*¹⁴¹, který možná lépe odráží význam tohoto kusu oděvu, jenž považuji za velmi dobrý příklad střetu kultur. Příběh tohoto kusu oděvu navíc lze využít k lepšímu pochopení proč volili Wraxall pro své zápisy určitá slova a z jakého důvodu vnímal vzhled a oblékání Poláků jako tak podivné¹⁴².

Polský úbor se totiž naprosto odlišoval od módních trendů Západní Evropy, jak ve střihu, tak volbě jeho doplňků. Části oblečení, ze kterých se skládal, by se daly definovat jako východoevropské a byly neodmyslitelně spjaté s polskou šlechtou jako jeden z charakteristických znaků jejich postavení a smyšlení. Termín samotný se pak objevil poprvé teprve na sklonku 18. století mezi patriotickými slogany Čtyřletého sejmu¹⁴³, tedy více než deset let potom, co Wraxall podnikl návštěvu Polska. Nejednalo se nově vznik nového slova

¹³⁷ LANGHAMMEROVÁ, J.: Lidové kroje z České republiky, s. 181.

¹³⁸ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 12.

¹³⁹ Přesně se obraz nazývá Augustus III. v polském úboru, JUREK, T– WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 275.

¹⁴⁰ „*Long set of frock descending nearly to their ancles fastened around their waist by a broad belt.*“

¹⁴¹ Výraz „národní“ nese raně novověký význam tohoto slova, odkazuje pouze na polskou šlechtu. BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLEND, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 115.

¹⁴² Wraxall používá přímo slovo „*odd*“ při popisu vzhledu polských žen: „*They had an odd and Tartar look.*“ WRAXALL, N.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 12.

¹⁴³ BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLEND, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 113.

vycházejícího z potřeby popsat nějaký zbrusu nový koncept, polský oblek, už po dvě staletí fungoval jako šat šlechticů Polsko-litevské unie.¹⁴⁴

Jak došlo k vytvoření tak markantního odchýlení se od norem západní Evropy? Při návštěvě Českých zemí se Wraxall (s výjimkou oděvu těšínských žen) nijak blíže oblékání nebo vzhledu obyvatel nevěnoval. Avšak ihned po překročení polských hranic se náhle vzezření lidí stává v jeho očích velmi zvláštní, a proto věnuje tomuto tématu hodně prostoru, nazvala bych to takovou fascinací odlišností.

Hlavní specifické rysy polského obleku se pojí se středověkem a období prosperity Byzantské říše, kdy dvůr v Konstantinopoli působil nejen jako zdroj kulturní inspirace pro křesťany i muslimy, ale i jako vzor jejich budoucích ideových konceptů. Z tohoto důvodu polský oblek působí orientálním dojmem¹⁴⁵, proto se tak odlišuje od západního způsobu odívání, protože právě v době středověku se začíná oblékání ve východní a západní Evropě ubírat odlišným směrem.¹⁴⁶ V 16. století pak přichází zrodu sarmatského mýtu, který je dalším činitelem podílejícím se nejen na orientálním vzhledu polského obleku, ale i podobě účesů polských velmožů. Výraz Sarmati označuje migrující pastevecké kmeny íránského původu, jádro s nimi spojeného mýtu pak spočívá v dobytí východní a střední Evropy v „dávných dobách“ právě těmito předky polské šlechty.¹⁴⁷ Vlivem těchto faktorů se mužský oděv šlechty začal stále více podobat oděvům nošeným v Osmanské a Perské říši. Jednalo se o postupnou proměnu rytíře v příslušníka zemanského stavu.¹⁴⁸

Během následujících staletí samozřejmě podoba polského obleku prošla určitými změnami, ale jeho základ vycházející z orientálního oděvu zůstal zachován.¹⁴⁹ Vráťím se nyní ještě jednou k portrétu Augusta III., jelikož krásně ilustruje, jak moc byla pro polskou šlechtu důležitá otázka vizuální příslušnosti a jak se této skutečnosti ve svůj prospěch snažili využít cizí králové zvolení na polský trůn, s cílem získat šlechtu na svou stranu. August III. se nedal portrétovat v polském obleku proto, že by se jednalo o polského šlechtice, ale z ryze strategického důvodu – aby na něj polská nobilita pohlížela v příznivém (nebo alespoň

¹⁴⁴ Tamtéž, s. 113.

¹⁴⁵ BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLEND, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 114.

¹⁴⁶ Tamtéž, s. 115.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 116.

¹⁴⁸ Tamtéž, 117.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 123.

příznivějším) světle. Na sebe si proto při portrétování Louistem de Silvestre oblékl červený kontuš s klopami a župan přepásaný šerpou.¹⁵⁰

Wraxall se zmiňuje také o dalším aspektu fyzického vzezření Poláků: „*have all the low part of their Heads shaved*“. Původně jsem myslela, že slovním spojením oholená spodní část hlavy označuje absenci vousů, ale na další stránce rukopisu Wraxall píše, že Poláci, které viděl měli buď vousy nebo velké kníry¹⁵¹, z tohoto dle mého názoru vyplývá, že oholení se týkalo účesu. Wraxallův současník, historik a Jędrzeje Kitowicze (1728–1804) v tomto ohledu napsal: „*one who dressed as a Pole had to wear a moustache, and could not shave it without making a clown of himself*.“¹⁵² Kdyby se tedy Polák 18. století oholil, udělal by ze sebe v očích ostatních šaška. Wraxallem popisovaný pánský účes pak poměrně přesně odpovídá typickému sestřihu Sarmatů, tedy oholené lebky a ponecháním pouze úzkého proužku vlasů uprostřed, který se rychle stal hlavním znakem příslušnosti k určité sociální skupině.¹⁵³

Výše zmíněné odlišnosti polského obleku od standartní západní mody objasňují, proč se Wraxall tolikrát pozastavil nad oblékáním Poláků, proč mu přišlo tak jiné a zvláštní. Jednalo se o sdílenou zkušenost Západoevropanů při střetu s polským východoevropským módním stylem. Například francouzský diplomat Karol Ogier v roce 1635 napsal, že modlíci se polští vojvodové oblečení v národních oblecích mu připomínali scénu jak se mudrce z východu klanějí se před Jezulátkem.¹⁵⁴ Sluha Jakub Sobieského se údajně během audience svého pána u papeže Pavla V. v roce 1617 tak opil, že za zakopl a při svém pádu shodil svaté předměty. V reakci na to se prý papež pobaveně otázal, kdo je ten sluha větou: „*Pokřtěný Turek nebo Tatar?*“¹⁵⁵ Polský oblek tak představuje krásný příklad přejímání a střetu kultur zároveň.

Příčinou bylo, že pánská polská móda nečerpala inspiraci ze Západu, ale Východu. V tomto ohledu se dámská móda od pánské značně lišila, jelikož ženské oblečení se trendy západu řídilo¹⁵⁶. I když Wraxall popisuje i očividně ryze nezápadní oblečení žen, které ho tak zaujalo, právě jinakostí, na co byl zvyklý z domoviny v Západní Evropě. Možná se zdá, že jeho osobní zkušenost s oblékáním žen a historické teorie se nachází v rozporu. Ten se ale dle mého názoru dá vysvětlit, protože se setkával s ženami nižšího sociálního statusu (opět většina z nich

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 124.

¹⁵¹ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 14.

¹⁵² BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLEND, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 120.

¹⁵³ Tamtéž s. 120.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 118.

¹⁵⁵ Tamtéž, s. 119.

¹⁵⁶ Tamtéž, s. 113.

neměla boty) v regionu, kde tradice oblékání přežila staletí. Wraxall zmiňuje, že ženy vypadají zvláště a jako Tatarky.¹⁵⁷

K názoru, že polský oblek je původem velmi starý a zároveň blízký oděvním zvyklostem Východu došel i Wraxall. Na rozdíl od oblékání Turků, ke kterému ho připodobňuje, je podle něj méně splývavý, mnohem více praktický a přizpůsobený chladnému klimatu Polska. Na druhou stranu mu nechybí elegance a půvab. Gentlemani¹⁵⁸ vždy nosí dlouhý *sabre* a obecně vzato jsou obutí. Tradiční je také holení hlavy, jehož počátek prý spadá až do poloviny 11. století a vlády Kazimíra I. Tento zvyk se však rok od roku stává méně častým, přesto ho většina obyvatel Krakova stále dodržuje.¹⁵⁹ V tomto ohledu tedy ukazuje Krakov jako baštu velmi dlouhé tradice polského obleku.

V 18. století vlastnil každý příslušník šlechty alespoň jeden komplet slavnostního oděvu,¹⁶⁰ který ukazoval příslušnost k jeho panství. Chudší velmož by se dokázal v případě nutnosti vzdát nábytku nebo knih, ale nikdy jeho národního obleku. Na druhou stranu zdá se existuje velký rozdíl mezi stereotypními představami o okázalém a honosném oblékání polské šlechty a realitou doby zaznamenanou v soupisech jejich majetku. Tyto inventární záznamy totiž podrobně popisují skutečný stav oblečení, které je roztrhané, onošené nebo prožrané od molů. Šlechta věnovala hodně pozornosti tomu, jak lidé vypadali a bedlivě si střežila svou jedinečnost a výlučnost, přesto Adam Gdajusz, kazatel ze sedmnáctého století, poznamenal: „*Vidíme, jaké výstřelky v oblékání tam jsou, nelze poznat, kdo je šlechtic, kdo měšťan, kdo obchodník, a kdo je řemeslník.*“¹⁶¹

Polský národní kroj získal svou konečnou podobu v polovině 18. století. Stále přitom nesel velký politický význam, jelikož na první pohled odlišovala příslušníky šlechty, s jejich

¹⁵⁷ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 12.

¹⁵⁸ OED uvádí význam slova gentleman jako „Muž vznešeného původu nebo stavu; zejména muž nejnižšího šlechtického stavu, který má právo nosit zbraň, ale nemá šlechtický titul. Obecněji také: muž patřící k vysoké společenské vrstvě (bez specifikace konkrétního titulu).“

¹⁵⁹ „The polish habit is much more arcaic than European: It nearly approaches to the Turkish but it is less flowing, more convenient. And better adapted to a cold climate, such as that in the country. It is not deficient in grace or elegance. The Gentlemen always wear a long sabre and in general they are booted. The custom of shaving the head is very ancient among the Poles. It is said to have originated as long ago as the middle of the Eleventh century, under the reign of Casimir the first. This usage is likewise now in its wane and becomes yearly less universal: Yet in Krakow the greater part of the inhabitants still attain the mode.“¹⁵⁹ WRAXALL, N.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 29.

¹⁶⁰ „At least one set of parade clothes.“

¹⁶¹ BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLENDĄ, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 132.

výsostnými právy a privilegii od zbytku společnosti. Během potyček mezi šlechtou a saským vojskem v roce 1715 byl oděv vnímán jako výraz národní identity, ale také ideologické smýšlení jeho nositele. Z tohoto důvodu si „*nikdo, kdo nosil německý oděv, si nemohl být jist svým životem*“.¹⁶²

Postupné odmítnutí sarmatského způsobu oblékání a přejímáním trendů odívání Západní Evropy během 18. století nadto znamenalo společenskou devaluaci sarmatské ideologie. Mezi příslušníky šlechty, kteří dávali přednost západní módě, se tak stala tradiční součást polského obleku kontuš úborem a stejnokrojem určeným pro služebnictvo.¹⁶³

V Krakově podle Wraxallova pozorování běžně nosily polský oblek všechny skupiny obyvatel, i když jak roky jdou, tak se používá méně a méně. Jako důvod uvádí stále zvyšující se oblibu německého způsobu oblékání a zvyků. Šlechta, zejména na dvoře ve Varšavě totiž v 18. století téměř vyřadila polský oblek ze svých šatníků.¹⁶⁴ Generační změna nahlížení šlechticů na modu v 18. století představují inventáře otce a syna z roku 1755. Otec vlastnil pouze tradiční polské obleky, kdyžto jeho syn jen oblečení s prvky Západního způsobu odívání jako paruky a vázanky.¹⁶⁵ V tomto ohledu tedy odhadl Wraxall situaci naprosto správně.

V době 18. století a dělení Polska se také začal stále více objeovat fenomén politizace oblékání a mody. Předmětem sporů se stalo rozšiřování trendů západní mody a rozdíly ve vnímání této změny. Místní elity tak vedly ostré debaty na téma, jestli by se v Polsku správně měly nosit paruky nebo kníry, polský oblek nebo kalhoty.¹⁶⁶

Jakým způsobem pohlížel Wraxall na postupné upozaďování polského obleku ve prospěch západní mody? Bylo by možné předpokládat, že bude preferovat rozšíření zvyků, které mu byly blízké a které by tak nahradily divné a cizí odlišnosti. Opak je však pravdou, jak Wraxall hodnotí všechny věci a zvyky, které viděl v Polsku velmi kriticky, tak polský oblek představuje jednu z hrstky věcí v Polsku, které Wraxall ohodnotil kladně, dokonce nešetřil superlativy jako elegantní nebo krásné. Nesouhlasí s jedním generickým způsobem bez národních odlišností, kdy lidé na Severu, Jihu a Západu Evropy vypadají, co se týká oděvu

¹⁶² „Nobody who wore a German garment could have been sure of his life.” Tamtéž, s. 127

¹⁶³ Tamtéž, 129.

¹⁶⁴ „The Polish dress is that commonly worn by persons of every rank in Cracow tho it becomes every year less in use. The German dress, modes and manners insensibly grew general. Among the mobility particularly in the court of Warsaw they have almost rendered the ancient Polish Habit obsolete. “

¹⁶⁵ BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLENDNA, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 129.

¹⁶⁶ Tamtéž, s. 126.

úplně stejně: „Zdá se mi, že všeobecná podřízenost všech národů jedinému způsobu oblékání a zánik národního polského obleku ubírá na originalitě povahy a mravů, způsobů chování, kterou je tak příjemné poznávat a která se nyní vytrácí. Petrohrad a Lisabon, Kodaň a Neapol jsou oblečeny ve stejné uniformě a veškerá charakterová odlišnost je pohlcena jedním despotickým způsobem.“¹⁶⁷

V tomhle ohledu nebyl Wraxall názorově osamocen, stejně přemýšleli například satiričtí sarmatští spisovatelé 18. století. Ti se na rozdíl od tohoto anglického cestovatele navíc cizí módě otevřeně vysmívali a šlechtice, který se poddal nárokům trendům oblékání z ciziny, popisovali jako orla přeměněno v sovu. Kritizovali také západní účesy, zejména používání pudru a jejich střih, jak vyplývá ze dvou veršů výsměšné básně sarmatského autora: „*Barber sprinkler head with powder. Made him such an ugly cut.*“¹⁶⁸ O poznání menší sympatie by asi u Wraxalla vyvolal nápad polské šlechty na vymýcení těchto cizáckých manýrů, kdy v tomto období chtěla omezit cestovní. Konkrétně vydáním zákona zakazujícím mladým lidem cestovat do zahraničí. Jako důvod uváděli, že ti, kteří se z cest vrátili najednou jeví jako příslušníci nějakého jiného národa.¹⁶⁹

Velmi zajímavá je v kontextu mužského vzhledu poznámka, „*jak je tomu zvykem po celém Polsku*“ která následuje po pozorování zdejších pánských účesů.¹⁷⁰ V tuto chvíli se přitom Wraxall nachází na polské půdě poprvé v životě, je to je jeho první den, z čeho by vyvodil takovéto obecné tvrzení? Zdroj tohoto výroku nebo jak k ní došel bohužel neuvádí, poskytl mu snad někdo ze skupiny, ve které cestoval bližší informace o zvyklostech Poláků? Vyčetl ji z nějakého průvodce nebo díla cestovatele, který touto oblastí projížděl před Wraxallem? Nebo Wraxall toto sdělení doplnil do díla až později, když se například z cest vrátil, zápisky revidoval a cestopis formuloval?

Pokud se cestovatel stal autorem až s velkým časovým odstupem od doby, kdy své putování podnikl, jeho výpověď to mohlo zkreslit, navíc zpětně nelze nijak zjistit, do jaké míry se tak

¹⁶⁷ „It seems to mee that the universal subserviency of every nation to one mode of dress, and the abrogation of a National habit takes off from that originality of character and manners which i tis so pleasing to study and which is now lost. Petersburg and Lisbon, Copenhagen and Naples are in the same uniform and all characteristic distinction is absorbed in one despotic fashion.“ WRAXALL, N.W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 26.

¹⁶⁸ BIEDROŃSKA-SŁOTA, B. – MOLENDNA, M.: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*, s. 129.

¹⁶⁹ Tamtéž, s. 129.

¹⁷⁰ „Have all the low part of their heads shaved.”

stalo. Martina Power k tomuto tématu přímo píše „*a jednalo se tak spíše o autorovu dlouhodobou reflexi než jeho bezprostřední reakci na pozorované jevy.*“¹⁷¹

S určitostí můžeme pouze stanovit, jaká doba uplynula od podniknutí cesty a publikací cestopisu. Jistě i v tomto ohledu existují jisté obtíže – jak zjistit, kdy autor svůj rukopis dokončil? Tedy jak vypadala časový prostoje mezi okamžikem, kdy námi sledovaný člověk reálně své dílo dopsal a započítí produkce prvních tisků se záznamem jeho cest? V případě Wraxalla v tomto ohledu spatřuji jisté problémy, prvním z nich je skutečnost, že určité zdroje sekundární literatury¹⁷² uvádí, že první vydání jeho cestopisu po zemích středních Evropy bylo vydáno v roce 1779, tedy dopsání a publikace se mohlo odehrát v rozptylu maximálně několika měsíců. Jenže osobně se mi nepodařilo dohledat žádné dřívější vydání, než z roku 1806, respektive 1799, kde Wraxall v předmluvě píše, že z různých důvodů musel původně plánované vydání svého díla, s kterým ho i psal, posunout o více jak dvě desetiletí. Nechtěl totiž zveřejnit různé skutečnosti a historky vztahující se k významným osobnostem, dokud budou naživu a i po jejich smrti přistoupil k určité míře sebe cenzury z důvodu úcty k mrtvým.¹⁷³ Tento jeho úvod je pak označen přesným datem – 2. dubna 1799.¹⁷⁴

Wraxall v ohledu střetávání s jinými kulturami naprosto preferuje tu svou vlastní, anglickou. Když nabízí srovnání stavu věcí, které vidí v cizině s tím, jaký je v jeho rodné Anglii, vždy domovinu prezentuje jako lepší, na vyšší civilizační úrovni, výše na žebříčku krásy. Dobře toto ukazuje jeho postoj k vzhledu polských žen – „*I saw very few of them who had the smallest pretention to Beauty.*“¹⁷⁵

Když se Wraxall nacházel pouhé dvě leagues od města Krakov se setkal s další komplikací cestování, které zapříčinila přílišné vyčerpání koní, takže se v cestě nedalo pokračovat. Situaci dále komplikoval fakt, že se tak stalo v jedenáct hodin večer, cestující pak zůstali zaseknutí čtyři hodiny. Pomoc jim poskytl muž, kterého Wraxall označil jako poddaného, který kolem nich náhodou projížděl povozem a půjčil uvízlé skupině své koně.¹⁷⁶

¹⁷¹ POWER, M.: *Hory a moře mezi námi*, s. 27.

¹⁷² SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*, Dictionary of National Biography 1885-1900. Vol. 63, London 1900, s. 73.

¹⁷³ WRAXALL, Nathaniel William: *Memoirs of the courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna, in the years 1777, 1778, and 1779*, sv. 1, s iii-iv. Podrobněji se tomu problému věnuji v části práce věnované osobnosti Nathaniela Wraxalla, s.

¹⁷⁴ Tamtéž, s. vi.

¹⁷⁵ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 12.

¹⁷⁶ Tamtéž, s. 14.

I v těchto končinách fungoval systém pošt, Wraxall se o nich sám zmiňuje, správně fungující systém poštovní dopravy by právě tomuto problému měl zabránit přepřaháním koní v pravidelných intervalech, aby cestující nemuseli čekat až si koně odpočinou, ale rovnou mohli pokračovat dále díky čerstvým koním. Wraxall nezmiňuje nějaký důvod, nebo hypotézu, proč takovému selhání jím zvoleného druhu přepravy došlo.

Krakov

V Krakově se opět objevuje téma způsobu, jakým cestovatelé čerpali informace o prostředí, ve kterém se zrovna nacházeli. Zde totiž Wraxalla pozornost upoutal hrad, jelikož jehož popisu věnoval ve svém rukopise značný prostor a pravděpodobně ho plánoval doplnit i nějakými faktickými informacemi o jeho zakladatelích nebo stavbě. Toto se mu ale nepodařilo, kvůli dle jeho názoru naprosto ignorantským obyvatelům Krakova, od kterých se nic nedozvěděl navzdory velkému množství vynaloženého úsilí.¹⁷⁷ Stejně tak nedokázal sehnat žádnou knihu, která by mu mohla pomoci získat alespoň nějaké informace k tomuto tématu. Sice uvádí tvrzení místních měšťanů, že původním zakladatelem hradu byl Boleslav II., polský král, a to kolem roku 1066, jenže s takovými závěry on osobně nesouhlasí. Palác, který viděl, podle jeho názoru nemůže rozhodně pocházet ze staršího období než počátku minulého století.¹⁷⁸ V tomto ohledu se nejednalo o ojedinělé setkání s neúspěchem, stejná situace se opakovala, když se chtěl dozvědět podrobnosti o ruinách paláce polských králů: „*Mnohokrát jsem se vyptával, abych zjistil, kdo byl stavitelem tohoto paláce. Bylo to však marné.*“¹⁷⁹

Informace o místech svého aktuálního pobytu těžil Wraxall od místních obyvatel, s jejichž tvrzeními však ne vždy souhlasil. Jako další zdroj faktů o zrovna navštívených místech mu pak mohly sloužit knihy pojednávající o daném tématu, ale ne vždy se tato možnost ukázala být reálnou, jak dokazuje jeho zkušenost z Krakova,¹⁸⁰ kde si žádnou takovou nedokázal obstarat.

Během popisování vzdálenosti na své cestě Wraxall používá měrnou jednotku leagues, když však píše o návštěvě zříceniny polského královského paláce, udává, že se nacházel „*a Mile*“ na sever od města Krakov.¹⁸¹ Nabízí se otázka, proč Wraxall zvolil právě v tomto případě jiný způsob měření.

¹⁷⁷ „I am sorry, I could learn nothing. The Inhabitants of Cracow are absolutely ignorant and in the whole city, tho' I took no little pains.“ Tamtéž, s. 18.

¹⁷⁸ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 18.

¹⁷⁹ „I made many enquires but in vain, to discover who was the Constructor of this Palace.“ Tamtéž, s. 18.

¹⁸⁰ Tamtéž, s. 18.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 20.

Palácům v Krakově a jeho blízkosti Wraxall věnoval hodně času a hodnotil je vesměs kladně. V případě samotného města Krakov však zastával zcela opačný názor a město na něj očividně neudělalo vůbec dobrý dojem, což nejlépe vystihuje tato citace: „*Krakov naplňuje mysl chmurnými myšlenkami.*“¹⁸² Čím bývalé sídelní místo polských králů vyvolalo ve Wraxallovi takovéto negativní pocity? Pravděpodobně sehrálo roli několik skutečností, se kterými se zde Wraxall setkal a určité nepohodlí, jemuž musel čelit. Chyběly zde totiž mnohé civilizační výdobytky, na které byl zvyklý ze své ostrovní domoviny jako pouliční osvětlení nebo lidé zaměstnaní na úklid cest¹⁸³, vlivem čehož byly ulice plné špíny a zapáchaly, což vnímal jako „*extremely inconvenient*“. Úroveň stavu veřejné infrastruktury zhodnotil jako velmi nízko, kdy například most přes Vislu tvořil jakýsi ubohý plovoucí raft umístěný napříč toku této řeky.¹⁸⁴ Vydláždění krakovských městských cest dle Wraxalla proběhlo sice teprve před několika málo lety, ale už se nachází v tak špatném stavu, jsou mnohé z nich v zimních měsících pro chodce skoro neschůdnými.

Počet neobydlených a chátrajících domů považoval za stejný, jako těch obydlých. Co se týče vzhledu domů, nejvíce ho zaujaly železné mříže před okny, kterými disponovala většina zdejších obydlí. Co se v Krakově odehrálo, že takové množství domů zůstalo opuštěných? Jedním z faktorů se mohla stát změna polského hlavního města, kdy Krakov po uzavření Lublinské unie tento status ztrácí a zůstává už jen místem korunovací. Tradičně pak mají na demografický vývoj negativní dopad války a ozbrojené konflikty, vlivem kterých dochází v dotčených oblastech k vysídlování a celkovému úbytku populace.¹⁸⁵ Počet obyvatel v majoritě měst v Polsku vrcholil v období od 16. do začátku 17. století. Následný pokles množství obyvatel zapříčinily právě válečné dění v kombinaci se špatnou ekonomickou situací a nastalým politickým vývojem.¹⁸⁶ Malopolský jih země, kde se Krakov nachází, navíc zasáhla v 16.-18. století poddanská povstání a četné útoky poddaných jako reakce na stále větší oklešťování jejich práv a zároveň zvyšování robotnické povinnosti.¹⁸⁷

Konkrétně v Krakově souhrou výše zmíněných skutečností došlo k razantnímu populačnímu úbytku, jelikož počet jeho obyvatel do druhé poloviny 18. století klesl na pětinu,¹⁸⁸ což poměrně odpovídá Wraxallově zkušenosti s pustými a chátrajícími městskými

¹⁸² „Cracow impresses the Mind with gloomy Ideas.“ Tamtéž, s. 22.

¹⁸³ „There are no scavengers or people employed as in most European cities to clean the streets.“ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁴ „Miserable floating raft laid across the stream.“ Tamtéž, s. 22.

¹⁸⁵ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 216.

¹⁸⁶ Tamtéž, s. 223.

¹⁸⁷ Tamtéž, s. 222.

¹⁸⁸ Tamtéž, s. 223.

domy v tomto městě. Samotný Wraxall píše o posledním provedeném sčítání lidu, podle kterého jich v Krakově bydlelo pod deset tisíc.¹⁸⁹ Slovo bydlelo možná není úplně nejpřesnější označení, protože velkou část z nich tvořili žebráci a tuláci.¹⁹⁰

S Krakovem dle Wraxalla sousedí město Kazimierz¹⁹¹, uvádí, že jeho název je pravděpodobně odvozen od jména jeho zakladatele, jednoho z polských králů. Nachází se zde opět domy ve velmi špatném stavu,¹⁹² velké množství prostoru uvnitř města pak není vůbec zastavěno a připomíná spíše pole než město.¹⁹³ Většinu zdejších obyvatel tvoří Židé, kterým není dovoleno bydlet přímo v Krakově, Kazimierz navíc obklopují staré zdi, i když v době Wraxallova pobytu už se tyto bariéry ohraničující Kazimierz od Krakova nacházely ve velmi zchátralém stavu. Setkal se zde tedy se dvěma přístupy k Židům, které byly v Polsku praktikovány, kdy na jednu stranu řada měst jejich usídlování uvnitř městských hradeb zakazovala, na druhou stranu zase některé židovské obce zakazovaly, aby se v nich usadili křesťané. Z pohledu čísel aškenázští Židé tvořili až pět procent z celkového počtu polsko-litevského souvládí. Kazimierz pak byla asi nejznámější židovskou osadou na území Polska, židovské obce v Polsku ve srovnání s ostatními evropskými státy disponovaly nebývalým rozsahem vnitřní autonomie.¹⁹⁴

Kazimierz si od Wraxalla vysloužil ještě mnohem horší hodnocení než Krakov, kdy podle něj vypadal jako město, které bylo vypleněno a v tomto stavu ponecháno opuštěno a skýtající přímo děsivý výjev zpusťování a bíd. Připomenu, že i pohled na Krakov a jeho množství opuštěných domů vyvolávalo ve Wraxallově mysli chmurné myšlenky.¹⁹⁵

Nízká míra zalidnění polského území je něco, co Wraxall zmiňuje opakovaně, například právě skrze vysoké množství prázdných lidských obydlí. Kdyby se Wraxall vydal na cestu do Polska o šest let dříve, tedy před prvním dělením tohoto státu, tak by byl počet obyvatel Polska a Velké Británie srovnatelný, jelikož populace obou zemí se během třetí čtvrtiny 18. století pohybovala

¹⁸⁹ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 24.

¹⁹⁰ „According to a Census lately made, it appeared that the inhabitants are short of ten thousand and even among these is a large population of beggars or persons in the last state of wretchedness“ Tamtéž, s. 24.

¹⁹¹ Wraxall používá název *Casimir*.

¹⁹² „The houses are mostly mean, wretched and many of them ruinous.“ Tamtéž, s. 22.

¹⁹³ „A large space of ground within the town is not occupied by any building and resembles more a field than a city.“ Tamtéž, s. 22.

¹⁹⁴ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 217.

¹⁹⁵ „On entering from the Southern side Casimier presents a frightful scene of desolation and wretchedness. It looks like a city which had been sacked and left in that situation. Even Cracow, tho more inhabited and better built yet impresses the mind with gloomy ideas and offers to the view at most as many uninhabited and decayed houses as there are houses inhabited.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 22.

kolem dvanácti milionů.¹⁹⁶ Hustota zalidnění se však ve Wraxallově domovině v této době pohybovala ve výrazně vyšších číslech.¹⁹⁷ První dělení Polska pak znamenalo pokles obyvatelstva na hodnotu sedmi milionů.¹⁹⁸

Na druhou stranu je nutné uvést, že Wraxallova trasa Polskem vedla v úseku od překročení hranice u Bílska přes Krakov a Veličku tedy územím vykazujícím v posledních letech 18. století vysokou míru osídlení, konkrétně 70 obyvatel na kilometr čtvereční.¹⁹⁹ I kdyby populační boom nastal až po Wraxallově polském putování v roce 1778, tak v druhé třetině 18. století se průměrné osídlení celého Polska zvýšilo na 19 lidí/km, tedy ve srovnání s minulostí zřetelně vzrostlo.²⁰⁰

Od poloviny 17. do závěru století 18. by se daly polské dějiny charakterizovat porážkami a neúspěchy, které jsou v prudkém kontrastu s předchozím obdobím zlatého věku a časů válečné slávy.²⁰¹ Z jedné strany získává převahu nad Polskem a Litvou Rusko, kterou si dokázalo udržet od poloviny 17. století až do okamžiku zániku polsko-litevského státu v 18. století.²⁰² Polsko-litevský státní útvar se přitom ještě v období přelomu 16. a 17. století zdál být nejsilnější východoevropskou mocností, aby v polovině 17. století musel bojovat o pouhou existenci. Důvodem tohoto překotného dějinného vývoje bylo několik, jednalo se o kombinaci vnitrostátních problémů, jak politických, tak společenských a externích konfliktů.²⁰³ Časový úsek mezi první čtvrtinou 17. a první čtvrtinou 18. století se nesl v duchu takového množství konfliktů, které se vedly na území Polska, že pro toto období lze použít označení století válek. Došlo dokonce k obsazení Varšavy a Krakova cizími mocnostmi, události vymykající se běhu polské historie, jelikož k něčemu takovému došlo po staletích. Důsledky se ukázaly být velmi dlouhodobého charakteru a negativně ovlivnily kulturu, ekonomiku i demografii.²⁰⁴

Polská despotie

Hodnocení Krakova Wraxall uzavírá slovy, že ze všeho přímo číselně chudoba a barbarství. Ty považuje za dva charakteristické znaky polských způsobů, jako nevyhnutelného

¹⁹⁶ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 216.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 217.

¹⁹⁸ Tamtéž, s. 217.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 216.

²⁰⁰ Tamtéž, s. 216.

²⁰¹ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 251.

²⁰² Tamtéž, s. 254.

²⁰³ Tamtéž, s. 255.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 260.

důsledku despotické formy místní vlády.²⁰⁵ Jaká vláda v tuto chvíli Polsku vládla, že si od Wraxalla vysloužila nálepkou despotismu? A jak k jejímu ustanovení došlo?

Mohla snad Wraxalova slova o despotii pramenit v událostech barské konference? Která začala otevřeně bojovat ve jménu ochrany svobod šlechty, nezávislosti a katolické víry? V programu hlásala myšlenky jako sesazení krále a ukončení ruského vlivu a v určitém bodě vyvolala otevřený vojenský boj s takovým nasazením, že donutil Stanislava II. Augusta Poniatowskiho obrátit se na ruskou stranu s žádostí o pomoc. Vrcholem tendencí a smýšlení konfederátu se pak stal pokus o únos krále v roce 1771²⁰⁶, tedy sedm let před návštěvou Wraxalla v Polsku. Barská konference totiž rozjela propagandistické a diplomatické akce na obranu své věci i v zahraničí, nejvíce se přitom orientovali na Sasko, Francii, Rakousko a Osmanskou říši. Barská konference nakonec nedokázala prosadit své cíle a byla po čtyřech letech vojensky poražena.²⁰⁷

Časově ještě blíže Wraxallově návštěvě se udála ještě jedna mnohem větší dějinná událost než barská konference, která změnila Polsko, a to první dělení Polska v roce 1772. V tuto chvíli přichází konec jedné dějinné epochy polsko-litevského územního vývoje, protože část polského území si zabralo Prusko a část Rakousko, zatímco litevské části si připojilo Rusko. První dělení Polska se týkalo Malopolska – právě oblasti, kde se nacházel Krakov a kde Wraxall vynesl své soudy ohledně despotie a tato oblast připadla habsburské monarchii. Prusko si v tomto okamžiku přisvojilo území Královských Prus a severního Velkopolska.²⁰⁸ Při návštěvě Varšavy však Wraxall přímo píše: „*otroctví, v němž je království drženo rukou Kateřiny II., a úplné a totální zničení.*“²⁰⁹ Rusko, jako činitele polské despotie a bídy, pak zmiňuje ve svém cestovním deníku ještě několikrát.

Dalším pravděpodobným aspektem jeho úvah o polské despotii se mohl stát ten náboženský, jelikož v roce 1718 došlo k vytažení protestantů z účasti v polsko-litevském sejmu. Tím útlak založený na konfesijní příslušnosti neskončil, následně jim také byla odepřena i způsobilost pro výkon veřejných úřadů a funkcí, Augustus III. se totiž při nástupu na polsko-litevský trůn musel zavázat k jmenování do funkcí soudců a úředníků pouze katolíky.²¹⁰

²⁰⁵ „Two characteristic marks of Polish Manners, which are the natural and infatigable consequence of their form of government, their despotism.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 22.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 288.

²⁰⁷ Tamtéž, s. 289.

²⁰⁸ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 214.

²⁰⁹ „The slavery in which the kingdom is held by the arm of Catherine the 2nd and the entire and total destruction.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 52.

²¹⁰ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 277.

V době jeho vlády pak náboženské napětí mezi lidmi protestantského a katolického vyznání nadále vzrůstalo, o čemž svědčí událost odehrávající se roku 1724 v Toruni, v protestantské tradici označována jako toruňské krvavé lázně. Nejprve v tomto městě s početně majoritními luteránskými elitami došlo k útoku na jezuitské procesí a kolej, aniž by městské autority jakkoliv proti útočníkům zakročily. Královská vyšetřovací komise zareagovala odsouzením devíti aktérů útoku společně s toruňským purkmistrem trestu k smrti a tyto popravy byly vykonány.

Jednalo se přitom v daném časovém období o něco naprosto bezprecedentního, aby došlo k takovému rozsudku na nad vrcholným představitelem města, takže následně vyvolal vlnu kritiky ze strany evropských zastánců osvícenství. Započalo tak „*ztotožňování Polska s bigotérií, zaostalostí a intolerancí, čehož nadále využívala propaganda sousedních velmocí, hlavně Pruska.*“²¹¹ Kromě ilustrace náboženského neklidu pak tato událost ukazuje, jak moc se doba panování Augusta III. lišila s předešlým obdobím ve jménu tolerance, kterou polský humanismus názorově zastával.²¹² Počty kritických hlasů postupem 18. století navíc nadále stoupaly, z důvodu míry moci, jakou polská vrchnost držela nad poddanými a jejich velmi limitovanou právní ochranu.²¹³

Wraxall nesouhlas obyvateľstva s dle jeho míněním despotickým režimem dokazuje rozsáhlým popisem přítomnosti ozbrojených sil v Krakově, na jeho předměstích a v okolní vesnicích. Tato potřeba masivního nasazení vojáků by podle něj skýtá dostatek podnětů k politickému zamyšlení a úžasu.²¹⁴

Tatáž věc může být různými skupinami lidí vnímána naprosto odlišně. Polská historická paměť vnímá dobu vládnutí Augusta III. jako plnou zkaženosti a úpadku, naopak ta saská zastává názor, že se jedná o přímo „*vrcholné období saských zemských dějin, dobu největšího politického, kulturního a hospodářského rozmachu.*“ Přitom oba tábory vycházejí ze pramenů polské provenience a pracují se stejnými symboly a obrazy.²¹⁵

Během pobytu v Krakově se Wraxall setkal i s dalším aspektem polské kultury, a to svatebního obřadu dvou místních poddaných. Tato událost očividně velmi upoutala jeho pozornost, soudím tak jednak z rozsahu textu, které této události věnoval, dále se jednalo o jeho

²¹¹ Tamtéž, s. 277.

²¹² Tamtéž, s. 278.

²¹³ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 222.

²¹⁴ „It affords ample matter for Political reflection and astonishment.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 26.

²¹⁵ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 279.

velmi oblíbenou aktivitu, a to pozorování odlišností cizích krajin. Svatba se konala v domě poblíž tohoto města, dále Wraxall pořídil rozsáhlý popis vzhledu ženicha a nevěsty, kdy ženich byl vysoký krásný muž a stejně tak jeho nastávající. Ta byla oblečená v šatech, které zahalovaly její krk i dekolt, účes měla doplněn a zlatou pokrývkou hlavy.²¹⁶

Cesta z Krakova do Varšavy

Někdy se Wraxall v prostoru trochu ztratil, například po odjezdu z Krakova si poznačil, že za den cesty dorazil do vesnice jménem, které neuvedl a místo něj zanechal jen mezeru a několik teček.²¹⁷ Podle zanechaných teček pravděpodobně plánoval konkrétní název doplnit, ale už to nikdy neudělal.

Při cestě z Krakova vnímal oblast, kterou projížděl jako chudobnou, vyliďněnou bez větších stop po nějaké zemědělské činnosti nebo osídlení. Takovýto stav země podle Wraxall svědčil o míře útlaku a nejhlubší bídě ve kterém polští poddaní žili.²¹⁸ V tomto kontextu může odkazovat na skoro nijak nelimitovanou moc polské vrchnosti nad jejich poddanými, kdy tato skutečnost se odrážela ve velkém počtu poddaných z panství a také poddanských povstání. Ty byly v na malopolském jihovýchodě země častým jevem v 16. – 18. století, tento stav věci a nízká úroveň právní ochrany poddaných se dostalo v osvícenské Evropě 18. století velké míry kritiky.²¹⁹ Vylidňování některých regionů v tomto období pak vytvářelo dominový efekt vzniku dalších restrikcí týkajících se života poddaných a zavádění nevolnických poměrů.²²⁰ Samotní venkované za hlavní strůjce jejich chudoby a nouze považovali Židy²²¹, během cesty z Krakova do polského hlavního města Wraxall tvrdí, že nezaznamenal jedinou vesnici úplně bez židovského obyvatelstva, jak ale poznal, že se jednalo zrovna o Židy? Uvádí, že museli nosit určitý druh oblečení, na základě, kterého se dali okamžitě rozpoznat.²²²

²¹⁶ „During my stay here I was witness to a very singular scene in a house or a Cottage near the city. It was that of the festivity and revelry to the marriage of two Polish peasants. The bridegroom was a tall handsome young man the bride was very agreeable in her person. She was singularly dressed her habit tho concealed her neck and breast from view. Betrayed notwithstanding the shape and form of her figure. She had on a sort of jacket laced which was not unbecoming. Her hair was parted on the crown of er head. Combed down on either side and over it. She wore a gold cap.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s.

²¹⁷ „I got to a village called ... about 60 English miles distant.“ Tamtéž, s.

²¹⁸ „The country is wretched, unpeopled, uncultivated and mostly covered with wood. I saw few traces of population or agriculture – every thing indicated oppression and the deepest poverty.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 40.

²¹⁹ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 222.

²²⁰ Tamtéž, s. 226.

²²¹ Tamtéž, s. 222.

²²² „Not a village however small, in which there are no Jews in greater or smaller number. They are obliged to wear a distinguishing habit.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 42.

Možností ubytování posoudil opět jako naprosto nedostatečné, jelikož se na trase Krakov-Varšava nacházel sotva jediný dům vhodný k najít místo k přespání cestovatelů.²²³ Poprvé se také ve svém cestopise dotýká tématu jídla a pití na cestách, pravděpodobně proto, že z dostupné nabídky propadl naprostému zoufalství. Lokální chléb popisuje jako naprosto odporný, tmavý a kyselý²²⁴. Sice si všechny zásoby vezli s sebou, ale s výjimkou vody, což možná ukazuje chybu v plánování, jelikož je podle něj kvalita voda obecně špatná napříč celým Polskem, kvůli malému množství pramenů.²²⁵ Silnice se nacházely v tak špatném stavu, že si vyžádal zapražení šesti a často i osmi koní.²²⁶ Pro srovnání doplním, že podobný počet koní potřeboval i k překonání některých úseků své cesty na území Čech, jenže tam cestoval v zimním období a za hustého sněžení, kdyžto Polskem projížděl v letních měsících.

I polští koni vycházeli z Wraxallových zkušeností jako malí a slabí, postilioní dokázali udržet dobrou rychlost vozu. Což je jedna z mála „pochval“, které Wraxall na účet Polska pronesl.²²⁷ Celkově pak etapu svého putování z Krakova do Varšavy hodnotí velmi kriticky, jelikož dle jeho názoru představovala pouze nekončící přehlídku bídy, neštěstí a utrpení. Existuje podle něj snad jen velmi málo nepříjemnějších cest, než byla tato, bez jakéhokoliv alespoň náznaku nějaké zajímavosti nebo příjemného zážitku.²²⁸ Jak hluboce na této cestě trpěl dokazuje jeho volba slov, například pro popis místního chleba zvolil přídavné jméno *execrable* tedy „nepopsatelně špatné“, kterým angličtí mluvčí vyjadřují naprosté zhnusení.²²⁹

Varšava

Po všech těchto cestovních útrapách, nedostatku a zdánlivě nekonečné kritice Polska by asi málokdo čekal, že Wraxall pronese na adresu hlavního polského města větu „*Varšava se zdá být tou nejunikátnější a nejpozoruhodnější evropskou metropolí.*“²³⁰ Wraxall však neprošel nějakou zázračnou osobnostní proměnou, protože řádky o varšavské jedinečnosti a zajímavosti myslí zcela sarkasticky, jelikož podle něj toto město ukazuje jen kontrast opulentnosti a bídy. Na jednu stranu se v hlavním městě Polska naskytne cestovateli pohled na paláce a hotely, jenže

²²³ „Between Cracow and Warsaw there is scarce a single house which can be termed as an inn or in which a decent bed can be procured.“ Tamtéž, s. 42.

²²⁴ „The bread is execrable, black and sour.“ Tamtéž, s. 42.

²²⁵ „We carried everything in the carriage except for water and even that is in general bad throat Poland Because there are few springs.“ Tamtéž, s. 42.

²²⁶ „I was obliged to have six horses and frequently eight during the journey.“ Tamtéž, s. 42

²²⁷ „The Polish horses are small and weak, yet the postilions contrive to drive at a good rate.“ Tamtéž, s. 44.

²²⁸ „There are perhaps few journeys more disagreeable and destitute of amusement or objects which entertain than that from Cracow to Warsaw. Misery and wretchedness present themselves under a thousand theme in every hamlet or village thro which the road passes.“ Tamtéž, s. 44.

²²⁹ OED: Calling forth expressions of extreme disgust; of wretched quality, bad beyond description.

²³⁰ „Warsaw appear to one to be the most singular and extraordinary capital in Europe.“ Tamtéž, s. 44.

hned vedle nich stojí chatrče a další těžko obyvatelné stavby. Toto všechno pak doplňují širá prázdna prostranství. Obrovské bohatství nebo naprostá chudoba a nic mezi tím – takto Wraxall v kostce popisuje Varšavu, takovéto společenské poměry (nebo spíše nepoměry), pak dle jeho názoru přesně odráží i uspořádání celého polského státu, kde se buď člověk narodí jako urozený, nebo jako otrok. Upozorňuje tak na neexistenci střední třídy, která v ostatních evropských městech tvoří většinu jejich obyvatel, ale Varšava se v tomto ohledu naprosto vymyká.²³¹

Podíl šlechty na celkovém počtu obyvatel Polska byl výrazně vyšší než ve většině jiných zemí Evropy. V tomto ohledu Wraxallovo razantní rozdělení na velmi bohaté šlechtice a chudý plebs moc realitu doby neodráží, jelikož polská šlechta se definovala spíše politickými a kulturními odlišnostmi než těmi sociálními.²³² Její příslušníci se totiž z hlediska majetkových poměrů ohromně lišili, sice existovala velmi úzká skupina magnátů, kteří přímo oplývali bohatstvím a rozlehlými panstvími, ale násobně větší množství šlechticů nedisponovalo vůbec žádným pozemkovým majetkem. Tato druhá skupina šlechticů přitom v některých oblastech tvořila až pětinu obyvatelstva, jejich příjmy tak pocházely ze služby ve vojsku nebo u lépe finančně situovaných aristokratů.²³³

Wraxall přináší i podrobný popis vzhledu hlavního polského města, ve kterém strávil dvanáct dnů.²³⁴ Uprostřed Varšavy si člověk, podle jeho názoru, může připadat jako na návštěvě dosti poničené vesnice.²³⁵ Provinční dojem umocňovala absence pamětihodností, kdy objevil jen jednu, a to sochu Zikmunda III., a nekonečné a zároveň už chátrající stavby kostelů a paláců.²³⁶ Vydláždění silnic považuje za naprosto nedostatečné, nekvalitně provedené a někdy úplně chybějící, veřejné pouliční osvětlení pak úplně chybělo v celém městě. Stejně jako v případě Krakova mu ulice připadaly špinavé, vlivem špatného stavu kanalizace zapáchající,

²³¹ „Instead of those regular streets that assemblage of citizens and persons of middle life who constitute the bulk of the inhabitants in large cities, Warsaw presents only opulence and misery. Magnificence and poverty to the view. Palaces and Sheds, hotels and wretched cottages scarce habitable intermixed with gardens open spaces scarce levelled and vast interstices unoccupied: such is Warsaw! I seems if I may expression a picture of the republic itself composed of Nobles and Slaves without any of those intermediate classes of people common in all other kingdoms but almost unknown in Poland.“ Tamtéž, s. 44.

²³² JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 219.

²³³ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 220.

²³⁴ Ve Varšavě Wraxall pobýval v období od prvního do dvanáctého července 1778. WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 44.

²³⁵ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 44.

²³⁶ „Warsaw has scarce any monuments of art or elegance, common in most European cities. There is one, an obelisk or pillar on which is a statue of Sigismund the 3rd and it is I believe the only one in the place. Even many of the churches and palaces are unfinished or indecently neglected.“ Tamtéž, s. 50.

a to i v okolí královského paláce. Celkově si tak od Wraxalla vysloužila Varšava hodnocení jako „naprosto pozadu za ostatními evropskými městy z hlediska krásy a elegance.“²³⁷

V jednom ohledu ale Wraxall Varšavu hodnotí kladněji než Krakov, a to z hlediska výskytu *Plica Polonica*. Během pár dní strávených v Krakově totiž potkal mnohem více lidí trpících *Plica Polonica* než za skoro osm týdnů svého pobytu ve Varšavě. Z formulace „*Je zbytečné zmiňovat, že Plica Polonica je onemocněním vlasů, které se zacuchávají.*“²³⁸ jasně vyplývá, že tento termín Wraxallovi současníci znali, přesto věnoval dvě strany rukopisu bližšímu popisu této nemoci. Na nápadnou a pozoruhodnou četnost zmínek o *Plica Polonica* v dílech autorů z 18. století upozornil Larry Wolf ve své průkopnické studii *Inventing Eastern Europe*.²³⁹ Proč se tak velké množství cestovatelů rozhodlo ve svých dílech psát zrovna o *Plica Polonica*?

Velkou roli hrála doba osvícenství, kdy získaly otázky zdraví, nemoci a hygieny velkou důležitost.²⁴⁰ Dále pak šlo o prosté uspokojení čtenářské zvědavosti, k čemuž se popis exotického a obludného fenoménu zacuchaných vlasů náramně hodil, navíc krásně zapadal do narativu o zásadní odlišnosti polsko-litevského státu od zbytku Evropy.²⁴¹ Wraxall popisuje *Plica Polonica* jako zacuchané vlasy do takové míry, že vytvoří jednolitou hmotu a každý vlas mimo ni se stane krevní cévou. Nic podle něj nemůže být nechutnější nebo nepříjemnější. Oholit hlavu nebo alespoň odstříhnout zplstnatělé vlasy ale není možné, jelikož v případě takového zásahu by daný člověk oslepl nebo se stane obětí nějaké ještě závažnější nemoci. Wraxall nesouhlasí s teoriemi, že by *Plica Polonica* způsobovala nějaká specifická složka v polském vzduchu nebo vodě, ale dle jeho racionálního názoru toto onemocnění vzniká z přišerného jídla a špíny polských poddaných. Své tvrzení odůvodňuje tím, že se toto onemocnění vyskytuje jen mezi lidmi z nejnižší sociální skupiny, a to pouze na polském

²³⁷ „In the middle of Warsaw one may impose oneself in some scattered and half ruined village. Number of these streets are not paved and of consequence in winter are almost impassable on foot. Others are only paved on one side and the other remains as nature left it. Even in those parts of the city which are completely paved nothing can exceed the snugness and badness of the roughness and badness of the pave which in some places hardly merits appellations. It is only ten years since that far greater part if Warsaw was totally destitute of paving and number of the principal street so dirty and even dangerous during many months not even in carriage it was unsafe and disagreeable. All this time they want many of those improvements and precautions common in every other European capital. There are no lamps in any of the streets. The common sewers are indecently neglected even in front of the royal palace there are almost insupportable and very unwholesome smells. The police is far from being much as it ought to be in metropolis of the kingdom and the residence of the sovereign. Warsaw is yet far behind the other principal cities of Europe in Elegance and beauty.” Tamtéž, s. 44.

²³⁸ „It is unnecessary to say that the *Plica Polonica* is a disorder in the hair, which entangles.“ Tamtéž, s. 94.

²³⁹ GUESNET, François: *Body, Place, and Knowledge: The Plica Polonica in Travelogues and Experts' Reflections around 1800*, s. 54.

²⁴⁰ Tamtéž, s. 57.

²⁴¹ Tamtéž, s. 66.

území.²⁴² Wraxall tak využívá *Plica Polonica* k dalšímu utvrzení čtenářů o naprosto strašlivých poměrech panujících v Polsku, kde se nejen na každém kroku setkají s nepředstavitelnou špínou a chudobou, ale i lidmi s odporně zacuchanými vlasy.

Wraxall tvrdí, že se nikde mimo Polsko nesetkal s takovou chudobou a neštěstím, pro lepší přiblížení jeho ohromující zkušenosti se špínou, bídou a zanedbaností přidám přímo pasáž z jeho cestovního deníku: „*Objects of horror or compassion present themselves to the view in every street: Many of these are a disgrace to humanity and present a spectacle of affright and loathing which I never recollect to have seen except in Poland.*“²⁴³ Zdálo by se, že Wraxall už nemohl být více touto částí východní Evropy zhnusený, jenže ve Varšavě navíc žilo velké množství Židů, jejichž přítomnost tohoto anglického cestovatele dokázala znechutit ještě o trochu více. Oblékali se podle něj odporně a zle,²⁴⁴ navíc, i když jsou čas od času z města vyhnáni, tak se stejně vždy vrátí.²⁴⁵

Setkání s polským králem

Ve svých zápiscích Wraxall píše, že měl tu čest povečeřet s polským králem. V této souvislosti neuvádí žádné podrobnosti o jídle, předmětech konverzace nebo ostatních hostech, ale zato nabízí zajímavý pohled na místo, kde k tomuto setkání došlo. I při popisu letního sídla samotné hlavy polského státu totiž Wraxall nešetří kritickými poznámkami. Nedá se podle něj ani mluvit o nějakém venkovském paláci, dům je totiž tak extrémně malý že by sotva mohl poskytnout ubytování jednomu „*private man*“.²⁴⁶ Ke stolu se stěží vešlo dvacet lidí a když Wraxallovi Jeho královská Výsost dovolila prohlédnout si i jeho soukromé pokoje v patře, tak mu opět přišly naprosto malinkaté, a ještě s nízkým stropy. Zařízení se ovšem Wraxallovi zamlouvalo, ať už se jednalo o obrazy významných mistrů nebo Čínou inspirovanou skříňku.²⁴⁷ Další podrobnosti se ovšem o vybavení dozvědět nelze, jelikož Wraxall sice začal větu „*A nábytek v*“ ale na dal další straně se nachází už tematicky úplně odlišný text. Záznam tohoto

²⁴² „Every separate hair becomes a blood vessel. They stand out from the head or hang in ropes from it. Nothing can be more disgusting or bothersome. To shave the head or even cut the hair becomes impossible. It is pretended that the infallible consequence of either these operations however early they are tried is that the persons grow blind or become the prey of other more fatal distempers.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 96.

²⁴³ „Objekty hrůzy nebo soucitu se objevují na každé ulici. Mnohé z nich jsou výrazem hanby lidskosti a představují podívanou plnou zděšení a odporu, jakou jsem ještě nikde kromě Polska neviděl.“ Tamtéž, s. 52.

²⁴⁴ „Their dress and appearance is squalid, mean and disgusting.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 52.

²⁴⁵ „They are from time to time exiled, squeezed and oppressed yet they still remain.“ Tamtéž, s. 52.

²⁴⁶ „The house is scarce large enough to afford lodging to a private man.“ Tamtéž, s. 98.

²⁴⁷ „His Majesty permitted me to see all his apartments above stairs: they are small to the greatest degree and the ceilings very low. Taste is displayed in the furniture. I remarked several paintings by eminent masters. The king's cabinet is painted in Chinese taste.“ Tamtéž, s. 98.

setkání Wraxalla s polským králem také ukazuje, jak v 80. letech 18. století už měla velký vliv móda Západní světa, jelikož letní útočiště polského krále se nazývalo „*Les Bains*.“²⁴⁸

Dvůr ve Varšavě

Vydání Wraxallova cestopisu o střední Evropě provází řada otazníků²⁴⁹, název této publikace je však pramenech i sekundární literatuře konzistentní: *Memoirs of the Courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna in the years 1777, 1778, and 1779*, tedy Vzpomínky na dvory v Berlíně, Drážďanech, Varšavě a Vídní v letech 1777, 1778 a 1779. Varšava prodělala za poměrně krátké časové období v raném novověku obrovský nárůst počtu obyvatel, jelikož zde na konci 16. století začal sídlit dvůr, proměnila se v hlavní město polsko-litevského státu. Z desetitisícového města tak vznikla v závěru 18. století stotisícová metropole.²⁵⁰

Královský palác se nacházel blízko Visly a nabízel pěkný výhled právě na tuto řeku a městskou čtvrť Praga. Ani sídelní místo polského krále se však Wraxalovi příliš vzhledově z vnějšku nezamlouvalo, jelikož se stavba paláce dle jeho názoru nedala označit za velkolepou nebo krásnou, jen velkou.²⁵¹ Navštívil také palácové interiéry, které hodnotí o poznání lépe, zařízení jídelny dokonce jako elegantní. Nejvíce se mu pak líbily busty znázorňující královnu Alžbětu, Jindřicha IV. Kateřinu II. a Jana Sobieského, protože „*je potěšující vidět projev takovéto pocty vrcholným osobnostem*.“²⁵²

Z hlediska formy se diplomacie v Polsko-litevském státě od té v Anglii zásadně lišila. V Anglii totiž patřila zahraniční politika do pravomocí krále, přicházející diplomaté tak jednali nejvíce právě s panovníkem a jeho lidmi. V polském a litevském souvládí však platila úplně jiná pravidla hry, jelikož zde probíhala volba králů a magnáti, příslušníci bohaté šlechty, disponovali velkou částí moci, z tohoto důvodu někteří historici označují tento správní polský politický systém termínem šlechtická demokracie. Rozhodují roli v otázkách zahraniční politiky zde totiž zastával sejm, dvoukomorové uskupení, který se měl formálně konat na pokyn krále minimálně jednou za dva roky se standární délkou v rámci několika týdnů. Právě sejm zodpovídal za přijímání zahraničních poselstev a organizaci vlastních vyslanců. Ve všech ostatních evropských zemích se v období baroka diplomaté připravovali byla audience u krále, zde však v této pozici figuroval sejm, což pro vyslance z cizích zemích přinášelo množství

²⁴⁸ Tamtéž, s. 98.

²⁴⁹ Více jsem se tomu tématu věnovala v kapitole *Dílo Nathaniela Williama Wraxalla*.

²⁵⁰ JUREK, T. – WIHODA, M.: *Dějiny Polska*, s. 222.

²⁵¹ „It is a large but cannot be described as magnificent or beautiful edifice.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 50.

²⁵² „It is pleasing to see this homage voluntarily paid to superior talents.“ Tamtéž, s. 50.

výzev a komplikací.²⁵³ Jejich situace byla dále během 18. století ztížená spojením Polska, Litvy a Saska do personální unie, kdy místní elity mnohdy sledovaly odlišné zájmy a diplomaté se v nich museli nějak dokázat zorientovat. Z těchto důvodů se našlo množství diplomatů, které vyhlídka vyslání zrovna do této destinace vůbec nelákala, jako například Johann Philipp z Lambergu, který vyjádřil svému příbuznému jisté pochybnosti, „že by někdo z našeho domu toužil být vyslán k barbarům. To, že mám být poslán do Polska, mi zní daleko hůře, než do Turecka.“²⁵⁴ Přirovnání Poláků k barbarům použil opakovaně ve svém cestopise i Wraxall, i když ho od doby zmiňovaného Johanna Philippa dělilo kolem osmdesát let.

Polské šlechtě se také nezamlouvala představa dlouhodobého působení zahraničních poselstev z důvodu utajení informací o místních poměrech, sejm vydával i přímo zakazy delšího setrvání diplomatů v Polsku.²⁵⁵ Takový přístup k zahraniční politice opět představoval naprostou výjimku na evropském území, nikde jinde k omezování doby působení cizích vyslanců nedocházelo.²⁵⁶ Muži, kteří byli vysláni svým panovníkem na diplomatickou misi do Polsko – litevské unie si často na svůj úděl stěžovali, úspěšně splnit v těchto končinách svěřené úkoly totiž považovali za nesmírně náročné. K dosažení cíle někdy neviděli jinou možnou cestu, než zaplacení velkých úplatků nebo použití násilí.²⁵⁷

Srovnání rukopisné a publikované verze

Jak jsem již v textu zmínila dříve, dochovaly se dvě verze cesty anglického cestovatele Williama Wraxalla z Vídně, přes Moravu a Slezsko až do Varšavy. První ve formě rukopisu a druhá tištěná a veřejně publikovaná. Doposud jsem při psaní této práce vycházela primárně z Wraxalova rukopisu, v této kapitole pak tyto dvě verze srovnám. Na začátek upřesním, proč mluvím o dvou verzích, když se jedná o popis té jedné a samé cesty, napsané tím stejným autorem. Zpracování i uvedené informace se totiž v rukopise a tisku značně liší, dokonce ani samotný název se neshoduje.

Rukopis jako primární zdroj informací o Wraxallově cestě jsem zvolila hlavně z důvodu, že v publikované verzi se nachází jen minimum informací o Wraxallově cestě Slezskem. Čtenář v ni nenajde žádné zmínky o zvláštním oblékání těšínských žen, stavu místních silnic nebo pohybu vojsk. Wraxall mu v tomto ohledu totiž nabízí pouze stručný přehled vzdáleností a

²⁵³ KUBEŠ, Jiří: *V zastoupení císaře: Česká a moravská aristokracie v habsburské diplomacii 1640-1740*. Praha 2018, s. 293.

²⁵⁴ KUBEŠ, J.: *V zastoupení císaře*, s. 296.

²⁵⁵ Tamtéž, s. 297.

²⁵⁶ Tamtéž, s. 316.

²⁵⁷ Tamtéž, s. 317.

názvů měst, ze zajímavých detailů zachoval snad jen příhodu o tom, jak kousek od Krakova jejich skupina uvízla v lese kvůli únavě koní a zachránil je až pozdě v noci náhodně projíždějící poddaný. Nepíše už například ale nic o tom, že jim zapůjčil vůz nebo v kolik hodin se tak stalo jen že je vysvobodil z jejich zostuzení.²⁵⁸

Na druhou stranu nelze rozhodně shrnout odlišnost rukopisu od tištěného vydáním prostým tvrzením, že rukopis nabízí více podrobností. Tomu tak totiž vždy rozhodně není, když zůstaneme u tématu Krakova, tak v rukopisné verzi Wraxall nikde neuvádí, kde se v tomto městě ubytoval. Naopak ve vydaném cestopisu píše, že našel příjemné bydlení u jednoho Francouze na krakovském velkém náměstí.²⁵⁹

Dalo by se předpokládat, že rukopis bude Wraxall vnímat jako více soukromou záležitost, a proto v něm neuvede jména osob, když je popisuje v nějaké citlivé situaci. Jenže ani tato premisa nefunguje, když například píše o problematice rozvodů mezi šlechtou, tak v rukou psané verzi neuvádí celá jména aktérů, jejichž osobními příběhy dokládá přístup polské šlechty k rozvázání manželství. Ve verzi vydané tiskem však prezentuje celá jména, bez jakékoliv známky nějaké anonymizace.

Někdy je samotný význam textu v obou verzích sice shodný, ale volba slov a skladba vět naprosto jiná, v tištěné verzi třeba píše: „*Sotva jsem dokázal získat chléb v některém z ubohých hostinců, kde jsem se zastavil, kromě takového černého, kyselého a odporného, který se nedal jíst.*“²⁶⁰ Přitom v rukopise vypadá jeho záznam o polském chlebu takto: „*Chléb je odporný, černý a kyselý.*“²⁶¹ Samozřejmě se dají najít i pasáže, které jsou naprosto shodné jak v rukopise, tak v tištěném vydání, ale jako celek formuloval Wraxall publikaci určenou pro veřejnost jinak. Jasně lze tedy vidět, že prostě nepřekopíroval už jednou napsaný text, ale velmi do něj různými způsoby zasahoval. V rukopise třeba při pobytu v Krakově přiznává, že nedokázal zjistit odpovědi na některé své otázky, ověřit si nějaké informace²⁶². Kdyžto v tištěné formě však žádnou takovouto zmínku nenajdeme a kdybychom vycházeli pouze z publikované

²⁵⁸ „But about two leagues from Cracow, the horses having tired, we were obliged to pass the night in the wood. A peasant, after some time, relived us from our embarrassment.“ WRAXALL, N. W.: *Memoirs of the courts*, sv. 1, s. 394.

²⁵⁹ „I gladly found myself in a tolerable house, kept by Frenchman on the great square.“ Tamtéž, s. 394.

²⁶⁰ „I could scarcely produce bread in any of the wretched pothouses at which I stopped, except of the kind of black, sour and execrable as no to be eaten.“ WRAXALL, N. W.: *Memoirs of the courts*, sv. 2, s. 2.

²⁶¹ „The bread is execrable, black and sour.“ WRAXALL, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*, s. 42.

²⁶² Více informací k tomuto tématu jsem uvedla v kapitole *Krakov*.

verze, mohli bychom nabýt mylného dojmu, že získávání informací Wraxallovi žádné potíže nečinilo.

Podle očekávání je rukopis mnohem méně přehledný než tisk, Wraxall rád používal hvězdičky označující poznámky, které se mohly objevit na konci stránky, na následující straně, ale také o mnoho stran dál. Tisk je uspořádán do jednotlivých celků, které Wraxall nazývá dopisy a označuje je číslem, toto reflektuje i v textu: „Můj příští dopis bude z Varšavy, kam se vydám zítra.“²⁶³

Cílem této kapitoly nebylo přinést vyčerpávající výčet rozdílů mezi rukopisem a tištěným vydáním, ale vytvořit přehled různých kategorií odlišností s příklady. Dále pak zdůvodnit, proč jsem jako hlavní pramen při tvorbě této práce zvolila rukopisnou verzi oproti té tištěné.

Nathaniel William Wraxall

V této kapitole se budu věnovat osobnosti a životu Nathaniela Williama Wraxalla nad rámec jeho cestopisu, představím stručnou biografii jeho života, společně s přehledem jeho děl, která bude rozčleněna podle oblastí, kterým se Wraxall v životě věnoval, čím byl. Lidské bytí samozřejmě nelze uspořádat do přesných kategorií a ty označit názvem, jelikož na sebe vzájemně působí a ovlivňují se. Zájmy nebo profesní zaměření nelze vnímat izolovaně, ale rámcové rozdělení, nahlížení na danou osobu z různých pohledů vycházejících z toho, jak se rozhodli svůj čas na světě strávit, jakým činnostem se věnovat považují za vhodný způsob vystavění struktury biografie. Z mého pohledu se Wraxall zabýval třemi hlavními činnostmi – politice, cestování a diplomacií, o kterých bude blíže pojednávat následující text.

Jádrem této práce jako celku je rozbor cestopisu, který Wraxall napsal na základě cesty, kterou podnikl na z Německa, přes Čechy do Vídně a následně pře území Moravy a Slezska s konečnou destinací v Polsku, konkrétně ve Varšavě. Nabízí se proto možná otázka, proč věnovat poměrně velký prostor jeho pisateli a nesoustředit se pouze na toto jeho práci. K tomuto podotknu, že autor a jeho dílo nejsou a ani nemohou být izolované jednotky, v případě cestopisu je autor přímo jeho součástí. Nejedná se o nějakou vnější, cizí entitu, kterou by bylo možné vydělit a za každým cestopisem stojí nějaký tvůrce, ať už se jedná o jednotlivce nebo skupinu osob. Osobnost tvůrce se do díla vždy otiskne, informace o autorově životě, z jakého prostředí pocházel, s jakými lidmi se obklopoval, jaké postoje zastával při zkoumání dané práce badateli

²⁶³ „My next letter will be from Warsaw, for which city I shall set out tomorrow.“ WRAXALL, N. W.: *Memoirs of the courts*, sv. 1, s. 418.

pomohou lépe uchopit, porozumět skutečnostem, které vyplynou právě díky znalosti pozadí vzniku díla.

Život Nathaniela Williama Wraxalla

Život Nathaniela Williama Wraxalla započal 8. dubna 1751 v Bristolu, narodil se do rodiny obchodníka, po kterém získal dle rodinné tradice jako prvorozený syn i své jméno. Stal se tak jeho minimálně třetím pokračovatelem. Nathaniel neměl žádné další sourozence, z jeho rodinných vazeb tak zmíním ještě matku Anne vzdáleně spřízněnou²⁶⁴ s rodinou Sira Jamese Thornhilla. Sám Nathaniel Wraxall se považoval za představitele starodávného rodu, jehož jméno bylo odvozeno o farnosti s názvem Wraxall, vzdálené vzdálenosti šest mil západně od jeho rodného města. Jestli nějaká taková příbuzenská vazba skutečně existovala, by bylo nemožné ověřit. Co se týče finanční situace rodiny v době Nathanielova dětství, tak pět let po jeho narození musel jeho otec vyhlásit bankrot,²⁶⁵ povolání obchodníka přitom vykonával už Nathanielův dědeček, který zastával v roce 1723²⁶⁶ i funkci *sheriffa*. Pravomoci a povinnosti vztahující se k této se pozici se velmi lišily, jak v čase, tak prostoru, rámcově by se daly nazvat jako odpovědnost za správu daného panství a výkon práva.

Vzdělání Wraxall získal také v Bristolu a láska k cestování se něj u začala projevovat již v útlém věku. Poprvé odcestoval do Bombaje v roce 1769 v návaznosti na získání pracovní pozice ve Východoindické společnosti, následně dosáhl jmenování do funkce *judge-advocate*, tedy úředníka sloužícího u vojenského soudu. Pro armádu také pracoval jako *paymaster* – samotný název v tomto případě dosti vystihuje pracovní náplň, jelikož zodpovídal za výplatu platů a vyrovnávání dluhů během vojenské výpravy v oblasti indického Gudžarátu. Po návratu do Evropy jeho první cesta mířila do Portugalska a dále do severních oblastí Evropy, právě při cestování v této zeměpisné oblasti se v září 1774 poprvé setkal s Karolinou Matyldou.

Nejednalo se přitom o pouhé setkání, ale cestovatel s ní vedl i soukromý rozhovor, z kterého poté vyplynula jejich další spolupráce. Karolina Matylda ve Wraxallově životě sehrála poměrně velkou roli, s ní navázaný styk mu pak umožnil i kontakt s Jiřím III, toho času hlavou britské monarchie. Tato skutečnost pak pravděpodobně ve velké míře ovlivnila Wraxallův další život a poměrně rozsáhle se jí věnoval i ve svých memoárech. Jak přesně se Wraxallově podařilo získat pozornost britského krále? Jak se stalo, že bývalý řadový úředník

²⁶⁴ Byla jeho praneteří.

²⁶⁵ CANON, John: In: *Member's Biographies: WRAXALL, Nathaniel William (1751-1831)*.

²⁶⁶ Funkční období *sheriffa* vždy trvalo jeden rok.

Východoindické společnosti dokázal navázat takové konexe? Pro pochopení této záležitosti a role, kterou v ní Wraxall sehrál, vnímám jako nezbytné alespoň rámcově představit životní cesty Karoliny Matylda, které vedly k situaci, v jaké se při seznámení s Wraxallem nacházela.

V říjnu roku 1774 Karolina Matilda setrvala už dva roky v exilu na hradě poblíž Hannoveru a po stejnou dobu již nebyla dánskou královnou. Tento status, stejně jako možnost vidat své dvě děti, ztratila rozvodem s dánským a norským králem Kristiánem VII. Důvodem pro rozvedení jejich manželství se stal vztah Karoliny Matyldy romantického charakteru s dvorním lékařem Johannem Friedrichem Struenseem, a tím vyvolaný skandál. Rozvod patrně nezpůsobilo pouhé romantické vzplanutí mezi královnou a doktorem jejího duševně nemocného manžela, ale skutečnost, že Johann Friedrich Struensee získal postupně prakticky neomezený vliv na úkor dánského krále, v čemž mu vztah s královnou jistě napomohl. Tuto nabytou moc pak uplatnil při vydání množství reforem, čímž si vysloužil značnou nepopularitu u konzervativních kruhů dánského dvora. A právě tato nepopularita se rozšířila i na Karolinu Matyldu, jednak kvůli jejím proreformním postojům, tak poměru se Struenseem. Král Jiří III. se na scéně tohoto příběhu objevuje kvůli příbuzenské spřízněnosti s Karolinou Matyldou, jelikož je pojilo sourozenecké pouto.

Wraxall se tedy Karolinou Matyldou opakovaně setkal a patrně s její nastalou životní situací velmi sympatizoval.²⁶⁷ Navzdory několika letům trvajícím vyhnanství tato žena neztratila všechny své přívržence, jelikož v Hamburku působila skupina urozených Dánů, které také stihl osud exilu. Dva z vůdců tohoto uskupení, baroni Schimmelman a Bulow, ve Wraxallově rozeznali vhodného muže schopného zprostředkovat komunikaci mezi Karolinou Matyldou a jejím anglickým královským bratrem.

Konečný cíl výše zmíněné skupiny pak spočíval v opětovném dosazení Karoliny Matyldy na dánský trůn a tím pádem nahrazením Kristiana VII. v pozici hlavy tohoto malého severského státu. Za nezbytnou pro úspěch dané věci tito dánští exulanti považovali součinnost Jiřího III. a právě z tohoto důvodu se v tomto příběhu objevuje postava Nathaniela Wraxalla. Ten totiž neváhal a okamžitě začal v této záležitosti jednat, kromě opakovaných rozhovorů s Karolinou Matyldou podnikl také několik náročných a riskantních cest, které následně barvitě popsal ve svých historických memoárech. Podle hodnocení Thomase Seecombea²⁶⁸, autora

²⁶⁷ „He seems to have given frank expression to his sympathy for the banished queen.”

²⁶⁸ SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*. Dictionary of National Biography, 1885-1900. Vol. 63, London, 1900, s. 71.

Wraxallový biografie v *Dictionary of National Biography*, vypravováním na stránkách *Posthumous Memoirs* příběhy z jeho cest v žádném ohledu neztrácí na působivosti.²⁶⁹

Zhruba po čtyřech měsících spolupráce mohl Wraxall Karolinou Matyldou konečně informovat o reálném postupu, jelikož ji 15. února 1775 předal listinu obsahující souhlas Jiřího III. s plánem, připraveným jejími dánskými stoupenci-spiklenci. Následně se Wraxall v dubnu vrátil zpět do Anglie v naději, že se mu dostane možnosti osobně s králem pohovořit a probrat jeho souhlas s dalšími kroky potřebnými pro úspěšný návrat Karoliny Matyldy do Kodaně jako opětovné královny. Zatímco však v Londýně napjatě čekal na kladnou odpověď od krále, zastihla ho zpráva²⁷⁰ o náhlé smrti Karoliny Matyldy. Její úmrtí způsobené spálou pak samozřejmě znamenalo konec angažovanosti Jiřího III. ve věci změny obsazenosti dánského trůny, tím pádem i šance Wraxalla na prohloubení kontaktu s králem. Dá se říct, že s nadešlým koncem života Karoliny Matyldy skončila i Wraxallová první, byť zcela neoficiální, diplomatická mise. Nabízí se otázka, jak velkou roli sehraje výše popsany kontakt s britskou královskou rodinou v jeho budoucnosti.

Pokračujme však zatím v chronologickém přístupu při sestavování střípků mozaiky Wraxallový cestý životem. V roce 1776 s největší pravděpodobností stále zůstával v Londýně, o tomto svědčí Wraxallová zmínka o setkání s doktorem Doddem v domě obchodníka s knihami pana Dillyho. V následujícím roce pak chtěl doktor Dodd očividně známosti s Wraxallem využít, když ho naléhavě prosil, aby mu pomohl získat milost²⁷¹ od Lorda Nugenta. Opravdu dokázal Wraxall získat za tak krátkou dobu v hlavním městě Anglie status vlivné osoby? Nebo se jednalo ze strany doktora Dodda spíše o akt zoufalství? *Dictionary of National Biographies* nenabízí v tomto ohledu žádnou odpověď, nepíše se v něm ani jak se Wraxall v tomto případě zachoval, ani jak celá kauza doktora Dodda dopadla.²⁷² Další informace v tomto ohledu by mohly poskytnout ještě dva svazky Wraxallových historických memoárů: *Historical Memoirs and Posthumous Memoirs*.

V létě roku 1777 Wraxall pokračoval v cestování po Evropě, během pobytu v Haagu byl představen principi Oranžskému. Tato skutečnost by mohla napovídat, že se Wraxall opět blížil nějakému diplomatickému nebo politickému působení, pouhému turistovi by

²⁶⁹ „Incidents of which (journeys) lose nothing by his reporting in pages of Posthumous memoirs.“ Tamtéž, s. 71.

²⁷⁰ Zprávu o skonu Karoliny Matyldy obdržel Wraxall 19. května 1775.

²⁷¹ „Made an urgent appeal to Wraxall to exert himself to procure a pardon through Lord Nugent.“ SACCOMBE, T.: Wraxall, Nathaniel William, *Dictionary of National Biography* s. 71.

²⁷² Tamtéž, s. 71.

pravděpodobně oranžský princ setkání jen tak nenabídl. Znovu připomenu, že Wraxall se nemohl v žádném případě v tuto chvíli pyšnit šlechtickým původem, sice prohlašoval, že pochází ze starobylé rodiny Wraxallů²⁷³, nic hlubšího než pouhé tvrzení, to ovšem nebylo. Skutečný šlechtický titul dokázal získat až o mnoho let později.²⁷⁴

V roce 1777 také znovu do Wraxallova života zasáhl Jiří III., tentokrát se jednalo o věc o poznání méně osobní než v případě záležitosti s Karolinou Matyldou. Jmenoval totiž Wraxalla do hodnosti poručíka. Navíc takto učinil na žádost lorda Roberta Mannerse, jež velel třetímu pluku dragounské gardy, Wraxall tím pádem získal právo nosit uniformu tohoto regimentu. Právě díky této uniformě se mohla odehrát historka, kdy Wraxallovi zasalutoval princ Charlesem Edwardem z rodu Stuartovců. Stalo se tomu v roce 1779 v divadle ve Florencii, princ se nacházel již v dost podnapilém stavu, přesto rozpoznal uniformu dragounského pluku, následně jemně odstrčil dva sluhy, kteří ho podpírali, smekl klobouk a uctivě Wraxallovi v uniformě zasalutoval.²⁷⁵

V cestování po Evropě Wraxall nadále pokračoval i v roce 1778, kdy svou cestu započal v Berlíně a přes Drážďany pokračoval do Prahy, následně skrze Čechy do Vídně. V hlavním městě rakouské monarchie se zdržel několik měsíců a poté se vydal napříč Moravou a Slezskem na území Polska. Toto putování opět zaznamenal ve dvousvazkovém cestopise²⁷⁶ a konkrétně tuto část jeho cesty po Evropě jsem podrobněji rozebrala v rámci této práce.

V roce 1780 se Wraxall navrátil do Anglie, kde byl zvolen členem parlamentu, zastupujícího Hindon ve Wiltshiru, a následujícího roku se dočkal jmenování do komise zjišťující důvody pro vypuknutí války v indické oblasti Karnatik. Je možné, že získání místa konkrétně v tomto výboru mohlo pramenit z let, které Wraxall strávil v Indii prací jak pro Východoindickou společnost, tak pro armádu. Vliv pak mohla mít i jeho hodnost poručíka.

Každopádně funkci člena tohoto výboru zastával i lord North, který v červnu 1781 nečekaně požádal Wraxalla, aby s ním strávil den v Bushey Parku. Touto žádostí o osobní setkání se dostáváme zpět k období, kdy hrál Wraxall roli prostředníka mezi Karolinou Matyldou a jejím královským bratrem. Během schůzku totiž lord North Wraxallovi tlumočil králův záměr ocenit významné zásluhy Wraxalla vtahující se k zesnulé dánské královně.²⁷⁷

²⁷³ Canon, J. A.: *Members' Biographies: WRAXALL, Nathaniel William (1751-1831)*.

²⁷⁴ V roce 1813.

²⁷⁵ SACCOMBE, T.: Wraxall, Nathaniel William, *Dictionary of National Biography*, s. 71.

²⁷⁶ Wraxall, N. W.: *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Waraw a dále Memoirs of the courts of Berlin, Dresden, Warsaw and Vienna in the years 1777 – 1779*.

²⁷⁷ SACCOMBE, T.: Wraxall, Nathaniel William, *Dictionary of National Biography*, s. 71.

Nutno poznamenat, že takovou zprávu Wraxall pravděpodobně toužil slyšet velmi dlouho dobu, připomenu, že Karolina Matylda zemřela v roce 1775, tedy ocenění jeho činů a snah přišlo až po uplynutí dlouhých šesti let. Přitom o nějakou kompenzaci sám vytrvale žádal, ale žádné reakce se mu nedostalo. Najednou znenadání nastala změna a Wraxall získal částku tisíc guineí jako kompenzaci vynaložených výdajů.²⁷⁸

V roce 1783 Wraxall přestal podporovat lorda Northa a přiklonil se k menšině následující Pitta v tomto politickém směřování pak pokračoval i v následujícím volebním období po volbách roku 1784, kdy došlo k jeho znovu zvolení za Ludgershall. V lednu 1787 se Wraxall pustil do psaní pro něj doposud nového literárního žánru, a to pamfletu s názvem *A Short Review of the Political State of Great Britain*, který vydal anonymně. Nutno říct, že se toto jeho dílo setkalo s velkým úspěchem u čtenářů, jelikož vyšlo v šesti vydání a celkový počet výtisků je odhadován na sedmnáct tisíc. Ty se rychle rozšířily nejen Británií, ale také Francií, jelikož už 23. vznikl francouzský překlad *Coup d'œil sur l'état politique de la Grande-Bretagne*. Toto Wraxalovo dílo si zaslouží zmínku především kvůli tomu, jak otevřeně a bez příkras vykresluje osobnost prince z Walesu, který údajně vyhrožoval vydavateli žalobou pro urážku na cti.

Wraxall v roli spisovatele tedy očividně opakovaně dokázal způsobit pozdvižení na politickém poli a vyvolat reakce ze strany vysoce postavených mužů. Kritici z řad Wraxallových současníků však zastávali názor, že jeho náhled do politiky byl nevýznamný, stejně jako jeho schopnosti v tomto ohledu. Mezi těmito dvěma skutečnostmi vnímám dost velký rozpor, kdyby Wraxall opravdu neměl přehled o zákulisních informacích a politických záležitostech jako celku, jak by jeho díla vyvolala takový ohlas? Nedostávalo se mu kritiky naopak z důvodu, že se jeho práce zveřejňovaly pravdivé informace a určitým lidem by mnohem více vyhovovalo, kdyby takovéto věci zůstaly veřejnosti spíše skryty?

V roce 1790 se Wraxall dočkal dalšího, v pořadí již třetího, zvolení do lavic Dolní sněmovny. O čtyři roky později pak ale musel vyhovět přání *proprietora*²⁷⁹ jeho volebního okrsku a této funkce se vzdát. Na politickém poli se mu dále nedařilo, jelikož ztratil cenné a mocné přátele, a z hlediska sociálního statusu byl stále „*a novus homo*“. Nedisponoval potřebným vlivem ani konexemi, což asi nejlépe ilustruje příhoda, která se odehrála na půdě *White's*, nejstaršího a velmi prestižního londýnského klubu pro gentlemany. Právě zde

²⁷⁸ Tamtéž, s. 71.

²⁷⁹ Člověk, který něco vlastní nebo který má (obvykle výlučné) právo na užívání nebo nakládání s věcí; vlastník, zejména pozemku nebo (později) podniku.

dlouholetý člen parlamentu George Selwyn²⁸⁰ označil Wraxalla slovem *rascal*, přesně se k němu vyjádřil větou „*Who is this Rascal?*“ Samotný výraz *rascal* pak nese zcela negativní konotaci, význam se pohybuje od označení nízkého sociálního postavení ve společnosti po slovo vyjadřující bezcharakternost a nečestnost člověka. Wraxalova parlamentní kariéra definitivně skončila a jeho snahy o získání nějaké jiné politické nebo diplomatické funkce se ukázaly jako zcela liché. Po odchodu z Dolní sněmovny se Wraxall věnoval hlavně práci na jeho historických memoárech a v roce 1813 se mu konečně podařilo získat šlechtický titul baroneta, od této chvíle tedy mohl vystupovat jako baronet Nathaniel William Wraxall z Wraxallu v Somersetu. Jak se podařilo zdánlivě politickému otloukánkovi bez vlivných přátel dosáhnout takového úspěchu a postupu na sociálním žebříčku? Jmenování baronem se uskutečnilo po výslovné nominaci Wraxalla²⁸¹ princem regentem.

Dva roky nato poprvé vyšel první svazek Wraxallových historických memoárů, podle názoru autora Wraxallové biografie Thomase Seccomba „*entertaining work*“ tedy „zábavná tvorba“ a celý náklad se vyprodal během jednoho měsíce. Naneštěstí pro Wraxalla tento úspěch zahrnoval menší háček, nařízení zastavení dalšího prodeje tohoto díla kvůli obvinění z urážky na cti, podané hrabětem Worozowem, toho času diplomatem zastupující Rusko v Anglii. Z jakého důvodu se Worozow cítil Wraxallovým dílem tak poškozen a uražen, že se rozhodl bránit se soudní cestou?

Worozow měl podle Wraxall stát za vnikem obvinění pasující ruskou carevnu Kateřinu Velikou do role činitelky v kauze usmrcení princezny z Würtembergu. Mezi další následky, kterým musel Wraxall vlivem tohoto konfliktu čelit patřilo tříměsíční uvěznění a peněžní pokuta. Hrabě Worozow rozhodně nezůstal v kritice Wraxallových memoárů osamocen, s „*krajní zuřivostí*“²⁸² v napadání Wraxalla pokračovala například periodika jako *Quarterly*, *The Edinburgh* a *British Critic*. Tato „aktivita“ zdá se semkla dohromady muže s jindy naprosto nesmiřitelnými názory, kteří se najednou všichni shodli na nedostacích, kterými podle nich Wraxallové memoáry přímo oplývaly. Z jakého důvodu se takto zachovali? Větší náhled do předesílané situace by mohla poskytnout znalost pozadí těchto periodik, jaká sociální skupina mužů je psala a jaké názory zastávali, z tohoto důvodu nyní krátce představím pozadí listu

²⁸⁰ Zmíněná situace působí ještě absurdněji při uvedení životního stylu George Salwyna, který byl podle *BBC History Magazine*: „*necrophiliac, gay transvestite, he sat mute, loved, and undisturbed in the House of Commons for 44 years.*“ *BBC History Magazine*, 12, 2011, č. 2, s. 53–54. Zdá se, že politický neúspěch Wraxalla minimálně z části pramenil z absence schopnosti o politických záležitostech mlčet.

²⁸¹ „Upon the express nomination of the prince regent.“ Slovo *nomination* má v češtině význam jak nominace, tak jmenování.

²⁸² „Utmost ferocity.“

British Critic. Byl založen v roce 1793 a původně ideologicky zamýšlen jako vyjádření protireakce k radikálním tendencím francouzské revoluce a jejím stoupencům. Vystupovat měl v roli jakéhosi neochvějně věrného ochránce zavedeného náboženství. V letech 1811–1812 se sice dané směřování změnilo směrem k větší toleranci v náboženských i politických postojích, ale toto umírněné období netrvalo dlouho. Noví vlastníci *British Critic* tento list totiž už zakoupili s cílem obnovit jeho původní charakter a tak jej zachránit z dle nich neschopných rukou editora Archdeacona Narese. V době vydání Wraxallových memoárů se tím pádem jednalo o tisk zastupující zájmy a prezentující názory High Church, proudu anglikánské církve, který v bohoslužbě a teologii zdůrazňuje katolické prvky, z politického hlediska pak sympatizující se stranou Toryů.²⁸³

V politické příslušnosti možná ležel důvod střetu, jelikož Wraxall sice na počátku politické kariéry patřil k příznivcům lorda Northa, patřícímu k Toryům,²⁸⁴ ale v roce 1783 se názorově přiklonil k Williamu Pittovi mladšímu.²⁸⁵ Tento nejmladší ministerský předseda v britských dějinách se stavěl proti striktnímu rozdělení na tábor Whigů a Toryů, ohradil se proti snahám opozice dát mu nálepku Tory, ale zároveň se mu nelíbily pokusy opozice výlučně si nárokovat termín Whig.²⁸⁶

Thomas Seccombe, autor Wraxallové biografie v *National Dictionary of Biography*, soudí, že kritici vystupující ve výše uvedených periodicích prostě opovrhovali drby od zdrojů na sever od Piccadilly, protože sami byli drbnami ze St. James's Street.²⁸⁷ Samotný Wraxall pak tyto kritiky popsal jako muže vykonávající oficiální funkce nebo pobírající platy od koruny, kteří byli hanebně vybráni k vytvoření daných článků.

Pro lepší představu, jakou formu kritik jejich autoři zvolili a v čem tkvěla jejich krutost uvedu příklad z *The Edinburgh*. Ten publikoval Wraxallův epilog, v následujícím znění:

Men, measures, scenes, and facts all

Misquoting, misstating,

Misplacing, misdating,

²⁸³ HOUGHTON, Esther Rhoades – ALTHOLZ, Josef: *The 'British Critic' 1824-1843*. *Victorian Periodicals Review*, 24, 1991, č. 3, s. 111–118.

²⁸⁴ FISHER, George – BARKER, Russell: *Dictionary of National Biography, 1885-1900*, Vol. 41, s. 159.

²⁸⁵ SACCOMBE, T.: *Wraxall, Nathaniel William*, *Dictionary of National Biography*, s. 71.

²⁸⁶ MORI, Jennifer: *The Political Theory of William Pitt the Younger*. *History*, 83, 1998, č. 270, s. 234-248s. 240.

²⁸⁷ „The contempt expressed by Croker and the other critics was, in fact, largely that of quidnuncs of St. James's Street for gossip collected from sources north of Piccadilly.“ SACCOMBE, T.: *Wraxall, Nathaniel William*, *Dictionary of National Biography*, s. 73.

*Here lies Sir Nathaniel Wraxall.*²⁸⁸

Ve volném překladu do češtiny by epilóg zněl následovně:

Vše: Muži, míry, scény a fakta

Chybné citování, zkreslování,

chybné uvedení, chybné datování,

Zde leží sir Nathaniel Wraxall.

Vytvoření zesměšňujícího epilógu pro stále žijícího muže dle mého názoru představuje opravdu krutou, až nenávistnou, formu kritiky jeho díla. Tento fiktivní epilóg zároveň velmi hezky ukazuje, jak negativním komentářům a hodnocením musel Wraxall kvůli svým pracím za života čelit. Dle názoru lorda St Helense, který se s Wraxallem setkal krátce po vydání *Historical Memoirs*, se Wraxall nastalou bouří protestů nenechal nijak vyvést z míry. Dokonce měl mít "*jistý triumfální výraz; jako opice, která se šklebí a tlachá nad spouští, kterou napáchala ve skříni s porcelánem.*"²⁸⁹ Volba slov, které lord St Helense pro popis Wraxallova chování použil, působí dosti povýšeneckým dojmem, takže je otázkou, zda se jedná o spolehlivé svědectví nebo spíše další formu posměšné kritiky.

Wraxall se kritickým hlasům dokázal postavit a podařilo se mu vyvrátit některá jejich obvinění z úmyslného překrucování faktů záměrného šíření nepravd v *Historical Memoirs*.²⁹⁰ Navíc dokázal nalézt i nestranné spojence, jmenovitě například v osobě Sira George Osborna, který na své jméno přísahal, že osobně zná devět z deseti anekdot, které Wraxall ve svých memoárech uvedl a může se zaručit, že jsou popsány naprosto přesně a správně.²⁹¹

Co se týče jeho rodinného života, tak se 30. března 1789 oženil s Jane, nejstarší dcerou Peter Lascellese a zanechal za sebou dva syny. Baroneta Williama Lascellese (1791–1863), který dosáhl vojenské hodnosti podplukovníka a Charlese Edwarda (1792–1854), poručíka královského dělostřelectva a otce sira Frederica Charlese Lascellese Wraxalla.²⁹² Oba Wraxallovi potomci se tedy vydali cestou vojenské kariéry, vnuk Frederic Charles však do velké

²⁸⁸ Tamtéž, s. 72.

²⁸⁹ FISHER, R. David: WRAXALL, Nathaniel William (1751-1831). In: Member's Biographies. <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/member/wraxall-nathaniel-william-1751-1831> [cit. 18. 6. 2023].

²⁹⁰ V *An Answer to the Calumnious Misrepresentation of the "Quarterly Review," the "British Critic," and the "Edinburgh Review*, publikovanou v roce 1815.

²⁹¹ SECCOMBE, Thomas: Wraxall, Nathaniel William Dictionary of National Biography, 1885-1900, Volume 63 Londýn, 1900, s. 72.

²⁹² Tamtéž, s. 73.

míry kráček v dědečkových spisovatelských šlápějích. Také napsal a vydal množství děl různých žánrů, zajímal se o historii a v tomto ohledu na svého předka Nathaniela přímo navázal, jelikož nejzásadnější historickou prací z jeho pera se stala kniha s titulem *The Life and Times of Caroline Matilda, Queen of Denmark and Norway* z roku 1864. Ve třech svazcích se na základě vlastního výzkumu snažil prokázat nevěrohodnost důkazů, na základě kterých došlo k rozvedení manželství královského páru Karoliny Matyldy a Kristiana VII.

Jako první v tomto díle Frederic Charles veřejně publikoval dopis, napsaný samotnou královnou ve kterém obhajovala svou nevinnost v aféře se Struenseem. Dopis adresovala svému bratrovi Jiřímu III. bezprostředně před svou smrtí. Jak se Frederic Charles k materiálu takové povahy dostal? Kopii originálu z hanoverských archivů se mu podařilo získat díky vévodkyni z Augsburgu a dále pátral i v soukromých archivech nacházejících se v Kodani. Jako další z pramenů pak využil i soukromé deníky Nathaniela Williama Wraxalla.²⁹³ Zmínka o soukromých denících Wraxalla je hlavní důvod, proč se v této práci o jeho vnukovi zmiňují, i když předeslaná rodinná kontinuita je samozřejmě také důležitá a zajímavá. Předpokládala jsem, že Wraxall si nějaký deník psal, jednak se v jeho době a postavení jednalo o věc obvyklou, jednak si dle mého názoru někde logicky musel zaznamenávat informace, ze kterých pak ve svých pracích těžil, protože fakta prezentovaná např. v jeho *Historical Memoirs* jsou opravdu podrobná. Jakýkoliv další odkaz na Wraxalovy deníky se mi však nepodařilo dohledat, takže si dovoluji tvrdit, že buď se z nějakého důvodu do dnešních dnů nedochovaly, nebo se nachází ve sbírkách rodinných pamětí jeho rodiny.

Nathaniel William Wraxall jako politik

V pracích historiků se Wraxalovo jméno objevuje nejčastěji v souvislosti s jeho memoáry, které rozdělil na dvě části. První díl *Historical Memoirs of my Own Time*²⁹⁴ vyšel v roce 1815, další pod názvem *Posthumous Memoirs of His Own Time*²⁹⁵ až a dvacet jedna let později. Tyto práce jsou rozděleny chronologicky, kdy první svazek pokrývá léta 1772–1784, druhý pak rok 1784. Název by možná mohl napovídat, že se Wraxall bude věnovat i svému osobnímu nebo rodinnému životu, ale informace takového charakteru ve svých memoárech nezaznamenal.

²⁹³ NORGATE LE GRYS, Gerald: *Wraxall, Frederic Charles*. Dictionary of National Biography, 1885-1900, Vol. 63. London, 1900, s. 69.

²⁹⁴ WRAXALL, Nathaniel William: *Historical Memoirs of My Own Time*. London, 1815.

²⁹⁵ WRAXALL, Nathaniel William: *Posthumous Memoirs of His Own Time*. London, 1836.

O čem tedy Wraxallový memoáry pojednávají? Jako jeho hlavní téma, oblast zájmu bych stanovila politickou situaci panující ve Velké Británii, s důrazem na dění v parlamentu. Celkem po tři volební období totiž zastával funkci člena této starobylé instituce, konkrétně v rozmezí let 1780 až 1794, místo v poslanecké lavici si zakoupil od rodiny Calthorpe. Zmíním nyní několik skutečností ohledně Wraxallova chování a činech na půdě Dolní sněmovny, které se zachovaly v zápisech parlamentu. V nové funkci zpočátku pronášel dlouhé projevy, ve kterých těžil ze svých rozsáhlých znalostí z oblastí diplomacie a geografie. Na toto konto se mu dostalo hodnocení jako muže, který chce dosáhnout toho, aby o něm mluvili ostatní tím, že o sobě mluví sám²⁹⁶. Tento přístup však nezastával dlouho, v prvních čtyřech letech sice pronesl deset řečí, ale v následujících deseti letech už ani jednu.²⁹⁷

Osobnost Wraxalla jako cestovatele se však neprojevovala pouze v obsahu jeho promluv před plénem, ale dostalo se jí prostoru i v politické satíře *Rolliad*²⁹⁸, cílicí především na vládu Williama Pitta mladšího. Z hlediska formy se jedná o literární kritiku (imaginární) epické básně pojednávající o členu parlamentu Johnu Rolle, kterému jsou na prohlídce parlamentu představovány některé významné osobnosti. Mezi nimi se nachází i Wraxall, autoři této satiry se pravděpodobně snaží poukázat právě na jeho cestovatelskou minulost a dlouhé projevy. Nejvíce vypovídající v tomhle ohledu je věta „*Who, deaf to travell'd Learning's summons, Rudely cough'd whene'er I spake!*“²⁹⁹ ve které si Wraxall stěžuje na bezejmenného člena parlamentu, který se opovážil kašlat během jeho poučného projevu zahrnujícího poznatky z cest. Následují další tři sloky básně tvořící vyčerpávající výčet různých míst, národů a pamětihodností, které Wraxall viděl, namátkou třeba „*Hail once, ye Greeks, ye Romans, Carthagenians.*“³⁰⁰. Nejpřímější a nejdrsnější kritiku Wraxalla v *Rolliadu* však představují slova fiktivního Lorda jménem Monboddo, že Wraxall je „*the purest ourang-outang in Great Britain.*“ tedy nejlepší zástupce orangutana ve Velké Británii.

Tato skutečnost zřetelně ukazuje, že Wraxall byl mezi svými současníky jako cestovatel a autor cestopisů znám, jeho záznamům o cestách se tedy muselo dostat přijetí u značně širokého publika. Pokud by totiž čtenáři neměli v povědomí Wraxalla jako cestovatele,

²⁹⁶ „Where he can make himself talked of, by talking of himself.“

²⁹⁷ CANON, A. John: WRAXALL, Nathaniel William. In: Member's Biographies.

²⁹⁸ RICHARDSON, Joseph – FRENCH, Laurence – ELLIS, George – TICKELL, Richard: *The Rolliad, in Two Parts Probationary Odes for the Laureatship & Political Eclogues*. London 1799.

²⁹⁹ Tamtéž, s. 290.

³⁰⁰ Tamtéž, s. 291.

neporozuměli by jemu věnované části a záměr autorů vytvořit satiru na účet někoho kdo „všude byl, všechno zná“ by nefungoval.

Navzdory výše uvedené zmínce o Wraxalovi v satirické literatuře cílící na politiky se Wraxall v Dolní sněmovně příliš neprosadil, na začátku své kariéry sice získal pozornost krále a se zpožděním i odměnu ve formě značného finančního obnosu za služby, které poskytl dánské královně. Dále se však na politickém kolbišti neprojevoval, vzpomeňme například fakt, že za deset let ve funkci nepronесl jediný projev. Opravdu známou osobností se stal vlivem svých memoárů, v určité chvíli vyvolaly takovou pozornost a odezvu, že musel čelit poměrně nepříjemným následkům nabyté slávy. Potíže mu přivodil první z jeho memoárů, *Historical Memoirs of My Own Time*, problém spočíval zejména v reakci hraběte Worozowa, jež v dané době zastával post velvyslance zastupujícího zájmy ruské carevny Kateřiny Veliké. Hrabětem podaná *libel action*, tedy žaloba pomluvy nebo urážku na cti poslala Wraxalla na tři měsíce do vězení.³⁰¹

Na podmínky panující ve vězení si Wraxall nijak nestěžoval, spíše naopak kvitoval komfort, kterému se během svého uvěznění těšil. Pro nezakreslený obrázek o tom, jak takové vězení vypadalo, uvedu jeho hodnocení z pera samotného vězně „*My confinement, indeed, had been rendered so mild as to leave me little except the name of a prison.*“ Nabízí i podrobný popis žaláře, dle kterého se skládal ze dvou prostorných a vzdušných místností, umístěných nad vstupní dvoranou. Kromě tohoto ubytování měl vězeň k dispozici ještě pana Jonese, který mu projevoval „*every possible indulgence and attention.*“³⁰² Další důsledek pak spočíval ve velmi zpožděném vydání druhé části memoárů, připomenu, že díly od sebe dělilo dlouhých dvacet jedna let.

John Canon, specializující se na dějiny britské politiky v 18. století, uvádí, že jako historik byl Wraxall svými současníky neprávem znevažován. První část jeho memoárů sice hodnotí jako plnou drbů a banalit, která ho tudíž ukazuje jako spisovatele ukazuje ve špatném světle. Většina Wraxalovy práce však podle Canona představuje cenný a zajímavý záznam věcí, které viděl nebo slyšel v parlamentu navzdory skutečnosti, že Wraxall si nebyl blízký s žádnými významnými státníky, někdy uvádí absurdní historiky a znal jen pár tajemství. Canon zcela jistě nepřistupuje k osobnosti Wraxalla ryze nekriticky, jelikož ho vnímá jako muže nedbalého, kterému navíc někdy chyběla i soudnost což z jeho práce udělalo učiněný *hotch-*

³⁰¹ CANON, A. John: *WRAXALL, Nathaniel William*. In: *Member's Biographies*.

³⁰² WRAXALL, Nathaniel William: *Posthumous Memoirs of His Own Time, London, 1836*, s. IX.

potch, tedy česky guláš. Největší Wraxallovu přednost pak spatřuje v jeho schopnosti pozorovat, barvitě popisovat, mít oko pro detail. Díky těmto kvalitám dokázal zaznamenat dění v parlamentu takovým způsobem, že si dnešní čtenář připadá, jako by seděl v Dolní sněmovně na galerii a děj se odehrával živě přímo před jeho očima. Z konečného hodnocení Wraxall jako historik vychází dle mého názoru velmi dobře, což hezky ukazuje následující citace z Canonova článku: „*The House of Commons of these years lives again in Wraxall's pages.*“³⁰³

Rozdělení na více a méně přínosné části memoárů jistě ovlivnil obor historie, kterému se John Canon primárně věnoval. Dává naprostý smysl, že historik polických dějin bude nahlížet na prameny z hlediska využitelnosti jinak než historik zajímavící se o dějiny cestování. Právě pro tuto oblast se může Canonem kritizovaná první část Wraxallových memoárů ukázat jako cenná a zajímavá.

Nathaniel William Wraxall jako cestovatel

První cestu do ciziny podnikl Wraxall v osmnácti letech, kdy byl jmenován na místo úředníka v Bombaji. Za tři roky si mohl dovolit tuto pracovní pozici opustit a vydat se na cesty po evropském kontinentu, právě cestováním pak strávil většinu následující dekády. Postupně se pustil do psaní cestopisů pojednávajících o navštívených místech, jeho zkušenostem a zážitkům. Zavítal do poměrně vysokého počtu destinací, což se odráží v čísle vydaných cestopisů. Wraxall totiž nepsal jen pro sebe nebo své přátele, ale veškerá své cestopisné práce veřejně publikoval.

Do jakých částí starého kontinentu tedy zavítal? Jednak se jednalo o pro Angličany žijící v druhé polovině 18. století typická místa a trasy v Jižní Evropě. V roce 1774 se však Wraxall vydal i směrem na sever, kde cestoval nejen po Skandinávii, ale i území Rusku. Následující rok pak na základě těchto cest vydává cestopis *Cursory remarks made in a tour through some of the northern parts of Europe, particularly Copenhagen, Stockholm, & Petersburg*³⁰⁴, jež vyvolala velký ohlas.³⁰⁵ Následovaly další cestopisy z Wraxallova putování střední Evropou, konkrétně zemí rakouské monarchie s důrazem na jeho pobyt ve Vídni s názvem *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw*. Jak už název napovídá, Wraxall navštívil i české země, cestě do Vídne projel Čechami a krátce se zdržel v Praze. Když poté cestoval z hlavního města rakouské monarchie do Polska, nacházel se na území Moravy, kde navštívil města jako

³⁰³ CANON, A. John: *WRAXALL, Nathaniel William*. In: *Member's Biographies*.

³⁰⁴ WRAXALL, Nathaniel William: *Cursory remarks made in a tour through some of the northern parts of Europe, particularly Copenhagen, Stockholm, & Petersburg*. London, 1775.

³⁰⁵ CANON, A. John: *WRAXALL, Nathaniel William*. In: *Member's Biographies*.

Brno nebo Olomouc, tuto část cestopisu zpracovala Hana Ferencové ve své práci o anglických cestováních. Jako jeden z velmi mála anglických cestovatelů zanechal zmínky o cestě Slezskem.

Cesty Wraxalla však neinspirovaly jen k psaní čistě žánru cestopisné literatury, např. v návaznosti na cestu do Francie vydal *Memoirs of the kings of France, of the race of Valois*³⁰⁶, která je kombinací popisu jeho cest po provinciích Francie a dějin francouzských králů. Praxe autorů cestopisů uvádět jak vlastní zážitky z cest, tak historické pozadí daného místa nebo státu není neobvyklá, v cestopisech se často setkáváme i se stručnými přehledy aktuální politické situace v dané zemi. Wraxall se v tomto díle ovšem věnuje politickým a historickým událostem ve Francii primárně, jako by jeho cíl spočíval v napsání monografie zabývající se dějinami francouzských králů. Typická forma cestopisu je velmi potlačena, v názvu proklamované „*putování západními, jižními a vnitřními provinciemi Francie*“ dostalo prostor jen v druhé polovině druhého svazku, dominuje literární forma pojednání o dějinách francouzských králů z rodu Valois počínaje Janem II., v úvodu doplněné o rozbor historie anglicko-francouzských vztahů. Tento velký zájem Wraxalla o politické dějiny možná souvisel s jeho diplomatickou kariérou.

Wraxall se v roli cestovatele pohyboval výhradně po Evropě, tři léta strávená pracovně v Indii tedy představovala ojedinělou zkušenost Wraxalla s kulturami mimo starý kontinent. Následoval jednak jinými anglickými cestovateli 18. století často využívané trasy a navštěvovaná města, jazykem dnešní doby tzv. *beaten path*. Na druhou stranu se ale vydával i do míst, která byly turisty frekventována mnohem méně, jako oblast Skandinávie, což se mohlo odrazit ve velmi kladném čtenářském přijetí tohoto konkrétního cestopisu. Wraxall dokázal navštívit řadu různých zemí a nadto své zkušenosti, poznatky a zážitky zaznamenat způsobem, díky kterému získal poměrně širokou čtenářskou základnu. I když se jeho cestopisné produkci doposud nedostalo velké pozornosti z řad historiků, a to je jeden z důvodů, proč jsem se rozhodla alespoň část jeho díla blíže zkoumat.

Nathaniel William Wraxall jako diplomat

Diplomatické působení Wraxalla je úzce propojeno s jeho angažováním se na poli politiky, konkrétně pozice poslance v Dolní sněmovně britského parlamentu. V seznamu úřadů, které za svůj život zastával najdeme „*an honorary commission for presentation at foreign*

³⁰⁶ WRAXALL, Nathaniel William: *Memoirs of the kings of France, of the race of Valois. Interspersed with interesting anecdotes; to which is added, a tour through the western, southern, and interior provinces of France, in a series of letters.* London, 1777.

courts” tedy čestné pověření k prezentaci u zahraničních dvorů, datováno rokem 1777³⁰⁷, ale bez nějakého bližšího určení nebo specifikace týkající se například toho, u jakých dvorů působil. Toto pověření ovšem očividně nezaručovalo setrvalé zaměstnání ve funkci diplomata, soudím tak z důvodu, že v roce 1790, šest dní po zvolení do svého třetího období v Dolní sněmovně, Wraxall požádal o *diplomatic employment* s tím, aby mu byla dána přednost před jakýmkoliv jiným uchazečem o tuto pozici. Odůvodnil to odvoláním na rozsah svých znalostí, díky kterým je způsobilý zastávat tento post: „*I may, without presumption, say that from the species of knowledge which I may be supposed to possess, I know myself qualified to fill such a post.*“

Na tuto žádost se mu nedostalo žádné reakce, ale tímto faktem se nenechal v žádném případě odradit a v započatém úsilí pokračoval, například nabízel ministerskému předsedovi Williamu Pittovi detailní plán, jak porazit v případě války Španělsko. Po dvou letech Pitta přímo požádal o funkci diplomata v Benátkách, přičemž se odvolával na skoro devět let, po které jeho vládu podporoval, a navíc pro něj ještě podnikl dvě tajné politické mise. Wraxall sám uznával, že mu chybí přátelé, kteří by poskytli Pittovi doporučení a snažil se možná hrát na Pittovu notu cti, protože jak jinak si vyložit jeho slova o „*I have always thought and still think that you act on higher and better principles in your choice of men, than private predilection or recommendation.*“³⁰⁸ Z jakého důvodu Wraxall vynakládal tak velké úsilí pro získání pozice velvyslance? V žádosti zmiňuje finanční nároky, které na něj kladla jeho rozrůstající se rodina. Ani nyní ovšem neuspěl, pouze jeho manželce byla udělena penze v hodnotě 400 liber.³⁰⁹

I po uplynutí mandátu ve sněmovně se zde Wraxall čas od času objevil s cílem najít zaměstnání, např. nabízel své služby jako vyjednávače míru s Francií nebo překladatele z francouzštiny v neexistující sekci v rámci Treasury department³¹⁰, které zároveň navrhoval zřídit. S úspěchem se však ani v tomto případě nesetkal, obvinění z korupce, které vznesl proti Pittovi ve svých memoárech i po letech zdá se viselo ve vzduchu a Pitt očividně nemínil zapomenout. Wraxallové neutuchající snahy o získání diplomatické pozici se staly jen další municí do zbraní jeho kritiků, což asi nejlépe ukazuje výrok Thomase Tyrwhitta: „*He is as fit for a foreign minister as he is to command the fleet but this he will not see.*“ Podle něj se tedy

³⁰⁷ FISHER, R. David: *Wraxall, Nathaniel William (1751-1831)*. In: *Member's Biographies*. In: <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/member/wraxall-nathaniel-william-1751-1831> [cit. 18. 6. 2023].

³⁰⁸ Tamtéž.

³⁰⁹ Tamtéž.

³¹⁰ *Treasury department* se zabývá státními financemi, v dnešní Velké Británii se jedná o Ministerstvo financí.

Wraxall na pozici diplomata hodil stejně, jako na velení lodní flotily, ale odmítá si to připustit.³¹¹

Závěrem bych řekla, že Wraxall ve své politické ani diplomatické kariéře úspěch příliš nezažil. V obou oblastech čelil značné kritice ze strany jeho současníků, na získání funkce diplomata v období po odchodu z parlamentu očividně vynaložil velké úsilí, jelikož znovu a znovu psal žádosti na všechny strany, hledal podporu, připomínal sebe a své zásluhy mocným mužům Anglie, ale přesto tuto pozici nezískal. Přitom by se zdálo, že jeho zapojení jako prostředníka do anabáze Karoliny Matyldy, mu v této oblasti poskytne ideální odrazový můstek, přece jen se dostal velmi blízko k britské královské rodině, které projevoval službu. Nakonec však trvalo dlouhých šest let než mu Jiří III. vyplatil alespoň náhradu finančních nákladů, které Wraxall do této nezdařené akce na navrácení Karoliny Matyldy na dánský trůn investoval. Neúspěch v této věci se přitom rozhodně nestal kvůli jeho chybám nebo neschopnosti, ale z důvodu nenadálé smrti Karoliny Matyldy, po které v plánu nešlo a ani nemělo smysl pokračovat.

Nabízí se tedy otázka, do jaké míry Wraxallův úspěch ovlivnila ovlivnily jím napsané memoáry, ve kterých se mnoha důležitých mužů jeho své doby dotkl. Získal by toužebně očekávanou funkci diplomata, kdyby si nepustil pusy (a pero) na špacír? Podle Wraxallova názoru žádná jiná literární práce neobstarala jejímu autorovi tak dlouhý seznam mocných a zatvrzelých odpůrců, jako právě jeho *Memoirs of my own Time*.³¹² Mezi ně zařadil královskou rodinou, která měla nelibě nést, jakým způsobem ve svých memoárech vykreslil osobnost a činy Jiřího III, další v pořadí pak byli z obdobného důvodu příznivci Williama Pitta. I s odstupem let si však Wraxall za svými slovy v memoárech stál a popis Pitta v nich považoval dokonce za „*flattering*“, tedy lichotivý.³¹³

Jeho současníci na politickém poli ho očividně velmi přehlíželi a znevažovali. Historik David R. Fisher ovšem zastává názor, že to byl Wraxall, kdo v konečném výsledku uspěl a „*can be said to have had the last laugh*“. Z Fisherova úhlu pohledu se právě Wraxallový historické memoáry *Historical Memoirs* a *Posthumous Memoirs* nejvíce zasloužily o to, že neupadl do zapomnění. A tím pádem vychází z hlediska historie jako vítěz nad svými kritiky.³¹⁴

³¹¹ FISHER, R. David: *Wraxall, Nathaniel William*. In: *Member's Biographies*.

³¹² „Never, I believe, did any literary work procure for its author a more numerous list of powerful and inveterate enemies, than were produced by those *Memoirs of my own time*.“

³¹³ WRAXALL, Nathaniel William: *Posthumous Memoirs of His Own Time*, s. IX.

³¹⁴ FISHER, R. David: *Wraxall, Nathaniel William*. In: *Member's Biographies*.

Po přečtení výčtu Wraxallových neúspěchů a nastínění, jaké mínění o něm mělo množství členů parlamentu a jak málo mužů se za něj postavilo se zdá skoro neuvěřitelné, že právě jemu byl udělen šlechtický titul. Opravdu se tak ale stalo, konkrétně v roce 1813 získal Wraxall titul baroneta, který patří mezi dědičné tituly udělované britskou korunou. Od této chvíle mu také náleželo oslovení slovem Sir. Wraxall věřil (dle některých kritických hlasů se tím také chlubil), že za prokázání takovéto cti vděčil pouze osobnímu zásahu regenta, který promluvil v jeho prospěch.³¹⁵

Dílo Nathaniela Williama Wraxalla

V předešlých kapitolách jsem se z různých úhlu pohledu věnovala představením literárních děl, které po sobě Wraxall zanechal, nyní je pro lepší orientaci v žánrech i času uspořádám do tabulky, která tak bude tvořit hlavní část této kapitoly. Některá Wraxallova díla vyšla opakovaně a při těchto několikanásobných vydáních se v některých případech změnil i název, což může působit dosti matoucím dojmem, navíc Wraxall vydal určité práce i anonymně. Všechna tato specifika budou v tabulce zahrnuta, vytvořím tak přehledný a snad i užitečný chronologicky seřazený seznam Wraxallových nejzásadnějších děl³¹⁶ ve formě tabulky.

Název díla	Rok vydání	Žánr	Poznámka
Cursory Remarks made in a Tour through some of the Northern Parts of Europe, particularly Copenhagen, Stockholm, and Petersburgh	1775	cestopis	Čtvrté vydání vyšlo pod názvem: A Tour round the Baltic
Memoirs of the Kings of France of the Race of Valois, interspersed with interesting anecdotes. To which is added A Tour through the Western, Southern, and Interior Provinces of France, in a series of Letters	1777	1. část – historické memoáry 2. část – cestopis	Druhé vydání vyšlo pod názvem: The History of France under the Kings of the Race of Valois (1364–1574)

³¹⁵ Tamtéž.

³¹⁶ Při tvorbě této tabulky jsem primárně vycházela z děl uvedených ve Wraxallově biografii v National Dictionary of Biography. SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*. Dictionary of National Biography, 1885–1900, Vol. 63 London, 1900.

Memoirs of the Courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna in the years 1777, 1778, and 1779	1779	cestopis	
WRAXALL, N. W.: Tour from Vienna thro' Moravia	1779	cestopis	Pod tímto názvem pouze rukopis.
History of France from the Accession of Henry III to the Death of Louis XIV, preceded by A View of the Civil, Military, and Political State of Europe between the Middle and Close of the Sixteenth Century	1795	Historické memoáry	Dílo bylo zpracováno pouze do doby úmrtí Jindřicha IV. a nikdy nebylo dokončeno.
Historical Memoirs of my own Time, from 1772 to 1784	1815	memoáry	V dalších vydáních je v názvu místo <i>my own</i> uvedeno <i>his own</i>
Posthumous Memoirs of his own Time, by Sir N. W. Wraxall	1836	memoáry	
V roce 1884 vyšla kniha zahrnující jak Historical, tak Posthumous Memoirs, navíc doplněnými předmluvou a poznámkami H. B. Wheatleyho. Zahrnuje také Wraxallový poslední a konečné opravy a úpravy těchto textů.			

K tabulce dolním, že *Memoirs of the Courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna in the years 1777, 1778, and 1779* je tištěná kniha vycházející Wraxallova rukopisu *Tour from Vienna thro Moravia and Poland to Warsaw*. National Dictionary of Biography³¹⁷ uvádí, že první vydání Wraxallových pamětí bylo publikováno už v roce 1779, ale osobně se mi nepodařilo získat přístup k této edici, i když tento cestopis digitálně zpřístupnila řada knihoven. Z tohoto důvodu jsem pracovala v pořadí s třetím vydáním z roku 1806,³¹⁸ i když po dotčení jeho předmluvy mě napadla otázka, jestli navzdory tvrzení National Dictionary of Biography vůbec nějaké dřívější vydání tohoto Wraxallova životopisu existovalo. V předmluvě totiž píše, že memoáry z cest psal s plánem jejich vydání, ale protože v nich zaznamenal a odhalil mnoho historek a skutečností týkajících se stále žijících lidí z řad významných a mocných, rozhodl se odložit uskutečnění tohoto záměru na pozdější dobu. A tak vznikla mezi dokončením jeho cesty do Vídně před Moravu do Polska a skutečným vydáním knihy časová mezera více než dvacet let. Uvádí i konkrétní okamžik, který publikaci jeho putování po střední Evropě konečně

³¹⁷ SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*. In: *Dictionary of National Biography*, s. 73.

³¹⁸ WRAXALL, N, W: *Memoirs of the Courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna in the years 1777, 1778, and 1779*. London, 1806.

umožnil a to smrt polského krále a arcivévodkyně Kristíny, kdy tyto dvě osoby vnímal jako poslední překážku bránící vydání tohoto jeho cestopisu.³¹⁹ Jakkoli se zdá, že od jejich sepsání uplynula vzdálená doba a hlavní aktéři již nebyli mezi živými, přesto se rozhodl o mnoha zajímavých a podivuhodných věcech zcela pomlčet, což odůvodňuje úctě k mrtvým, kterých se tyto skutečnosti týkaly.³²⁰

Sám Wraxall uvádí krátkou reflexi ve srovnání doby před dvěma dekádami, kdy cestoval evropskými zeměmi a jeho přítomností v čase psaní úvodu k tištěné verzi jeho cestopisu. I ty nejhorší chyby mužů a žen z tohoto jeho díla budou zapomenuty ve srovnání s krutostmi a excesy současných samozvaných panovníků Francie. I ty nejdespotičtější činy Friedricha vůči Polákům se mu nyní zdály naprosto mírnými v kontrastu s aktuálními zvěrstvy páchanými pod praporem Svobody ve Švýcarsku a Římě. I v nejsvévolnějších činech tohoto pruského panovníka najednou viděl existenci respektu nejen přirozených lidských práv, ale i těch náboženských a národnostních. Najednou na výše zmíněné události minulosti vzpomíná se závistí a lítostí, rozhodně ne hodné zapomnění nebo soucitu, jak jsou podle jeho názoru prezentovány v roce 1799.³²¹

Prameny a metodologie

Při práci na kapitolách věnovaných životu Nathaniela Williama Wraxalla jsem jako pramen použila především *Dictionary of National Biography*, mnohasvazkový soubor biografii mužů a žen, kteří utvářeli britské dějiny a kulturu. První edice vycházela v rozmezí let 1885 až 1900, druhá pak v letech 1908 a 1909, následované množstvím doplňujících svazků. Biografie Nathaniela Williama Wraxalla vytvořená Thomasem Seccombem je v obou vydáních naprosto shodná, různí se jen číslem svazku, do kterého je zařazena, kdy v prvním vydání DNB Wraxalovo jméno nalezneme ve svazku 63, v druhém pak ve svazku 21. Z důvodu lepší

³¹⁹ „These Memoirs were originally collected, with a view to publication, but a reluctance to disclose anecdotes and facts relative to many distinguished living characters, induced me to postpone the accomplishment of my intention to a distant period. The lapse of more than twenty years has fully emancipated me from those restraints: the decease of the King of Poland and of the Archduchess Christina, both which took place during the course of last year, having withdrawn the only remaining impediments to their appearance.“ WRAXALL, N. W: *Memoirs of the Courts*, s. iii.

³²⁰ „However remote the time may appear since they were written, I have still chosen to be wholly silent on many point equally curious and interesting. The personages themselves, to whom that remark applies, are either dead or forgotten and motives of respect induce me to let them remain in oblivion.“ Tamtéž, s. vi.

³²¹ „But their greatest faults will be obliterated when compared with the atrocities and contrasted with the excesses of the present self-created Sovereigns of France. How mild must be accounted the most despotic acts of Frederic towards Saxons or Poles on comparison with the flagitious enormities now committed under the banner of Liberty in Switzerland, in Rome and in Piedmont! Even in their most arbitrary proceedings, Joseph and Frederic respecting the rights of human nature, of religion and of nations. Have compelled us to look back with envy or regret to ages of the earth which the philosophy of the present time has endeavoured to represent as only deserving of oblivion or worthy of compassion.“ Tamtéž, s. v-vi.

přístupnosti jsem se po zjištění skutečnosti, že informace o Wraxalovi se v těchto dvou vydáních nijak neliší, pracovat a v citacích uvádět edici číslo jedna. Dále jsem vycházela z biografii členů parlamentů zpracovaných v rámci *The History of Parliament*, jak už samotný název napovídá, jedná se o projekt zabývající se dějinami parlamentu. Za cíl si klade vytvořit ucelený popis parlamentní politiky v Anglii, potažmo Velké Británii, od jejich počátků ve třináctém století až do současnosti.

Původně jsem Wraxallovu biografii chtěla vytvořit primárně s použitím děl, která on sám napsal, konkrétně historických memoárů *Historic* a *Posthumous Memoris*. Jejich celý název zahrnující slovní spojení „*of my own time*“ nebo „*of his own time*“³²² k tomuto přístupu přímo vybízel. Když jsem však zmíněné memoáry prošla, má očekávání na základě názvu se nenaplnila, jelikož jsem před sebou měla sbírku různých příběhů a událostí, které se odehrály zejména na půdě parlamentu, rozhodně ne nějaké informace týkající se Wraxalla osobně, nějakého jeho osobního příběhu. Roli sice *Historic Memoirs* v jeho životě zcela určitě sehrály, ale jakou roli hrál v životě on se mi úplně rozklíčovat nepovedlo. Wraxall totiž rád zaznamenával příběhy jiných lidí a jaké role hráli na jevišti života. Kdybych mohla použít po charakterizování Wraxalla jen jedno slovo, bez delšího váhání bych zvolila výraz pozorovatel. Tak totiž vystupoval jak v memoárech, tak cestopisech, a napadá mě, že kritika se na něj snášela právě kvůli jeho pozorovatelským kvalitám a jak následně se zjištěnými skutečnostmi nakládal. Pozorovatelské schopnosti jsou navíc tím, historikové na Wraxalla nejvíce vyzdvihují, spolu s nimi také jak tento talent dovedl uplatnit při psaní memoárů a za sebe dodám i cestopisů. Jak už jsem v rámci této části práce věnované osobnosti Wraxalla zmínila, tvorba Wraxalla v žánru cestopisů stála doposud na okraji zájmu historiografie, kdy historikové, s výjimkou Hany Ferencové studovali pouze jeho memoáry. Pozorování se tedy táhne Wraxallovým životem jako červená nit, zatímco on sám zpozorován příliš není.

Z těchto důvodů se původní plán, jak k zpracování Wraxallova životopisu přistupovat, ukázal jako příliš ambiciózní a dle mého názoru neproveditelný, proto jsem zvolila cestu využít již existující Wraxallovu biografii a s pomocí informací z těchto biografii vytvořila přehlednou strukturu jeho života, nejprve prezentovanou po způsobu klasických životopisných prací chronologicky a poté rozčleněnou dle hlavních oblastí, kterým se v životě věnoval. Tyto oblasti z mého pohledu definovaly, kým Nathaniel William Wraxall byl, jelikož právě díky zaujetí a

³²² Celý název těchto memoárů se mezi jednotlivými vydáními lehce liší v jednom slově, konkrétně ve zvolené formě přivlastňovacího zájmena. Existuje jak varianta s „*of my own time*“ tak „*of his own time*.“

činnosti na poli politiky, diplomacie a cestování napsal svá díla. Kdyby neexistovala, zachovala by se do dnešních dnů mnohem menší část Wraxallova života a osobnosti.

Závěr

Cílem této práce bylo využít doposud nezpracovaný pramen a skrze něj vytvořit další dílek do skládačky s jménem historie. Tuto práci tvoří dvě hlavní části, první se zabývá putováním anglického novověkého cestovatele Nathaniela Williama Wraxalla Střední a Východní Evropou. V té druhé jsem se pak snažila věnovat jeho osobnosti se záměrem vytvořit jakýsi jeho portrét, ale zároveň se úplně nevzdálit od cestovatelského aspektu této práce. Vytvořit tedy určitým způsobem soudržné části, které se budou navzájem doplňovat. Presentovat nějakým způsobem autora cestopisu, ze kterého jako pramene těžíme, se mi zdá velmi důležité, jelikož dílo a jeho tvůrce dle mého názoru nikdy nemohou fungovat izolovaně. Přiznávám, že mým úplně původním záměrem bylo oprostít se od klasických biografických údajů typu místo narození, nebo rodinné vztahy, ale nedokázala jsem se obejít bez jisté chronologické kostry Wraxallova života.

Čím delší čas jsem strávila analyzováním a pečlivým čtením Wraxallových rukopisů, tím více jsem cestopisný žánr začala vnímat jako popis střetu kultur. V případě zkoumaného úseku cesty z Moravy přes Slezsko do Varšavy, se Wraxall stále více posouvá na Východ Evropy a kontrasty mezi jeho domovinou na Západě a Polskem na východě se stávaly stále citelnější. Wraxall přichází z civilizovaného Západu na, v jeho očích barbarský, Východ a kolem této skutečnosti se točí naprostá většina jeho textu. Vybrala jsem dva fenomény z kulturních dějin Polska, se kterými se Wraxall setkal, a to polský oblek a *Plica Polonica*. Jak už názvy napovídají, jednalo se o jevy limitované pouze na území Polska a krásně tak ilustrují střet Východu a Západu.

Wraxall dokázal za svůj život napsat značné množství děl různých žánrů, od cestopisů po soubory anekdot z politických kuloárů. Většina jeho děl se dočkala opakovaných vydání, takže by bylo chybné uvažovat o Wraxallově pouze jako o cestovateli, který vydal záznamy ze svých cest. Z tohoto důvodu jsem vytvořila tabulku s přehledem jeho děl, včetně uvedení žánru. Formu tabulky totiž považuji za více přehlednou než prostý textový výčet. V neposlední řadě pak tato tabulka může sloužit pro lepší orientaci a jisté usnadnění práce případným budoucím badatelům, které by osobnost a dílo Nathaniela Wraxalla zaujalo. V tomto ohledu jsem se inspirovala u tabulky Hany Ferencové s přehledem anglických cestovatelů, kteří navštívili v raném novověku Čechy a Moravu, jež mi byla velmi nápomocnou při psaní této diplomové práce.

Na tuto její práci jsem navázala i geograficky, jelikož jsem se věnovala úseku Wraxallových cest právě z území Moravy, před Slezsko až do Varšavy. Chtěla jsem totiž dát

v rámci tématu anglických cestovatelů v Českých zemích dát prostor i Slezsku. Rukopis Wraxalla v tomto ohledu fungoval velmi dobře, jelikož poskytuje o cestě Slezskem nejvíce informací ze všech anglicky hovořících cestovatelů dané doby.

Vrátím se ještě jednou k předchozí úvaze o budoucích badatelích, v rámci práce, kterou nyní čtete, jsem se totiž dotkla jen malého kousku Wraxalova cestopisného díla a zpracovala jen opravdu krátký úsek jeho putování po Evropě, kterému celkově věnoval deset let svého života. Vytvořil tak pramen, který ještě může skrývat mnoho cenných informací. Opakovaně jsem v textu upozorňovala na skutečnost, že z Wraxalova díla byla doposud věnována pozornost z řad historiků jen jeho historickým memoárům, kdyžto jeho cestopisná produkce v tomto ohledu ležela na okraji zájmu.

Na vině je možná dlouhodobá preference zájmu historiků spíše o politické dějiny, kdy jiná témata a odlišné historické problémy, včetně zkoumání dějin cestování a cestovatelů, se dostávají do popředí až polovině dvacátého století. Co je považováno za více a méně podstatné, na jakou oblast dějin je „vhodné“ se zaměřit a jakým způsobem, se v běhu času poměrně razantně proměňuje. Hezky to ukazuje hodnocení Johna Canona, kdy jako historik zaměřující se na politické dějiny považuje některé části Wraxallových memoárů za sbírku drbů a historek, přesto však uznává jeho skvělé pozorovatelské schopnosti, jaké prokázal v záznamech z dění v britském parlamentu. Podle Seccombeho názoru oplývá Wraxalovo líčení událostí a jejich aktérů na anglické politické scéně v letech 1772–1784 skutečnou historickou hodnotu, a „*přestože na tak rozsáhlém plátně musí být řada kazů, kniha m významně překonala předpovědi kritiků, že rychle upadne v zapomnění.*“³²³

Jako jeden z hlavních problémů, se kterým jsem se musela při psaní této práce potýkat, bych stanovila překlady z anglických zdrojů do Českého jazyka, konkrétně pátrání a přemýšlení o významech slov, která se za skoro dvě staletí mohly značně proměnit. Tento aspekt psaní práce s využitím raně novověkých pramenů asi nejlépe ilustruje slovo *diligence*, kterému jsem se podrobněji věnovala v kapitole o dopravních prostředcích. Když současný čtenář natrefí v textu na slovo *diligence*, okamžitě se mu vybaví jeho význam jako píce, svědomitost nebo péče. Při pečlivém čtení a znalosti kontextu se však ukáže, že tyto významy nedávají v rámci daného textu smysl a termín *diligence* tak musí odkazovat na něco jiného, konkrétně se jedná o název pro specifický typ kočáru v 18. století. Znovu a znovu se ukazuje, jak je povědomí o historickém kontextu při zkoumání dějin důležité, a to se týká i jazyka.

³²³ SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*. Dictionary of National Biography, s. 73.

Jak jsem již několikrát zmínila, Wraxallův text je formulován dosti útržkovitě, sleduje sice jednu linii, drží se určitých pravidel, co do svého cestopisu začlení, jako například vzdálenosti, názvy měst, kterými projížděl a historické vsuvky. Tyto body však vytváří jen kostru příběhu jeho putování, za přínosné a zajímavé považuji informace, kterými Wraxall vyplnil prostor mezi těmito pilíři. Tedy jeho vlastní názory, na věci, které viděl a různorodé detaily, které ho zaujaly, ve valném případě proto, že se lišily od jeho dosavadní životní zkušenosti, podmínek a zvykům panujících v Anglii druhé poloviny 18. století. Jinakosti, které pro něj úplně nový a nepoznaný prostor nabízel a s kterými se musel nějak popasovat. Čím více se realita na cestách lišila od jeho domácí reality, tím více se ji snažil přiblížit a popsat svým čtenářům.

Tyto střety kultur probíhají v jeho podání vždy stejně, na jednu miskou vah vždy klade nějakou zkušenost ze své domácí kultury, na druhou pak tu cizí. Cizí se přitom v jeho vnímání světa prakticky vždy stočí významově v něco negativního. Wraxall opakovaně srovnává, jak se věci mají v Anglii versus na cestách. Dokázal sice pochválit vzhled nebo úrodnost cizí krajiny, ale přesně na tuto oblast se použití superlativ ve vztahu s cizí zemí omezovalo. Především z jeho popisů životních podmínek polských obyvatel lze cítit jistá nadřazenost.

Ve své práci jsem se snažila najít optimální rovnováhu mezi prací s prameny a sekundární literaturou, mezi tím umožnit čtenáři pohled na cestu Slezskem a Polskem očima Wraxalla a zároveň nesklouznout k pouhému přepisu jeho záznamů. Poskytnout tu správnou míru historického kontextu nutnou pro orientaci ve Wraxallově cestě, přitom čtenáře těmito informacemi nepřehltit. Při skládání kapitoly o osobnosti Wraxalla a jeho životě jsem musela z původního plánu číst mezi řádky v cestopisných pramenech ustoupit, jelikož vůbec nemíchal osobní život a cestopisné záznamy. Samozřejmě vyjadřuje své myšlenky a názory, které jsou velmi cennými, ale ne takového druhu, aby z nich šel poskládat i zcela minimalistický životopis.

Pokud bych vycházela z těchto pramenů, mohla bych o Wraxallově říct jen to, že se mu nelíbilo upozadování národních oblečení ve prospěch nějakého jednotného západního vkus. Dále byl velmi nespokojený s komfortem a hygienickými standarty v Českých zemích a v Polsku. Polské ženy považoval za naprosto ošklivé, nesnášel despotie a Polsko za jednu z nich považoval. Díky sekundární literatuře však obraz Wraxalla získá na barvách. Najednou vidíme člověka, který se původu navzdory dokázal vymanit z Bristolu a stát se na tři volební období členem parlamentu. Dále více než dekádu strávil cestováním, a navázal i určité kontakty s královskou rodinou, konkrétně s dánskou královnou Karolinou Matyldou a anglickým králem

Jiřím III. Za osmdesát let života toho Wraxall dokázal mnoho, ale v řadě věcí také neuspěl. Velké množství jeho současníků se vysmívalo jeho dílům i jemu samotnému. V pramenech se dochovalo množství uštěpačných poznámek a kritiky, jejichž autoři si opravdu nebrali servítky a neváhali vytvořit třeba fiktivní Wraxallův epilog. V tom mu pak vyčetli všechny chyby, kterých se podle nich při psaní memoárů dopustil.

V této práci jsem vycházela primárně z rukopisů Nathaniela Williama Wraxalla, ve kterých zaznamenal svou cestu Střední a Východní Evropou. Wraxall se projevil jako skvělý a pečlivý pozorovatel, který si všiml mnohých detailů. Právě tyto detaily slouží jako zdroj těch nejzajímavějších informací o stavu raně novověkých Českých zemí a Polska. Wraxalovo vyprávění je často koncipováno jako střet kultur, jeho domácí Západní a cizí Východní. Práci s prameny jsem doplnila použitím sekundární literatury, jelikož Wraxall často nabízel jen takovou kostru informací. Na příkladu děl Wraxalla jsem ukázala, jak dobře může pohled z vnějšku posloužit pro lepší poznání dějin každodennosti a kultury.

Seznam pramenů a literatury

Prameny

Rukopisy

Beinecke Rare Book and Manuscript Library, New Haven, USA, Osborn Collection
c23, *Travel diary, 1777–1779*.

Beinecke Rare Book and Manuscript Library, New Haven, USA, Osborn Collection
c24, *Tour from Vienna thro' Moravia and Poland to Warsaw, 1778*.

Staré tisky

NUGENT, Thomas: *The Grand Tour: containing an exact description of most of the cities, towns, and remarkable places of Europe*. London 1749.

RICHARDSON, Joseph – FRENCH, Laurence – ELLIS, George – TICKELL, Richard: *The Rolliad, in Two Parts Probationary Odes for the Laureatship & Political Eclogues*. London 1799.

WRAXALL, Nathaniel William: *Historical Memoirs of My Own Time*. London, 1815.

WRAXALL, Nathaniel William: *Memoirs of the courts of Berlin, Dresden,*

Warsaw, and Vienna, in the years 1777, 1778, and 1779. 1. sv. London 1800.

WRAXALL, N. W.: *Memoirs of the courts of Berlin, Dresden, Warsaw, and Vienna, in the years 1777, 1778, and 1779*. 2. sv. London 1800.

WRAXALL, Nathaniel William: *Posthumous Memoirs of His Own Time*. London, 1836.

RICHARDSON, Joseph – FRENCH, Laurence – ELLIS, George – TICKELL, Richard: *The Rolliad, in Two Parts Probationary Odes for the Laureatship & Political Eclogues*. London 1799.

Edice:

The Travels of Three English Gentlemen in the Year 1734. In: OLDYS, William – MALHAM, John – DUTTON, Robert (eds.): *The Harleian Miscellany: Or, A Collection of Scarce, Curious, and Entertaining Pamphlets and Tracts*. 11. sv. London 1810, s. 218–355.

WORTLEY MONTAGU, Mary – Lord WHARNCLIFFE (ed.): *The letters and works of Lady Mary Wortley Montagu*. 1. sv. London 1837.

Literatura

ANTONÍN, Robert – JIRÁSEK, Zdeněk: *Slezsko v dějinách českého státu II*. Praha, 2012.

BIEDROŃSKA-SŁOTA, Beata – MOLENDNA, Maria: *The Emergence of a Polish National Dress and Its Perception*. In: AUST, Cornelia (ed.): *Dress and Cultural Difference in Early Modern Europe*. Berlin – Boston 2019, s. 113–136.

CANON, A. John: WRAXALL, Nathaniel William (1751-1831) In: *Member's Biographies*. In: <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1754-1790/member/wraxall-nathaniel-william-1751-1831> [cit. 18. 6. 2023]

FERENCOVÁ, Hana: *Čechy a Morava očima anglických cestovatelů 1570–1800*. Olomouc 2018.

FISHER, George – BARKER, Russell: *Dictionary of National Biography, 1885–1900*, Vol. 41.

FISHER, R. David: *Wraxall, Nathaniel William (1751-1831)*. In: *Member's Biographies*. In: <https://www.historyofparliamentonline.org/volume/1790-1820/member/wraxall-nathaniel-william-1751-1831> [cit. 18. 6. 2023].

GUESNET, François: *Body, Place, and Knowledge: The Plica Polonica in Travelogues and Experts' Reflections around 1800*, *Central Europe*, 17, 2019, s. 54–66.

HLAVAČKA, Milan: *Cestování v éře dostavníku*, Praha 1996, s. 29.

HOUGHTON, Esther Rhoades – ALTHOLZ, Josef: *The 'British Critic' 1824–1843*. *Victorian Periodicals Review*, 24, 1991, č. 3, s. 111–118.

JUREK, Tomasz – WIHODA, Martin: *Dějiny Polska*. Praha 2017.

LANGHAMMEROVÁ, Jiřina: *Lidové kroje z České republiky*. Praha, 2001, s. 178.

MORI, Jennifer: *The Political Theory of William Pitt the Younger*. *History*, 83, 1998, č. 270, s. 234–248.

NORGATE LE GRYS, Gerald: *Wraxall, Frederic Charles*. *Dictionary of National Biography, 1885-1900*, Vol. 63. London, 1900, s. 69.

POPELKA, Petr: *Hlavní problémy budování moderní silniční infrastruktury v českých zemích v době tereziánské a josefínské (na příkladu Slezsko-Haličské silnice)*. *Slezský Sborník*, 111, 2013, č. 2, s. 211–236.

POWER, Martina: *Hory a moře mezi námi*. Praha 2015.

SECCOMBE, Thomas: *Wraxall, Nathaniel William*. *Dictionary of National Biography, 1885-1900*, Vol. 63, London, 1900.

STELLNER, František: *Fridrich Veliký*. Praha 1998.

VLNAS, Vít: *Ztracené ráje Orientu: Mary Wortley Montaguová a její obraz islámského světa*. *Dějiny a současnost: kulturně historická revue*, 27, 2005, č. 10, s. 34-36.

ZÁŘICKÝ, Aleš: *Rakouské Slezsko v procesu modernizace 1742–1914*. Ostrava, 2020.

